

'Geruïneerde en desolate landen'

Een verkennend onderzoek naar de oorzaken en effecten van twee onbekende overstromingen in Friesland in 1701 en 1703

Masterscriptie Landschapsgeschiedenis

Sjoerd Looper

22-04-2019

**university of
groningen**

*Want, ach! als hij loeide, die woedende orkaan,
En randde de kusten des Vaderlands aan,
Wat waarde had dan nog het leven?
Dan dekte het zeezout het zuchtende land,
Verwijderde staag het bedwingende strand,
Deed honderden, duizenden sneven.
En huizen, en hoven, en menschen, en vee
Verzwolg ze, die woeste, verslindende zee,
En naakt en berooid moest hij vlugten
De landman;—'t verlies van zijn have getroost,
Behield hij zijn vrouw maar, zijne ouders, zijn kroost,
Wier dood er zoo velen deed zuchten.
En groende zijn weide als de lente verscheen?
Ontlook dan zijn koren, zijn welvaart? Ach neen!
Die zee, ach die zee wou niet wijken!
En schoon ook de landwind verdroogde die plas,
De zee liet haar zout, en de grond bleef moeras,
Geen scheutje, geen aar kon er prijken¹*

---

¹ Lied, Kaspar Robles door den Frieschen Landman toegezongen in Eekhoff 1851

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding	4
1.1 Aanleiding tot het onderzoek	
1.2 Stand van onderzoek	
1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen	
1.4 Afbakening van het onderzoek	
1.5 Bronnen	
Hoofdstuk 2 Landschappelijk en historisch kader	11
2.1 Fysische geografie van Zuidoost-Friesland	
2.2 Historisch cultuurlandschap van Zuidoost-Friesland: de verveningen	
2.3 Bedijkingsgeschiedenis van Zuidoost-Friesland tot 1700	
2.4 Dijkonderhoud en dijkbeheer tot 1700	
Hoofdstuk 3 De overstromingen van 1701 en 1703	26
3.1 Johan Vegelin van Claerbergen: ooggetuige, beleidsmaker, watermanager	
3.2 De overstromingen van 1701 en 1703: kroniek van gebeurtenissen	
3.3 De overstromingen van 1701 en 1703: structurele effecten	
3.3.1 Beleid en maatregelen 1702-1704	
3.3.2 Beleidsontwikkeling 1702-1704: van buiten naar binnen	
3.4 Samenvatting	
Hoofdstuk 4 Veranderingen in het landschap 1701-1735	39
4.1 Directe maatregelen: Nieuwe Dijk en Statendijk tussen Slijkenburg en Lemmer (1702)	
4.2 Directe maatregelen: Nieuwe Schoterzijl en functieverlies Slijkenburgerzijl (1702)	
4.3 Directe maatregelen: De Kuinder kadijk en buitendijks land bij Schoterzijl (1702-1720)	
4.4 Latere landschappelijke effecten: De Lemster Slaperdijk van Lemmer naar Tacozijl (1729-1734)	
4.5 Landschappelijke effecten: Inpolderingen (1704-1735)	
4.6 Samenvatting	
Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen	52
Literatuur	55
Bijlage: Archiefbronnen	57

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

Van de ontstaansgeschiedenis van het land tot de nieuwe ontwikkelingen en uitdagingen van deze eeuw, de geschiedenis en ontwikkeling van Friesland is altijd sterk door het water beïnvloed. Ondanks de grote rol die water en waterstaatsgeschiedenis hebben gespeeld is er nog altijd veel onbekend over de gebeurtenissen die de huidige waterstaat hebben gevormd.

Het onderzoek naar dijken en overstromingen staat in een hernieuwde interesse onder invloed van de uitdagingen omtrent klimaatverandering, een stijgende zeespiegel en grotere kansen op overstromingen die ons de komende jaren te wachten staan. Kennis van de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van dijken en het omliggende landschap is hierbij van groot belang voor toekomstige plannen.

In de eerste helft van de 18^e eeuw vonden er belangrijke veranderingen plaats binnen de infrastructuur en waterstaat van Friesland en Overijssel, zoals het aanleggen van nieuwe dijken en nieuwe initiatieven tot inpolderingen. In dezelfde periode veranderde het beheer en behoud van de dijken ook ingrijpend, steeds meer richting ‘gemeenmaking’, dat wil zeggen gedeelde verantwoordelijkheid, en centraal beheer in plaats van versplinterd en individueel beheer. Vaak werden deze veranderingen aan factoren zoals de paalwormplaag toegeschreven, die in de jaren '30 van de 18^e eeuw de paalwerken en daarmee de structurele integriteit van de dijken aantastte.² De paalworm zou daarmee een belangrijke, zo niet de belangrijkste, factor geweest zijn in deze nieuwe ontwikkelingen.³ Maar de effecten van twee overstromingen in respectievelijk 15, 16 en 17 oktober 1701 en 7 en 8 december 1703 de Zuiderzeekust van Friesland en Overijssel zijn door de aandacht voor de paalworm te zeer op de achtergrond gesteld. In tegenstelling tot overstromingen zoals de Kerstvloed van 1717 en de overstroming van 1825, die in de literatuur veel aandacht hebben gekregen, hebben de overstromingen van 1701 en 1703 weinig tot geen aandacht gekregen. Deze overstromingen werden gezien als kleine en weinig invloedrijke overstromingen, of zij waren in het geheel niet bekend bij de onderzoekers. Hierdoor is niet bekend welke rol deze overstromingen speelden in de waterstaatkundige, sociaaleconomische en bestuurlijk-beleidsmatige ontwikkelingen van de 18^e eeuw.

In deze scriptie zal ik de impact van deze overstromingen onderzoeken en laten zien met behulp van inventariserend archiefonderzoek dat deze overstromingen een structurele invloed hebben gehad op het landschap en daarmee ook een sturende rol hebben gespeeld in de waterstaatsgeschiedenis en inrichting van het landschap. Naast de directe gevolgen van de overstromingen zal ook gekeken worden naar de lange-termijn-effecten van beide overstromingen op sociaaleconomisch en beleidsmatig terrein.

---

² Persoonlijke mededeling M. Schroor

³ Horst 2014, 49 (naar: Rienks & Walther 1954, 373)

1.2 Stand van het onderzoek

Onderzoek naar de waterstaatsgeschiedenis in Nederland kent een lange traditie. In recente jaren zijn er ook enkele overzichtswerken met betrekking tot de waterstaatsgeschiedenis gepubliceerd. Het boek *Dijken van Nederland* beschrijft de geschiedenis van het dijkwezen in Nederland en geeft een overzicht van de Nederlandse dijken, dijkconstructies en dijkbeheer.⁴ In 2003 kwam het boek *Leefbaar Laagland* uit, waarin op een toegankelijke wijze de Nederlandse strijd tegen het water en de landaanwinning is beschreven.⁵ Naast deze algemene werken over Nederland is voor het onderzoeksgebied in deze scriptie vooral het uit de jaren '50 stammende monumentale werk *Binnendijken en Slieperdijken* van Rienks en Walther van groot belang.⁶ In dit werk worden alle dijken in Friesland uitvoerig beschreven. Hierbij komt zowel de vroege ontstaansgeschiedenis, als de veranderingen die aan de dijken door de eeuwen zijn ondergaan aan de orde. Daarbij is wel op te merken dat er sinds de verschijning van dit werk geen publicaties van hetzelfde kaliber meer zijn verschenen. Het nog lopende project 'Fryske Dijken' bouwt in belangrijke mate voort op Rienks en Walther en geeft een actualisatie van de stand van onderzoek.⁷ In dit project is o.a. Rienks en Walther gedigitaliseerd en zijn alle Friese dijken in GIS gevisualiseerd, waardoor de informatie nu online toegankelijk is.⁸

Naast de grote overzichtswerken verscheen in 1956 *Westergo's IJsselmeerdijken* van M.P. van Buijtenen en H.T. Obreen.⁹ In 1992 verscheen de populairwetenschappelijke bundel *Strijd tegen het water; het beheer van land en water in het Zuiderzeegebied*. Hierin is een aantal artikelen opgenomen over de bedijkingen rondom de Zuiderzee. Over de Friese bedijkingen verscheen in 2000 *Van Middellzee tot Bildt* van Meindert Schroor. De nadruk ligt in dit boek op de laatste fase van de bedijkingsgeschiedenis van Friesland met de aanleg van Het Bildt vanaf 1505.

Een Rijk Bezit: Skasterlân op de achttiende-eeuwse kaarten van Johan Vegelin van Claerbergen gaat uitgebreid in op de waterstaatkundige geschiedenis van Skasterlân, de omgeving rond Joure en Heerenveen. Vooral de belangrijke rol die de grietman Johan Vegelin van Claerbergen speelde, die ook voor ons onderzoek zeer van belang is, wordt belicht.¹⁰

Hoe het water Nederland vormde én bedreigde is terug te zien in de vroege belangstelling voor overstromingen. Zo worden in het in 1703 verschenen werk van Simon Abbes Gabbema *Nederlandse watervloeden, of naukeurige beschrijvinge van alle watervloeden voorgevallen in Holland en de naaburige landen* de overstromingen van de voorgaande twee eeuwen uitvoerig beschreven.¹¹ Echter wordt hier vooral naar de middeleeuwen tot de 17^e eeuw gekeken, waardoor aan de overstromingen van 1701 en 1703 wordt voorbijgegaan

---

⁴ Pleijster & Veeken 2014

⁵ Van de Ven (eds) 2003

⁶ Rienks & Walther 1954

⁷ Bureau Noordpijl, Sneek

⁸ <https://www.noordpeil.nl/dijken-fryslan/>

⁹ Obreen 1956

¹⁰ Gildemacher & Van der Vaart 2007

¹¹ Simon Abbes Gabbema 1703

De werken van Gottschalk zijn de meest omvattende publicaties over stormvloed en overstromingen in Nederland. In drie delen worden de periodes van voor 1400, 1400 tot 1600 en 1600 tot 1700 beschreven.¹² De overstromingen van 1701 en 1703 vallen daardoor helaas dan ook net buiten het onderzoekskader.

Ook vanuit de overheid en de lagere overheden is er belangstelling voor onderzoek naar waterstaats- en dijkgeschiedenis. In de IJsselmeerbiografie van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed wordt aandacht besteed aan de totstandkoming van de natuurlijke- en cultuurlandschappen rondom de Friese IJsselmeerkust.¹³ Maar ook in deze werken ontbreekt een uitvoerige beschrijving van de structurele effecten van de overstromingen van 1701 en 1703.

De onderzoeksgeschiedenis van overstromingen is doorgaans sterk gericht op de gebeurtenis zelf en op de directe korte-termijn-gevolgen. De lange-termijn-gevolgen die dit soort catastrofale gebeurtenissen hebben, zijn doorgaans minder goed bekend en zijn onderbelicht in het onderzoek. Overstromingen op nationaal niveau zoals die van 1717 en 1825 zijn beter gedocumenteerd en onderzocht. De geringe mate van onderzoek betekent evenwel niet dat de overstromingen van 1701 en 1703 minder invloedrijk zijn geweest. Het wijst enkel op een kennislacune over de gebeurtenissen van de overstromingen zelf, én de nasleep die ze hebben gehad.

Bijzonder interessant is te onderzoeken hoe gedurende een eeuw van ingrijpende veranderingen in de (waterstaatkundige) infrastructuur tijdens de 18e eeuw, de overstromingen latere beslissingen en beleid zowel direct als indirect hebben beïnvloed. Hiertoe is in deze scriptie een gedetailleerd archiefonderzoek gecombineerd met de resultaten van bodemkundig en geografisch onderzoek. Om de aandacht te verleggen van korte-termijn-effecten naar 'longue durée' is als uitgangspunt genomen de theoretische achtergrond van '*nature-induced disasters*', waarin natuurrampen als katalysator voor ontwikkeling en modernisering worden gezien.¹⁴ De 'kracht' van natuurrampen ligt hierbij in het verenigen van publieke aandacht naar de oorzaken van het probleem met als doel het voorkomen van toekomstige rampen, waarbij zowel de overheid als particulieren worden betrokken.¹⁵ Natuurrampen kunnen daarmee een soort 'stepping stone' worden in technologische en maatschappelijke vooruitgang. Rampzalige gebeurtenissen en de dreiging van nieuwe is de motor waaruit nieuwe initiatieven tot ontwikkeling en verandering voortkomen.

---

¹² Gottschalk 1971; 1975; 1977

¹³ Schroor, Mennsens & Boer XXX

¹⁴ Pfister 2009, 17-19; Sundberg 2015

¹⁵ Pfister 2009, 355-356

1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Uit de stand van het onderzoek naar waterstaatsgeschiedenis en overstromingen van de afgelopen decennia, komt een uniform beeld naar voren. Er is altijd veel aandacht geweest voor de grote kerstvloed van 1717 en de latere en goed gedocumenteerde vloed van 1825. Hierdoor is het onderzoek naar andere overstromingen verdrongen naar de achtergrond.

Op het gebied van waterstaatsgeschiedenis en overstromingen zijn veel (publiekstoegankelijke) overzichtswerken gepubliceerd.¹⁶ Deze werken geven een goed overzicht van de ontwikkelingen op het gebied van waterstaat en landschap in hoofdlijnen, waardoor er veel algemene kennis beschikbaar is. Tegelijkertijd betekent dit dat veel werken in herhaling vervallen en zich richten op de toch al bekende gebeurtenissen en ontwikkelingen. Andere gebeurtenissen die minder bekend zijn worden kort of helemaal niet beschreven. Nieuw onderzoek dat zich baseert op niet eerder onderzocht bronmateriaal op het gebied van waterstaatsgeschiedenis en overstromingen is daarmee, wellicht verassend voor een 'waterland' zoals Nederland, schaars.

De overstromingen die in deze scriptie onderzocht worden, hebben hun sporen duidelijk én minder duidelijk op het landschap achtergelaten. Plotselinge en kortdurende gebeurtenissen hebben de landschappelijke ontwikkelingen eeuwenlang, tot op de dag van vandaag, gestuurd. Dit is echter veelal onbekend bij zowel het publiek als andere onderzoekers. Cultuurhistorische waarden als overblijfsel van deze geschiedenis zijn in het landschap dan ook 'zichtbaar maar onzichtbaar', door het gebrek aan onderzoek en duiding.

In deze scriptie zal ik de tot nu toe grotendeels onbekende gebeurtenissen van 1701 en 1703 in een multidisciplinair kader onderzoeken. Vervolgens worden de directe landschappelijke, maar ook politiek-bestuurlijke en sociaaleconomische effecten beschreven. Uiteindelijk kan met dit onderzoek een beeld gegeven worden hoe twee overstromingen in het begin van de 18^e eeuw, Zuidoost-Friesland voor lange tijd hebben getekend.

De hoofdvraag van dit onderzoek is: wat waren de directe en indirecte gevolgen op het landschap van de overstromingen van 1701 en 1703? Om deze vraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Landschappelijk en historisch kader
  - Hoe heeft het natuurlijke landschap van het onderzoeksgebied bijgedragen aan de gebeurtenissen?
  - Wat was de waterstaatkundige situatie vóór 1700?
2. De overstromingen van 1701 en 1703: een reconstructie
  - Wat is er precies gebeurd en hoe reageerde men op de overstromingen?
  - Wat waren de directe landschappelijke gevolgen?
  - Wat waren de directe sociaaleconomische gevolgen?
3. Nasleep van de overstromingen van 1701 en 1703

---

¹⁶ Zie o.a. Gildemacher 2015; Gottschak 1971, Rooijendijk 2009; Van de Ven 2003; Pleijster & van der Veeken 2015

- Wat waren de nieuwe waterstaatkundige projecten als reactie op de overstromingen?
- Wat waren politiek-bestuurlijke reacties op de overstromingen?

1.4 Afbakening van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied bestaat uit het Friese deel van de Zuiderzeekust, van de hoge gronden van Gaasterland in het westen tot Kuinre aan de Overijsselse grens in het Oosten. De overstromingen, drongen, via de rivieren de Tjonger en Linde tot diep het binnenland in, richting Heerenveen. Dit zal dan ook de noordelijke grens van het onderzoeksgebied vormen. Uit inventariserend archiefonderzoek is gebleken dat vooral het gebied tussen Lemmer en Kuinre zwaar is getroffen door de overstromingen en dat hier nog de meeste sporen te zien zijn in het landschap. Het onderzoek zal zich dan ook vooral op dit gebied richten (figuur 1). Het onderzoeksgebied komt op deze manier grofweg overeen met Lemsterland en westelijk Weststellingwerf en een klein deel van Noordwest-Overijssel.

De focus van dit onderzoek licht op de gebeurtenissen in de eerste helft van de 18^e eeuw. Om de gebeurtenissen en context van 1701 en 1703 goed te begrijpen zal echter ook aandacht besteed worden aan relevante ontwikkelingen in de eeuwen ervoor. De effecten van de op het eerste oog kortdurende gebeurtenissen hebben nog tientallen jaren erna grote invloed op het landschap gehad. Daarom zullen ook de gebeurtenissen in relatie tot deze overstromingen tot diep in de 18^e eeuw worden behandeld. Zo worden de overstromingen in zowel tijd als ruimte in context geplaatst.

Figuur 1: Onderzoeksgebied rood omlijnd, met de begrenzing bestaande uit de hoge gronden van Gaasterland in het Westen, De Overijsselse grens in het Zuidoosten en het lage midden in het Noorden. Daarbinnen aangegeven het onderzoeksgebied waar de focus op ligt in deze scriptie. Het onderzoeksgebied komt overeen met Lemsterland en Weststellingwerf

Figuur 2: Onderzoekgebied. De topografische militaire kaart van van 1850 over het huidige landschap gelegd

1.6 Bronnen

Dit onderzoek berust voor een groot deel op inventariserend archiefonderzoek, uitgevoerd in Tresoar.¹⁷ Er is eerst een inventarisatie gemaakt van relevante archiefstukken op basis van de indexen van de relevante archieven (zie bijlage voor het complete overzicht). In deze indexen van de archieven staan per archiefstuk korte beschrijvingen van de inhoud, waarop de eerste selectie gebaseerd is. Vervolgens zijn de relevante archiefstukken zelf aangevraagd, bestudeerd en verwerkt in hoofdstuk 3.

Archief	toegang Tresoar
Index op de resoluties van de Staten van Friesland (1570-1780)	toegang 5.05
Index op de resolutieboeken Staten van Friesland; Register op de Openbare Werken	toegang 5.07

¹⁷ Tresoar, *Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum*, Leeuwarden

Index op de resoluties van Gedeputeerde Staten (1600-1754)	toegang 5.09
Landagsstukken (1683-1750) betreffende waterstaatszaken	toegang. 5.11
Familiearchief Eysinga-Vegelin van Claerbergen	toegang 323

Naast deze archiefstukken zijn enkele cartografische bronnen gebruikt:

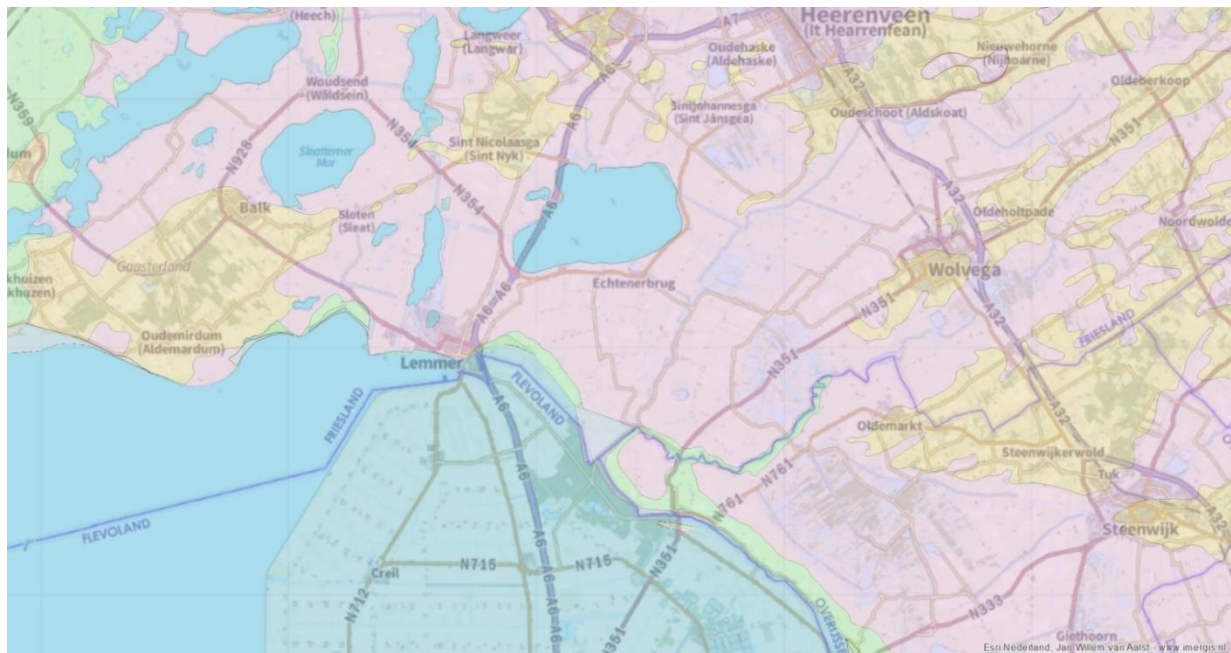
Kaartmateriaal	Verwijzing
Schotanus 1664	http://kaarten.tresoar.nl/atlassen.php
Schotanus 1718	http://kaarten.tresoar.nl/atlassen.php
Eekhoff 1849/1859	http://kaarten.tresoar.nl/atlassen.php

2. Landschappelijk en historisch kader

2.1 Fysische geografie van Zuidoost-Friesland

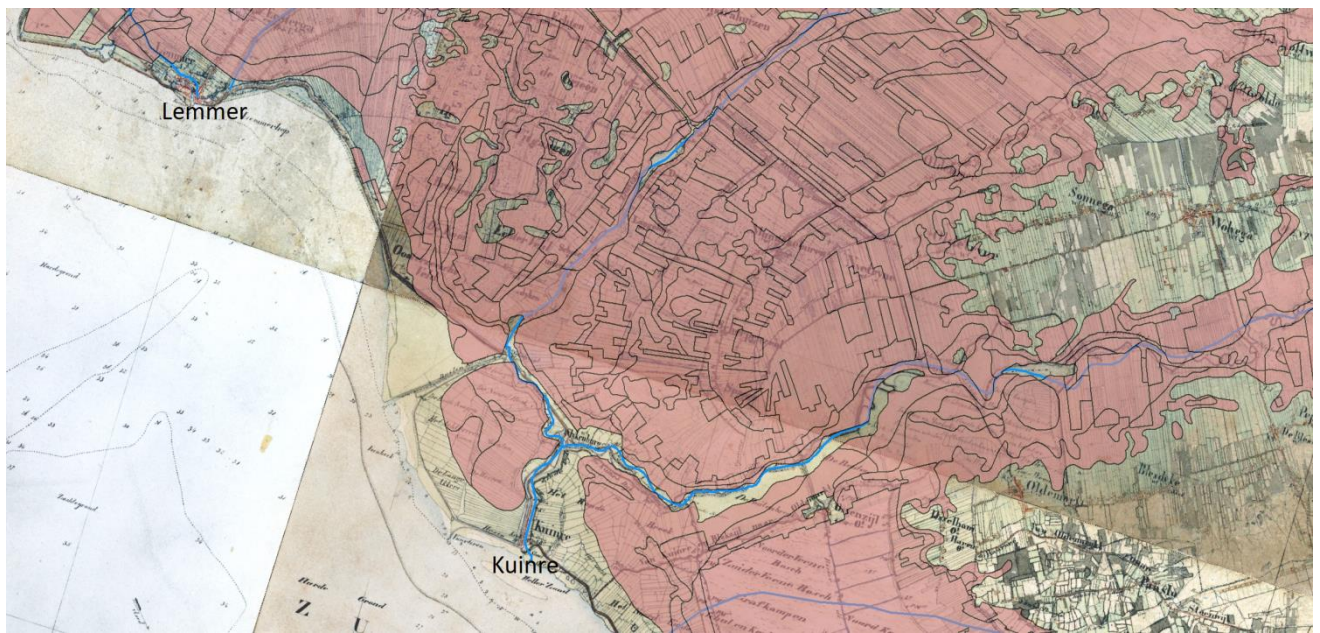
Landschappelijke omstandigheden en ontwikkelingen van tienduizenden jaren geleden tot circa 1700 hebben de gebeurtenissen en nasleep van de overstromingen van 1701 en 1703 in grote mate beïnvloed. Om te begrijpen hoe en waarom de overstromingen juist hier konden gebeuren is het belangrijk om een inzicht te krijgen in de ontwikkelingen van het landschap van de vroegste ontstaansperiode tot in het begin van de 18^e eeuw.

De ondergrond van het onderzoeksgebied is grotendeels gevormd in de voorlaatste ijstijd.¹⁸ Ten tijde van het Saalien (238-126 ka) stuwden gletsjers het land op waardoor er op enkele plaatsen in Zuidoost-Friesland stuwwallen ontstonden. Vandaag de dag bestaat de bovengrond hier nog steeds uit deze uit de ijstijd afkomstige pleistocene gronden (zie figuur 2). Aan de kust vormen de stuwwallen opvallende ‘kapen’ die hoog boven het water en het huidige landschap uitreizen, zoals het Mirnser en Oudemirdumer klif. Na de vorming van deze pleistocene ondergrond en na de laatste ijstijd kreeg het water door zeespiegelstijging langzamerhand meer invloed op het landschap. De hogere zeespiegel zorgde voor een verminderende afwatering van het land, waardoor vernatting van het landschap optrad. Hierdoor ontstonden langzamerhand uitgestrekte veengebieden. Met name in het oosten van het onderzoeksgebied bestaat de bodem uit veen. In het westen van het onderzoeksgebied kreeg de zee in de loop van de eeuwen meer directe invloed door geulen en zeearmen die in verbinding stonden met de open zee. Hierdoor werd hier na een initiële fase van veengroei vooral zeeklei afgezet.

Figuur 2: Pleistocene gronden (geel) en veenbodems (roze) omstreeks de 16e eeuw, geprojecteerd over de kaart van het huidige landschap

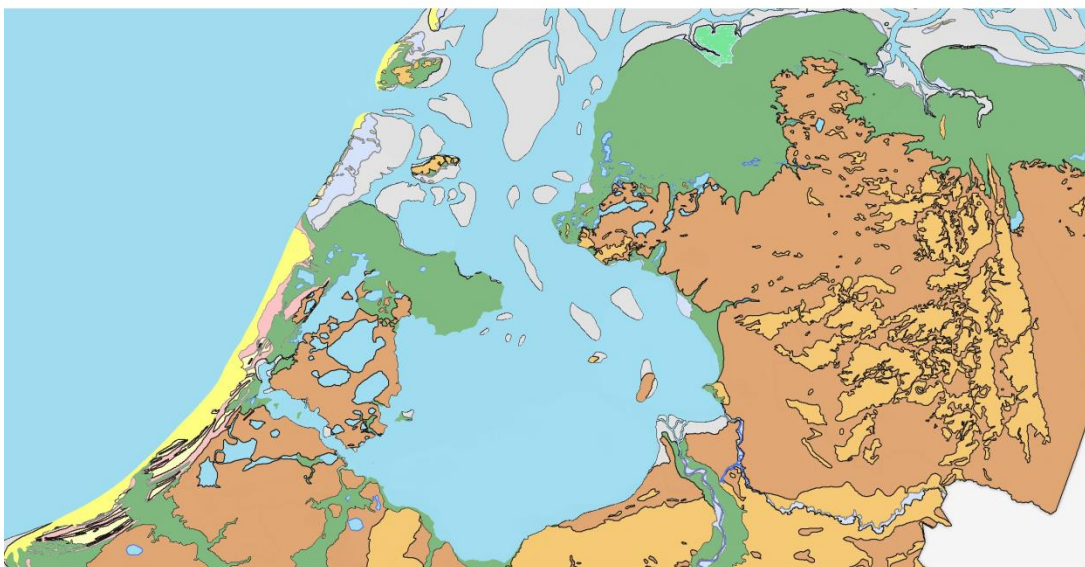
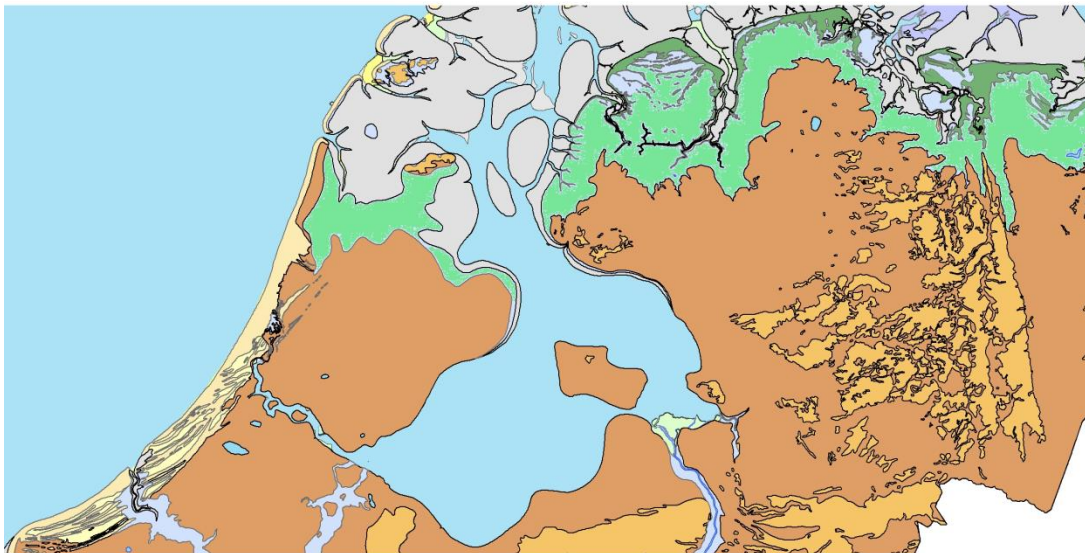
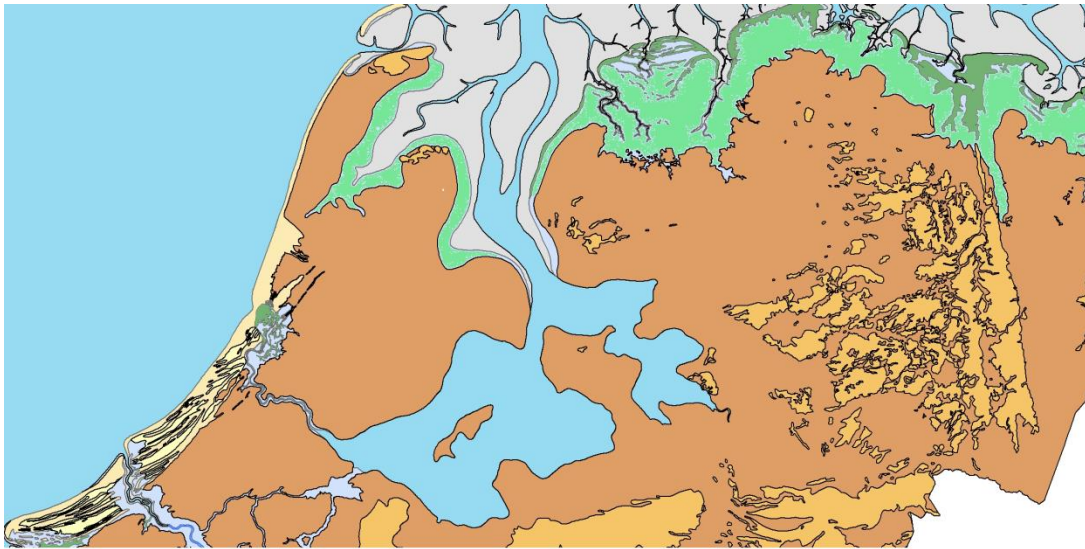
¹⁸ Stouthamer et al. 2015

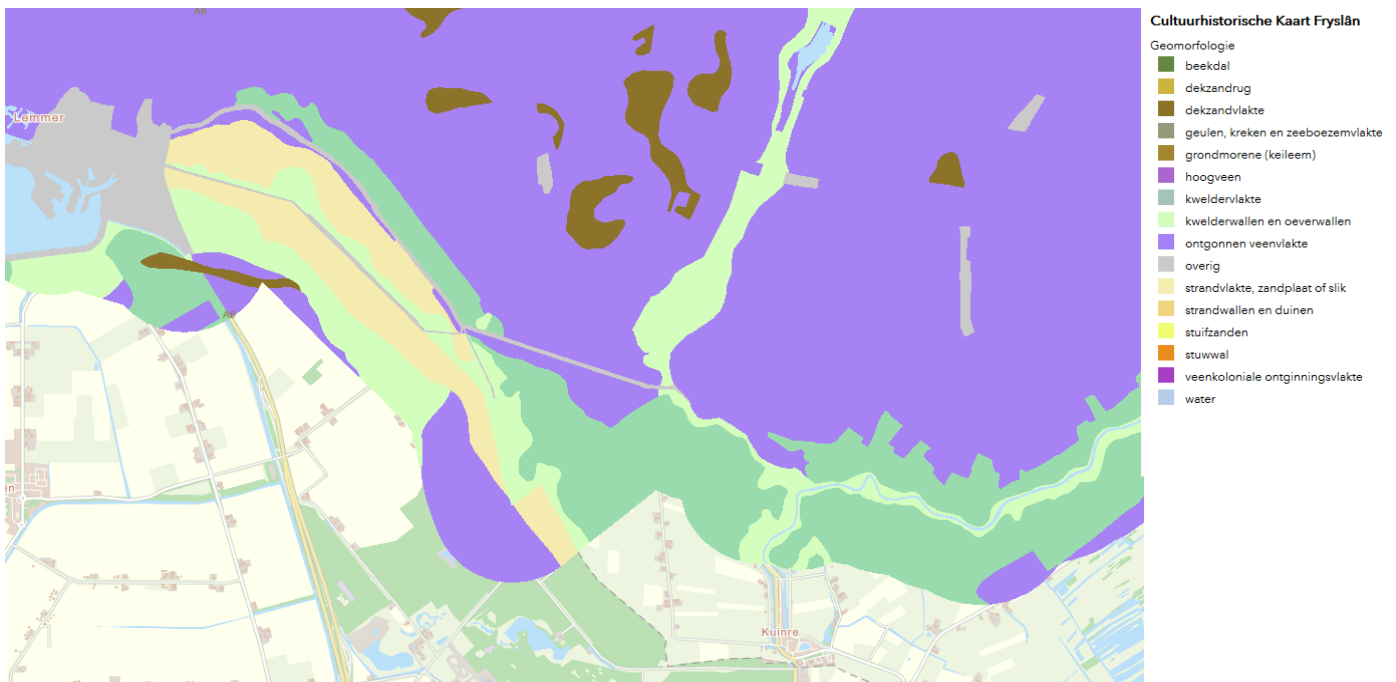
Figuur 3: Detail van de veengronden en de waterlopen omstreeks de 17e eeuw geprojecteerd over de Topografische militaire kaart. Het is duidelijk te zien dat veen de belangrijkste bodemsoort is voor het gebied.

Het ontstaan van de Zuiderzee is een van de ingrijpendste gebeurtenissen in het Nederlandse landschap geweest. De precieze datering van het ontstaan is gecompliceerd en staat ter discussie, mede door de complexe dynamiek van dit proces en de moeilijk te dateren gebeurtenissen. De paleogeografische kaarten van Vos geven echter tot nu toe het beste inzicht in het ontstaan van de Zuiderzee.¹⁹ Na een langere periode van veenuitbreiding beginnen de in de uitgestrekte veengebieden gelegen meren (zoals de Almere) een connectie met de open zee te vormen, veroorzaakt door natuurlijke en waarschijnlijk ook menselijke factoren. Door deze eerste inbraken kreeg de zee in de loop van de vroege middeleeuwen steeds meer grip op het veengebied en werd veel veen afgeslagen waardoor langzamerhand de zee verder landinwaarts trad. Ondanks de invloed van het water was deze 'nieuwe' zee ondiep en was de grens tussen land en water op veel plaatsen waarschijnlijk vager dan de meeste kaarten doen vermoeden. In de daaropvolgende eeuwen verdwijnt er steeds meer veen, onder andere door het toedoen van overstromingen zoals in 1170, en neemt de omvang en openheid van de Zuiderzee toe. De paleogeografische kaart van 1500 na Chr. laat zien dat de Friese kust nagenoeg de huidige contouren heeft bereikt en dat de Zuiderzee zich sterk heeft uitgebreid (zie figuur 4).

¹⁹ Vos 2015

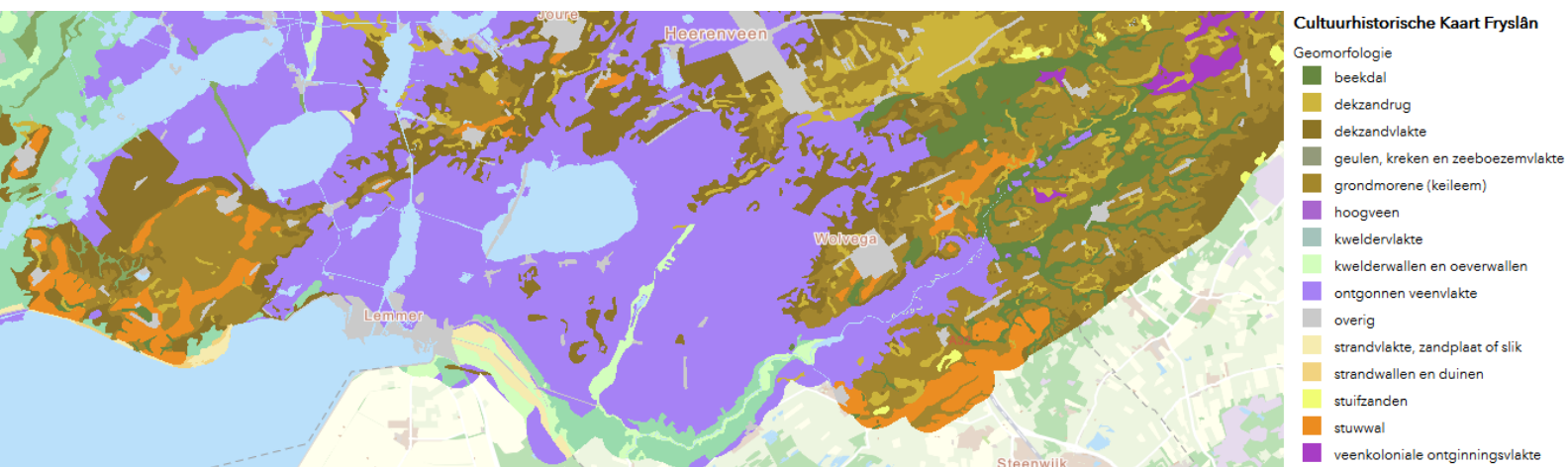

Figuur 4: Ontstaan van de Zuiderzee, weergeven met behulp van de paleogeografische kaarten van respectievelijk 100 - 800 - 1500 n. Chr. (naar Vos 2015).

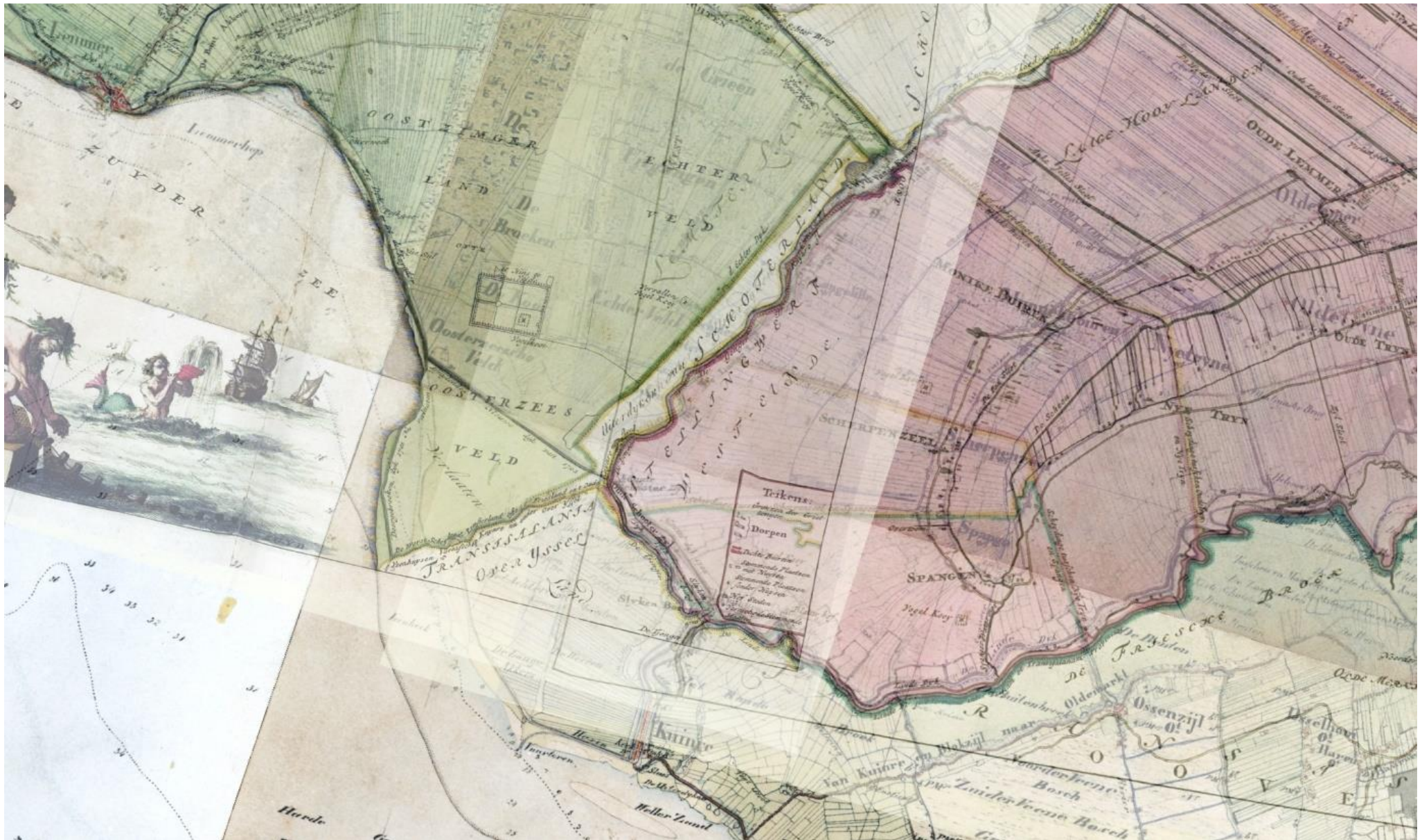
Figuur 5: Geomorfologische kaart van het onderzoeksgebied (naar <https://fryslan.maps.arcgis.com> geomorfologie)

Op de geomorfologische kaart is te zien dat het onderzoeksgebied voor het merendeel bestaat uit ontgonnen veenvlaktes (paars). In de veenvlaktes duiken enkele hogere gelegen dekzandruggen op (bruin). Aan de kust van de voormalige Zuiderzee liggen kwelderwallen. De rivieren de Linde en Tjonger worden door een stroomdal met oeverwallen omgeven. Richting Lemmer liggen van noordwest naar zuidoost lopende zandruggen (geel) aan de voormalige kust.

Figuur 6: geomorfologische kaart van het lage midden omringd door hogere gronden

Als we van het onderzoeksgebied uitzoomen naar een schaal waarop heel zuidelijk Friesland is te zien, dan is duidelijk te zien hoe het lage midden (de voormalige veenvlaktes) omringd worden door hogere gronden, met Gaasterland in het Westen en het Drents-Friese plateau in het Oosten en Noorden. De lage ontgonnen vlaktes vormen een kom waarbij de rivierdalen van de Tjonger en Linde de verbinding vormen tussen de zee en de hoge gronden. Later zal blijken dat deze vorm van het landschap grote effecten op de overstromingen heeft gehad.

Figuur 7: Lemsterland (groen) en Weststellingwerf (roze) van Schotanus-Halma (begin 18e eeuw) geprojecteerd over de topografische militaire kaart (de gegeorefereerde kaarten van Schotanus met dank aan Louwrens Hacquebord).

2.2. Historisch cultuurlandschap van Zuidoost-Friesland: de veenontginningen

Het landschap van Zuidoost-Friesland is in sterke mate door de mens beïnvloed. Vooral de ontginningsgeschiedenis van de veengebieden in de laatste paar eeuwen is voor ons onderzoek erg belangrijk.

Veenontginningen begonnen vroeger dan meestal werd gedacht. Doorgaans worden de eerste grootschalige ontginningen rond de overgang van de 10^e naar de 11^e eeuw gedateerd.²⁰ Er is echter, aan de hand van archeologisch onderzoek, een langere ontginningsgeschiedenis tevoorschijn gekomen, die teruggaat tot in de IJzertijd. Voor ons onderzoek zijn vooral de veenontginningen en verveningen van de late middeleeuwen en Nieuwe tijd van belang. Tussen de stroomdalen van de Tjonger en de Boorne lagen uitgestrekte hoogveenkoepels, zoals in het vorige hoofdstuk is geïllustreerd. Dit hoogveen werd vanaf de zestiende eeuw systematisch ontgonnen door verschillende ontginningscompagnieën, zoals de Opsterlandsche Compagnie en de Schoterlandse Compagnie. Om de ontginningen te faciliteren, ontstonden nederzettingen zoals Heerenveen en Gorredijk aan de nieuw gegraven waterwegen, zogenaamde compagnonsvaarten en hun dwarsvaarten, de 'wijken'.

Naast de hoogveenontginning, hebben vooral de 'Gieterse' laagveenontginningen een belangrijke rol gespeeld in het onderzoeksgebied, vooral in de tweede helft van de 18^e eeuw. De verveningen rondom Giethoorn liepen destijds op hun eind, waardoor veel verveners uit dit gebied op zoek gingen naar nieuwe gebieden. Het vele onontgonnen laagveen in Friesland trok al snel de aandacht van de Gieterse verveners en vanaf het midden van de 18^e eeuw begonnen zij hier op grote schaal turf te winnen. De Gieterse verveners brachten de techniek van het slagturven met baggerbeugels mee. Hiermee werd de onder de grondwaterspiegel gelegen turf naar boven gebaggerd en op zetwallen of legakkers te drogen gelegd.²¹ Een gevolg hiervan was echter dat grote delen land in uitgestrekte meren en waterplassen veranderden. De gevolgen hiervan komen in Hoofdstuk 3 nader aan de orde.

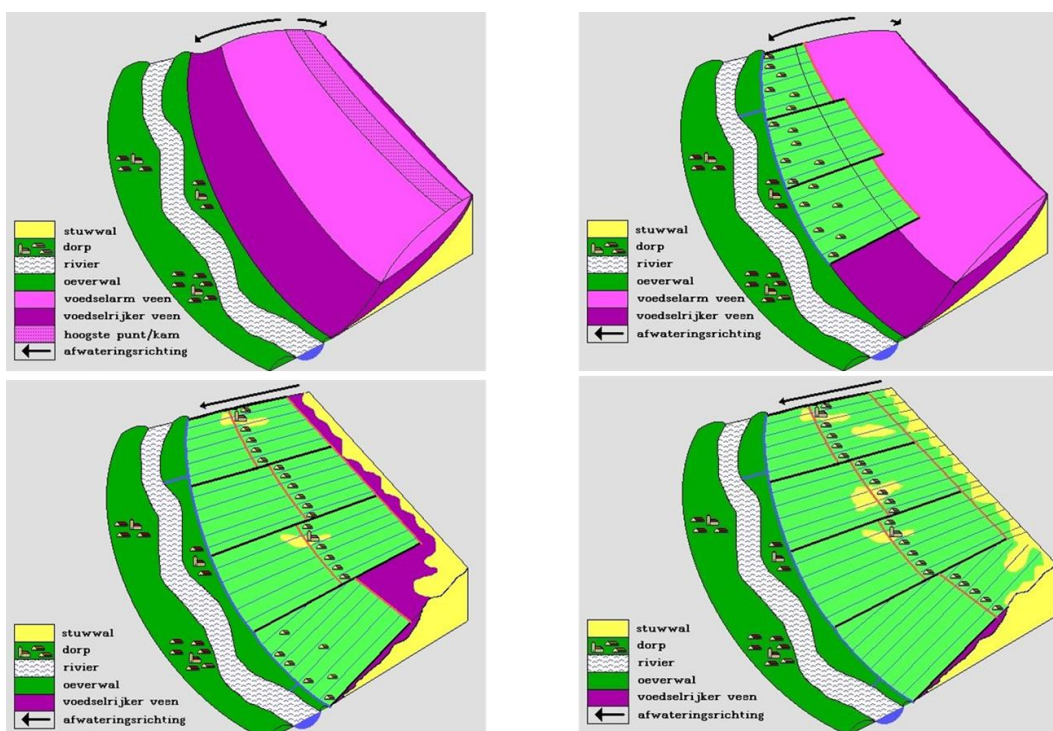
---

²⁰ Mol 2011

²¹ <http://landschapsgeschiedenis.nl/deelgebieden/30-Veenpolders.html>

De ontginningsgeschiedenis is terug te zien in de verkaveling van het landschap. Vanuit waterwegen zoals de Tjonger en de Boorn werd als eerste het hoogveen ontwaterd en vervolgens ontgonnen om het als landbouwgrond in gebruik te kunnen nemen (zie fig. 9). Vanuit een waterweg werden sloten het hoogveen in gegraven, waardoor het hoogveen ontwaterd werd op de hoofdwaterweg. Naarmate het veen verdroogde en inkromp, werden strookvormige opstreckende kavels in het veen gemaakt. Met deze techniek kon de hoogveenkoepel steeds verder ontgonnen worden. Het eerst ontgonnen land bleef echter dalen vanwege de doorgaande ontwatering en daarmee verdergaande oxidatie van het veen. Door deze bodemdaling bereikte het land een kantelpunt waarbij het door toedoen van de grondwaterspiegel en afwatering van de hoger gelegen veenkoepel juist weer vernatte. Hierdoor werd het land ongeschikt voor landbouw, en moest nieuw hoogveen ontgonnen worden en verschoof de bewoningsas met de percelen mee verder het hoogveen in (zie fig. 7 voor en schematische weergave).

Figuur 8: schematische weergave van opstreckende verkaveling op het hoogveen (naar De Bont 2008)

Figuur 9: ontginningsarealen georiënteerd op de Tjonger (TMK 1850-64)

Het uitgestrekte hoogveengebied tussen Boorne en Tjonger is ontsloten door de Opsterlandse Compagnonsvaart (de meest noordelijke) en de Schoterlandse Compagnonsvaart. Op deze vaarten zijn de wijken aangesloten die dienden om het veen te ontwateren en om de turf met turfschepen af te voeren. Langs de vaarten ontstonden nieuwe dorpen: veenkoloniën zoals Vosseburen en de compagnieën van Jubbega en Schurega.

De uitgestrekte hoogvenen tussen de Tjonger en de Boorne werden vanaf de zestiende eeuw systematisch op grote schaal afgegraven. Hiervoor werden compagnieën opgericht door enkele kapitaalkrachtige investeerders, zoals de Opsterlandsche Compagnie en de Schoterlandsche Compagnie.²² De veenderijen vereiste grote investeringen voordat ze winst opleverden, gezien de grote arealen grond die aangekocht moesten worden en de kanalen die werden gegraven voor de afvoer van de turf. Vaak werden er ook nog sluizen in het kanaal aangelegd en werd er tussen verschillende compagnieën heftig geconcurrerd, wat onder andere leidde tot compagnieën die hun eigen vaarten groeven om de turf af te kunnen voeren.

De oudste compagnie was die van drie 'heeren', die in 1551 werd opgericht. Vanuit Akkrum werd een vaart gegraven, de Heeresloot om de venen van Bontebok en Jubbega te bereiken.²³ Langs deze vaart ontstond Heerenveen. De veenwinning vond plaats van west naar oost: rond 1600 was men in de buurt van Bontebok bezig, terwijl aan het eind van de achttiende eeuw de omgeving van Hoornsterzwaag werd bereikt. Ook de Opsterlandse Compagnons legden in de zestiende eeuw het eerste deel van hun Compagnonsvaart aan.²⁴ Vanuit Oldeboorn werd de vaart (Nieuwe Vaart) naar Gorredijk gegraven en vandaar het veengebied van Lippenhuizen en Hemrik in

Naast deze grote ondernemingen waren er ook verschillende kleinere veenbedrijven actief in het gebied. De hele Zuidoosthoek werd zo van zijn hoogveen en een deel van het laagveen in de beekdalen ontdaan. De veengebieden van Bakkeveen en Haulerwijk werden ontsloten door de

²² Aartsen 2009, 133-157

²³ Schroor, Dijken in Fryslân - Verkenning en overzicht, te verschijnen in: Fries dijkboek {2020}, 32

²⁴ ibid

Ureterpstervaart. Vanuit de vaarten werden wijken aangelegd, die o.a. bij Jubbega nog goed te zien zijn.²⁵

Door de komst van grote aantallen veenarbeiders groeiden de nederzettingen sterk en eind 18^e eeuw was de bevolking van veel dorpen verzesvoudigd.²⁶ Van eenvoudige boerendorpjes met hooiwinning op de laagveenmoerassen veranderde het landschap langzamerhand in een strak lineair stelsel van vaarten, wijken en zijwijken ten behoeve van de commerciële turfwinning. In de grietenij Weststellingwef werd met het graven van de Helomavaart (nu ook wel Jonkervaart genoemd) in 1775 begonnen met verveningen tot aan de rivier de Linde.

Het huidige landschap kenmerkt zich nog steeds door een opstreckende verkaveling, waarin de oriëntatie van de veenontginningen terug te zien is. Maar veel sloten zijn in de afgelopen decennia gedempt waardoor de slootdichtheid van het landschap sterk is afgenomen. Niettemin is de structuur van het veenontginningslandschap nog goed te herkennen. Vaak werden ontginningsassen op centrale oriëntatiepunten, zoals kerktorens, gericht. Hierdoor is in sommige polders een waaivormige percelering te zien. Er zijn ook waaivormige opstreckende verkavelingen te zien die ontstaan zijn vanuit een hogere zandrug. Van de oorspronkelijke veenriviertjes die als basis voor de ontginningen dienden is echter veelal weinig overgebleven.

In ons onderzoek zijn de rivieren de Linde en de Tjonger van cruciaal belang. Zij voerden het water af naar zee, maar vormden ook de transporteurs van water landinwaarts bij overstromingen. De Linde vormt de grens tussen Friesland en Overijssel. De Linde ontspringt nabij Tronde en mondt vroeger uit in de Zuiderzee bij Kuinre. De Tjonger ontspringt nabij de Fries-Drentse grens tussen Haule en Veenhuizen. De Tjonger loopt verder via Heerenveen en loopt uiteindelijk richting Slijkenburg. In de 17^e eeuw splitste de Tjonger zich bij Slijkenburg in de Linde en de Worstslot die in de Zuiderzee uitmondde.

---

²⁵ Schroor, Dijken in Fryslân - Verkenning en overzicht, te verschijnen in: Fries dijkboek {2020}

²⁶ Schroor, Dijken in Fryslân - Verkenning en overzicht, te verschijnen in: Fries dijkboek {2020}

2.3 Bedijkingsgeschiedenis van Zuidwest-Friesland

In dit hoofdstuk zal de infrastructuur en het beheer en onderhoud van het dijkenstelsel in het onderzoeksgebied worden beschreven. Hiervoor zal met name het overzichtswerk van Rienks & Walther worden gebruikt, aangezien dit werk voornamelijk het meest uitgebreide overzicht geeft van de dijkgeschiedenis in Friesland.²⁷

De vroege bedijkingsgeschiedenis

De vroege bedijkingsgeschiedenis van Westergo en Oostergo kan grofweg in drie fasen opgedeeld worden²⁸: een eerste fase van vroege lokale bedijkingen, een tweede fase van moederpolders en een derde fase van dijkkringen. Vanaf de bewoning van het kweldergebied (ca. 7^e eeuw v. Chr) woonden men op terpen die tegen hoogwater beschermden. Waarschijnlijk werd in deze periode al veelvuldig gebruikt gemaakt van kleinschalige lokale bedijkingen, o.a. ten behoeve van akkerbouw op de kwelder. Deze vroege kleinschalige bedijking is archeologisch minder goed zichtbaar, maar recente onderzoeken wijzen steeds vaker op het voorkomen van bedijkingen in deze periode en de grotere mate van het bestaan van een cultuurlandschap in tegenstelling tot de oude gedachte van geïsoleerde terpen in een 'wild' landschap.

In de middeleeuwen komen de vier moederpolders tot stand, dit zijn de polders van De polder van Hartwerd-Witmarsum, de Eastereinerpolder, de polder van Tzum-West en de Wijnaldumer polder.²⁹ Vanuit deze moederpolders groeide een netwerk aan kleinere ringdijken waardoor in de loop van de middeleeuwen een steeds groter aaneengesloten gebied bedijkt werd en rond 1200 heel Westergo door aansluitende bedijkingen tegen de zee werd beschermd.³⁰ In Oostergo is een vergelijkbare ontwikkeling te zien in de middeleeuwse bedijkingen.³¹

Het venige Zuidoosten, waarin ons onderzoeksgebied ligt, heeft echter een geheel andere bedijkingsgeschiedenis. Deze vroege bedijkingsgeschiedenis van het onderzoeksgebied is in vergelijking met andere gebieden, zoals Westergo en Oostergo, veel minder goed bekend. Dit komt door de grote invloed van het veen dat het zuidoosten van Friesland voor lange tijd bedekt heeft en pas later werd ontgonnen in vergelijking met het kweldergebied waar al lange tijd bewoning was. Over de vroege bewonings- en bedijkingsgeschiedenis van het onderzoeksgebied is dan ook minder bekend in vergelijking met andere gebieden in Friesland.

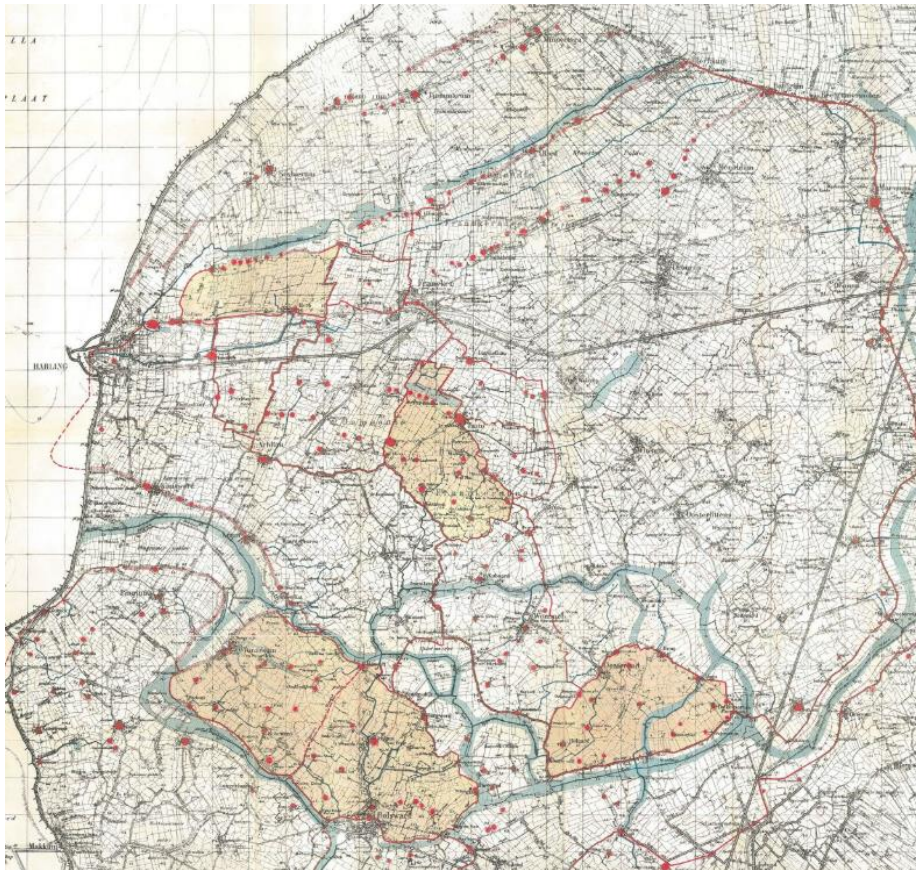
²⁷ Rienks & Walther 1954

²⁸ Schroor 2000

²⁹ Rienks & Walther 1954

³⁰ De Vries, online geraadpleegd 20-03-2019, <http://landschapsgeschiedenis.nl/deelgebieden/4-Westergo.html>

³¹ De Langen 1992, 30-37

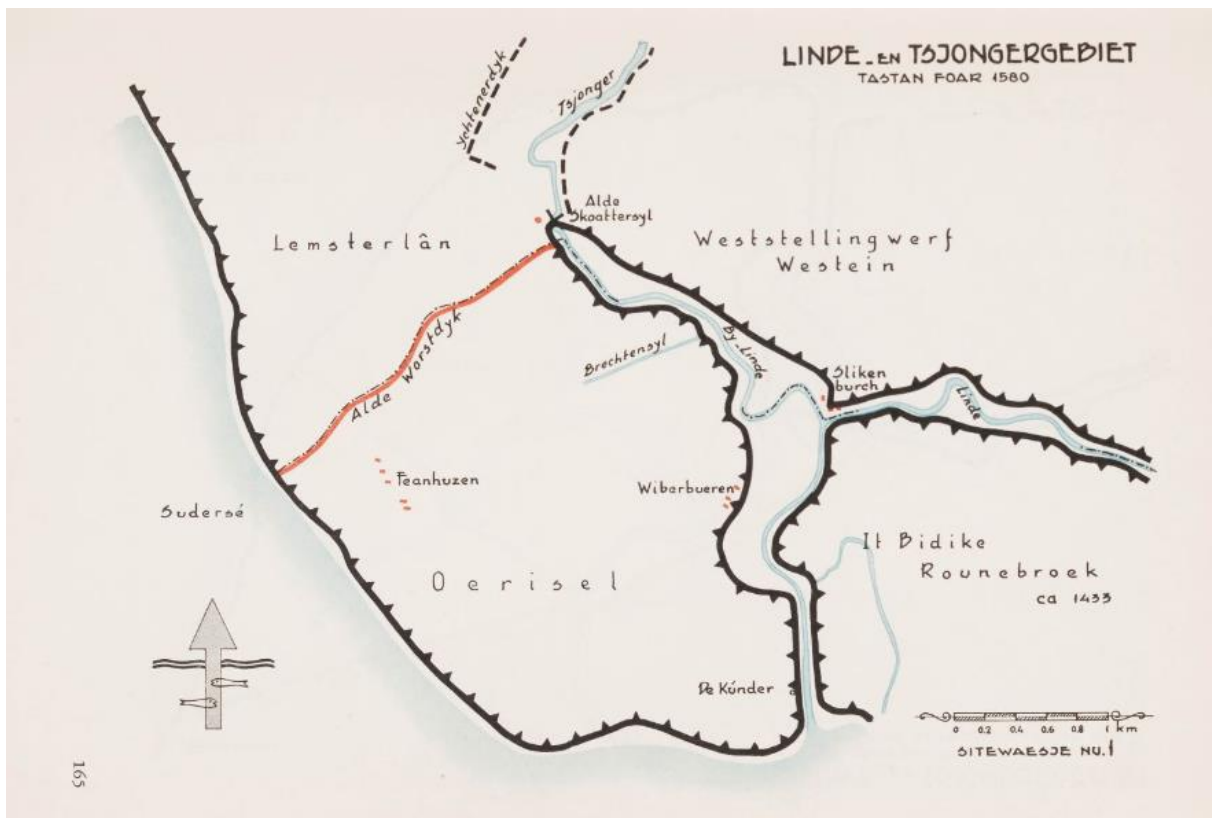

Figuur 10: De vier moederpolders (geel) in Westergo (Rienks & Walther 1954).

Bedijingsgeschiedenis van de 16^e en 17^e eeuw

In de 16^e eeuw kwam de grootschalige en georganiseerde bedijking weer op gang. Onder deze nieuwe inpolderingen in Friesland waren onder andere het Workumer Nieuwland en de Wielpolder (bij Laaxum). Het onderzoeksgebied van deze scriptie bestaat in deze periode echter nog steeds veelal uit veen. Langs de Friese west- en zuidkust kwam de zeepolder Workumer Nieuwland in 1621 tot stand. Daarmee werd een gevaarlijke naar het noordwesten open liggende baai, het Workumerhop ingepolderd, nadat al in 1557-1563 een eerste initiatief was genomen deze 'inbochte' te bedijken en zo tegelijkertijd de vaarweg van en naar Workum te verbeteren. Bijgevolg werd de oude dijk tussen Workum en Hindeloopen tussen de Workumer Sluis en de Oosterdijk, ter lengte van 5500 meter slaperdijk.

De Lindedijken hebben tevens een belangrijke rol in het onderzoeksgebied. De zuidelijke Lindedijk was met name van lokaal belang, omdat deze dijk het land tussen de zeedijk en de Linde beschermde tegen overstromingen van de rivier. De noordelijke Lindedijk daarentegen beschermde een groot deel van het Friese binnenland tegen de rivier.

Figuur 11: De Linde-, Tjonger en Worstdijken omstreeks 1580 (Rienks & Walther, H14.3)

De situatie voor de 17e eeuw wordt in het onderzoeksgebied met name gekarakteriseerd door enkel zeedijken en dijken langs de grotere rivieren (zie fig. 11). Er zijn nog weinig tot geen binnendijken, waardoor er dus slechts één linie van verdediging was tegen de zee. Bedijkingen, inpolderingen en droogmakerijen in Friesland hadden als motivering dan ook vaak niet het creëren van nieuwe landbouwgrond, zoals dat in Holland veelal het geval was, maar juist om het gevaar van overstromingen zoveel mogelijk te vermijden. Door de Staten verleende octrooien hielden vrijstelling van gewestelijke belastingen in omdat voor de ondernemers de risico's van mislukking van bedijking of droogmaking groot waren.³²

In 1613 bijvoorbeeld werd aan de stad Stavoren het octrooi verleend om het Staverse Meer droog te leggen. De aanleiding hiervoor was niet het aanwinnen van landbouwgrond, maar het feit dat de ondiepe meren een belemmering voor de scheepvaart vormden.³³ In 1620 werd met de werkzaamheden begonnen door het graven van de Warnser vaart, die het meer in tweeën verdeelde, de Noorder- en Zuidermeerpolder.

³² Louman 2007, 310

³³ Schroor, Dijken in Fryslân - Verkenning en overzicht, te verschijnen in: Fries dijkboek {2020}

2.4 Dijkonderhoud en dijkbeheer tot 1700

Door de praktijk van het 'dijken, zoals die na 1000 op gang kwam, kende Friesland langere tijd een goed georganiseerd waterstaatsbeheer. Die voorsprong veranderde in de late middeleeuwen in een periode van achteruitgang. Dit had met name te maken met het ontbreken van een centraal bestuur dat daadkrachtig beleid kon maken en uitvoeren.³⁴

In de middeleeuwen bestond er een systeem van veelal individuele verplichtingen met betrekking tot het onderhoud van de dijken. Het belang van dijkbeheer wordt al vroeg in de Friese geschiedenis opgenomen. De vroegste Friese wetsteksten spreken al over de organisatie van de dijkplicht en over de verantwoordelijkheden voor het onderhoud van de dijken.³⁵ Het ging hierbij om dijkonderhoud 'in natura'. De dijkplichtigen waren zelf fysiek verantwoordelijk voor de onderhoudswerkzaamheden van 'hun' dijken. Dit was een zogenaamde verdeling volgens 'aangrenzing'. Om de dijkplichtigen en hun dijkvakken te controleren werd de 'Schouw' in het leven geroepen. De Schouw was als instantie verantwoordelijk voor het opnemen van de staat van de dijken en het taxeren van de dijklasten.³⁶

Vanaf de 16^e eeuw kwam er een systeem van *dijkcontributies* op gang. Deze contributies waren publiekrechtelijke lichamen, die een gedeelte van de zeekering moeten onderhouden. De inwoners van het onder de contributie behorende gebied moesten gezamenlijk de lasten dragen waaruit onderhoudswerkzaamheden werden betaald.³⁷ De zorg voor de dijken was de verantwoordelijkheid van de zeeverende waterschappen waarbinnen een bepaald dijktracé viel. Op hun beurt werden dus de kosten voor de zeeverende waterschap verdeeld op basis van de huurwaarde van landerijen ('florenen') in het onder hen behorende gebied.³⁸ Dit betekende in de praktijk echter nog steeds dat de uiteindelijke lasten doorgaans door de individuele boeren wier land aan de dijk grensde, gedragen werd.

De bezetting van Friesland door Albrecht van Saksen in 1498 had belangrijke bestuurlijke gevolgen.³⁹ Er ontstond een breuk met de oudere middeleeuwse wetgeving en er werden nieuwe bestuurlijke hervormingen doorgevoerd. Het in 1499 opgerichte Hof van Friesland was belast met het bestuur en de rechtspraak, ook op het gebied van de waterstaat. Het Hof besliste onder andere over onderhoudskwesties betreffende zijlen en zijlroeden, en over het bedijken van gronden. De scheiding tussen de bevoegdheden van het Hof en de bestuursorganen van de stadhouder en raden was echter niet altijd duidelijk, wat tot conflicten en ineffectief bestuur leidde.⁴⁰ De Staten van Friesland probeerden steeds meer macht naar zichzelf toe te trekken. Na de Unie van Utrecht in 1579 werd de bestuurlijke taak en deels de rechtsprekende functie van het Hof ontnomen. De uitvoerende macht kwam te liggen bij een college van Gedeputeerde Staten. In 1581 werd beslist dat dit college het waterstaatkundig bestuur kon uitoefenen.

---

³⁴ Schroor, Dijken in Fryslân - Verkenning en overzicht, te verschijnen in: Fries dijkboek {2020}, 23

³⁵ Vries 2014, 151

³⁶ Schroor, Dijken in Fryslân - Verkenning en overzicht, te verschijnen in: Fries dijkboek {2020}, 45

³⁷ Faber 1973, 154

³⁸ Faber 1973, 145

³⁹ Gildemacher 2015, 43

⁴⁰ Gildemacher 2015, 44

In deze periode vonden enkele belangrijke gebeurtenissen en veranderingen plaats binnen het waterstaatkundige bestuur in Friesland. Één daarvan kwam tot stand op de Landdag van 1503.⁴¹ Op 2 april 1503 werd in Leeuwarden een Landdag gehouden, met afgevaardigden uit de kwartieren Oostergo, Westergo en Zevenwouden. Het initiatief kwam van Albrecht van Saksen, hij wilde het dijkonderhoud en dijkrecht verbeteren. De landdag werd dan ook gehouden: *om die zeedycken daer het geheele Landt eens zolde to helpen, daer hulp van noeden wesen solde.* Uit de landdag vloeide een ordonnantie voort die bepaalde dat een dijkgraaf zou worden aangesteld met twee gedeputeerden uit de grietenijen of steden. Tevens kwam een nieuwe verdeling van de 'dijkvakken' tot stand, waarbij de steden en dorpen voor een bepaald deel verantwoordelijk voor de dijklasten van deze dijkvakken waren. Als er extra werk aan de dijken verricht moest worden, zoals de aanleg van paalwerk, dan werden de kosten hiervan omgeslagen over de eigenaren van de landerijen op basis van hun huurwaarde. De landeigenaren draaiden dus voor de kosten op, en niet de dorpen of steden.

Voorheen was degene verplicht tot het onderhouden van de dijk voor het deel van zijn land dat aan de dijk grensde. Dit was een zogenaamde verdeling volgens aangrenzing; de eigenaar van het land dat aan de dijk grensde was verantwoordelijk voor het onderhoud van dat traject van de dijk. Dit systeem van verdeling volgens aangrenzing veranderde echter langzaam in een systeem waarbij het totale bezit aan land ook een rol ging spelen, en niet alleen de aan de dijk grenzende percelen (p45.). Dijkplichtigheid was dus direct verbonden met het bezit van grond.

Gedurende lange tijd was het onderhoud van de dijken dus sterk met individueel grondbezit verbonden. In de 16^e eeuw werd er echter naar meer gemeenmaking toegewerkt, vooral onder het bewind van Georg Schenck van Toutenburg (stathouder van Friesland, 1521-1540) en diens Groot Arbitrament (1533). In de kwartieren Westergo en Zevenwouden zou de verantwoordelijkheid voor het dijkonderhoud niet meer beperkt blijven tot de eigenaren van de gronden die direct aan de dijk gelegen waren.⁴² Daarentegen kwam de onderhoudsplicht te liggen bij dorpen en grietenijen die soms ver landinwaarts lagen. Voor elke stad en dorp was aangegeven voor welk deel van een dijk zij 'dijkplichtig' waren.⁴³ Het Groot Arbitrament legde zo de basis voor de hervorming in dijkonderhoud, met als doel het vermijden van conflicten over de onderhoudsplicht van de dijken en de onderhoudsplicht efficiënter te maken. In Westergo en de Zevenwouden werd een scheiding tussen het grietenijbestuur en het waterschapsbestuur geregeld door het Groot Arbitrament. In Oostergo bestond een dergelijke scheiding niet.

Met het Groot Arbitrament kwamen ook de contributies oftewel de zeeverende waterschappen in het leven. Westergo en de Zevenwouden werden dus opgedeeld in enkele bestuurlijke eenheden, de zogenaamde 'zeeverende contributies', die ieder onder het bestuur van een dijkgraaf en gedeputeerden lagen. De vijf contributies van het Groot Arbitrament zijn: *Contributie Der Vijfdeelen Zeedijken, Contributie Wonseradeels Zuiderzeedijken, Wymbritseradeels cum annexis Contributie Zeedijken, Hemelumer Oldephaert Noordwolde en Utingeradeel cum annexis Contributie Zeedijken* en *De Zeven Grietenijen en de Stad Sloten*, waarvan de Zeven Grietenijen en de Stad Sloten, tot 1980 zou blijven bestaan.

---

⁴¹ Gildemacher 2015, 58

⁴² Schroor, Dijken in Fryslân - Verkenning en overzicht, te verschijnen in: Fries dijkenboek {2020}, 31

⁴³ Schroor et al. 2017

Samengevat regelde het Groot Arbitrament het onderhoud van de dijken op basis van de volgende regels:

1. De regeling betreft zowel de eigenlijke zeedijk, het 'aardewerk', als de andere onderdelen van de zeewering.
2. Er worden 'binnendijkers' dijkplichtig gemaakt aan het onderhoud van de zeedijken. Zij worden ook in de regeling van de kosten betrokken.
3. Door verhoudingsgetallen (klassering) vinden we een verschillende mate van onderhoudsverplichtingen der betrokkenen.
4. Westergo en Zevenwouden worden verdeel in vier gebieden, die aansprakelijk worden gesteld voor het onderhoud en de verdere onderdelen van de zeewering
5. De zeewering staat in elk van deze vier gebieden onder een dijkgraaf met gedeputeerden.

De woud dijken, de zeewering vanaf Laaxum tot de grens met Overijssel, vielen onder de verantwoordelijkheid van de Contributie Zeven Grietenijen en de Stad Sloten. Dorpen waren hier aansprakelijk voor het aardewerk van een of meerdere dijkperken die soms slechts enkele tientallen meters lang waren. De Contributies of waterschappen onderhielden het paalwerk dat door hen werd aanbesteed, Vervolgens werden de kosten over de huurwaarde (de floeren) van de onbebouwde eigendommen omgeslagen.⁴⁴

De gemeenmaking werd dus al in de eerste helft van de 16^e eeuw geïnitieerd. Het onderzoeksgebied is onderdeel van de Zevenwouden en zou daarmee volgens verwachting ten tijde van de overstromingen in het begin van de 18^e eeuw dus al lange tijd onder het 'nieuwe' beheersysteem hebben moeten vallen. Het is de vraag in hoeverre de beleidsmatige veranderingen van het Groot Arbitrament ook daadwerkelijk werden doorgevoerd op de schaal van lokale dijkplichten.

---

⁴⁴ Gildemacher 2015, 58

3. De overstromingen van 1701 en 1703

3.1 Johan Vegelin van Claerbergen, ooggetuige, beleidsmaker, watermanager

In de archieven is veel materiaal te vinden betreffende de overstromingen van 1701 en 1703. Vooral het archief van de Staten van Friesland geeft niet alleen informatie over de gebeurtenissen zelf en de daaropvolgende maatregelen, maar ook over beleidsvorming en uitvoering van beleid op langere termijn.⁴⁵ In dit hoofdstuk volgen we deze bronnen heel direct om zo dicht mogelijk bij de gebeurtenissen te kunnen komen. Naast de archiefbronnen is er nog een belangrijke bron, die weliswaar een waterstaatkundig probleem uit de tweede helft van de 18^e eeuw aansnijdt, maar ook directe verwijzingen bevat naar de impact van de overstromingen van 1701 en 1703. Het *Vertoog over de veengraveryen* uit 1766 van Johan Vegelin van Claerbergen is een uitgebreide analyse van de gevolgen van de grootschalige laagveenontginningen in Friesland en een pleidooi voor ingrijpende maatregelen om de schade van de ontginningen te beteugelen. Het *Vertoog* kan echter ook worden gezien als een belangrijk document van een man die een centrale rol speelde in het Friese bestuur en de Friese waterstaatkunde van de 18e eeuw. Zijn observaties geven al inzicht in de omvang en de effecten van de catastrofes van 1701 en 1703.

Johan Vegelin van Claerbergen (1690-1773) is één van de meest interessante figuren in het 18e-eeuwse Friesland. Als raadsheer in het Hof van Friesland, als grietman van Doniawerstal en als lid van het college van gedeputeerde staten van Friesland en als dijkgraaf van Sloten en de Zeven Grietenijen, was hij gedurende het grootste deel van die periode een belangrijk regent. Maar naast bestuurder, was Vegelin ook een politiek denker en streefde hij naar verbetering van maatschappelijke omstandigheden. Een rode draad in zijn denken en doen was, in moderne termen, watermanagement.

Het ging hem niet alleen om de technische aspecten van waterbeheersing, maar zijn gehele leven lang was hij ervan overtuigd dat een rationeel georganiseerde waterhuishouding, in nauwe relatie met landontginning, de basis was van de Friese welvaart en het welzijn van de burgers. In de archieven komt Johan Vegelin en zijn opvattingen dan ook veelvuldig voor. Zijn politieke denkbeelden verwoordde hij in een 'dagverhaal' naar aanleiding van het Pachtersoproer van 1748, zijn levenslange bemoeienis met waterbeheersing en landontginning is te zien in het familiearchief, vooral in de vele gedetailleerde en prachtige kaarten en tekeningen die hij van grote delen van Haskerland en Doniawerstal heeft gemaakt.⁴⁶

Zijn waterstaatkundige en landinrichtingsideeën staan in zijn belangrijke publicatie *Vertoog over de veengraveryen* uit 1766. Directe aanleiding tot het schrijven van dit bijna 200 bladzijden tellende geschrift waren de 'gevolgen der tegenwoordige zo sterk voortylende vergravinge der laage veenen'. Na de afgraving van de hoogvenen in de meest oostelijke delen van Friesland, waren in 1751 de zogenaamde 'Gietersen' begonnen met het afgraven van de lage venen. Hiertoe gebruikten zij een nieuwe methode, waarbij met ijzeren beugels en netten het veen onder de grondwaterspiegel tot op het zand werd uitgebaggerd. Het gevolg van deze methode was dat er grote waterplassen

---

⁴⁵ Index op de resoluties van de Staten van Friesland (1570-1780), Tg 5.05

⁴⁶ Familiearchief Eysinga-Vegelin van Claerbergen, Tg. 323)

ontstonden (denk aan De Deelen en het Nanneviid) die door storm en afslag zich steeds uitbreidden en ook goede gronden en wegen aantastten. De waterplassen leverden geen rendement meer op en verarmden de bevolking. Vegelin's *Vertoog* was een uitgebreid advies aan de Staten van Friesland om deze ontwikkeling te keren en om van water weer renderende gronden te maken.

In de literatuur is het *Vertoog* altijd bestudeerd in relatie tot de inlandse verveningsproblematiek. Maar wie de eerste 30 bladzijden goed leest, valt direct op hoezeer Vegelin de urgentie van water- en landbeheersing van de landinwaarts gelegen verveningsgebieden baseert op de urgentie van de zeeerende maatregelen. Als jongen van 11 en 13 jaar heeft hij zonder twijfel de gevolgen gezien van de grote overstromingen van 1701 en 1703. In die jongensjaren woonde hij in de streken die rechtsreeks door het binnenlopende zeewater werden getroffen. Bovendien waren zijn vader Hessel en zijn oudere broer Philip Frederik, beiden grietmannen van Haskerland, vanaf 1704 al bezig met inpolderingen in de omgeving van Joure en met de aanleg van polderdijken tegen de wateroverlast. Juist hun landinwaarts gelegen gebieden hadden veel te lijden gehad van de overstromingen van 1701 en 1703. Zijn beschrijving van de gevolgen van 1701 en 1703 leest als een ooggetuigenverslag – wat het waarschijnlijk ook is. Hieronder is een langer citaat gezet omdat nergens anders in de bronnen de impact van de overstromingen zo indringend is beschreven als in het *Vertoog*:

'De gereitereerde doorbraken in de wouddyk in vorige tyden, en wel bijzonder de twee laatste in 't begin dezer eeuw, te weten in de aanhoudende stormwinden van den 17, 18 en 19 October 1701, en in de Orcaan van den 8 December 1703, hadden de laage landen zodanig doen inunderen en bederven, terwyl het scherpbytende pekelnat alles onvrugtbaar maakte, en 'er jaren verliepen eer de grond weêr voedaam gras voortbragt, en wel voornamelyk de hooylanden, waar in het zout, om dat haar bovengrond meer open is als die van de wydlanden, meest schadlyk is, en eerder doordringt, en in 't algemeen om bijzondere nadeelige omstandigheden nog meer ruineus, terwyl de prys van 't rundvee eensklaps daalde, en daar de Boeren uit noodzake om de geringe waarde, en op hope van een vrugtbaar voorjaar haar vee mosten behouden, en terwyl het tegendeel van het gehoopte voorviel (...) de beesten tot in Juny op stal mosten werden gehouden, en daar zo veel duur hooy aangekogt, dat ze de waarde van 't vee te boven ging, en veele Ingezetenen daar door onherstelbaar gekrakt wierden, zy mosten niet te min hoeden de zware omslagen tot eenige herstellinge van de eerste doorbraak, welke door de tweede weder geheel en al over hoop wierd geworpen; en daar door geleerd zynde, dat de gewone dykgestalte niet in staat was om de toenemende kragten der zee te keeren, daar de verwydinge en verdiepinge der zeegaten tuschen de vooreylanden in, oorzaak waren, dat de zuiderzee schielyker vol liep, en de gewone getyen hooger rezen, tot ongeveer die tyd toe men aan de Lemmer en daar by om weinig van eb en vloed wiste, en nu het verschil meer als een voet uitlevert, en dus de stranden door feller gierstroom langs de palen verdiepten, en al het voorland allengskens wegspoelde, zo dwong de nood een zwaarder defensie, zo in paalwerken als eerdwerken te leggen. En schoon 's Lands cassa de verlegene contribuanten eenigzints te gemoet kwam, door leeninge, uitstel van betalinge, en eindelyk gemodereerd remboursement, so moeten de floerenpligtige nogtans zware omslagen dragen. En zulks in een tyd daar de Republyck ingewikkeld wierd in een oorlog over de successie van de Spaansche Monarchie (...) Allezins ongelukkige omstandigheden, die ryke, immers welgestelde Eygenaars volslagen ruineerden, vermits die geene, welke haar landen zelfs gebruikten, merkelyk veragterden, en dize verhuurden, daar van geringe huur genoten, en veeltys de lasten nog mosten toe betalen. De boere-huizen vervielen, daar was lust nog magt omze wel te onderhouden, al het geboomte dat het zeewater konde belopen, kwynde en stierf, de wortel door 't zout bedorven werdende, en dus de boere-plaatzen van haare bemanteling ontbloomt. Wat

gevolg kon dit anders hebben, als dat een groot getal Eygeners, die volstrekt onvermoogende wierden om haar lasten te betalen, zo verre ze niet elders land begoedigd waren, terwyl een harde, dog om de gepleegde fraude geïntroduceerde wet, vereischte, dat niemand zyn land, dat de lasten niet kon hoeden, mogt abandonneren, als te gelyk met zyn verdere profytelyke vastigheden, haare landen lieten leggen, of aan de Provintie overgaven. Waar door dezelve overladen wierd met een merkelyk aantal van schadelyke landen, waar op de confusie die deze desastres veroorzaakten, en de werkzaamheden die de verzwarende Oorlog vereischten, nauwelyks toe en liet genoegzaam behoorlyke ordres te stellen. De Geregten wierden wel gelast de landen publycque te doen verhuuren, zonder genoegzame voorzorge voor het herstellen der vervallene huizen en schuren, of tot nodige culture, en dus alles meer en meer vervallende, gewone effecten van openbare huurs-opveilingen zelfs by particuliere, men laate staan landswegen. En duurde deze behandeling tot dat men in den jaare 1711 en 1712 een proeve nam, om eenige daar van by verkopinge uit te bieden, met bevrydinge van de twee ducaton lasten welke de Provintie genoot van yder floreen, dog deeze verkopinge voor de kopers profytelyker als voor 't Landschap uitvallende, en daar op in den jaar 1713 de eerste veepest ontsteekende, en alles buiten prys stellende, liep het aan tot den jaare 1718, 1719 en vervolgens, eer tot verdere verkopinge geprocedeert wierd, want of schoon het niet voordeligst voor de Provintie uitviel, was de eigendom en administratie daar van nog schadelyker, waar door by alle zodanige verkopingen de inkomsten van over de 5000 floreenen, ruim 30000 gls. 's Jaarlyks bedragende, verloren gingen, en geringe opgewogen konden werden door de capitalen die de koopschatten opbragten, en waar door te gelyk in de meeste der genoemde districten (NB zie Kaartje) ongeveer de helft der boere-plaatzen zyn vermindert en afgebroken, tot geen gering nadeel van 's Lands Comptoirs, en van 't gemeen belang, en gevolgelyk aldaar het getal der Inwoonderen, zo nodig ter culture, zeer verkleend'.

Wanneer deze passage goed gelezen wordt, dan is het opmerkelijk dat de overstromingen van 1701 en 1703 in de latere literatuur zo weinig aandacht hebben gekregen, 'overschreven' als het ware door de catastrofale watersnoodramp van 1825 die zich veel sterker in het collectieve geheugen heeft gevestigd. Maar voor de gehele achttiende eeuw hebben de overstromingen van direct na de eeuwwisseling grote gevolgen gehad. Uit het lange citaat van Vegelin kunnen de volgende effecten beschreven worden.

Directe materiële gevolgen:

- a. Het gebruik van grond was jarenlang onmogelijk door de verzilting, vooral van hooilanden en in mindere mate weilanden.
- b. Door de verzilting moest het vee lang op stal blijven en gevoederd worden met hooi, dat al dan niet door boeren extra moest worden ingekocht.
- c. Door toenemende kosten waren boeren genodigd vee af te stoten, wat tot een daling van de veeprijs leidde.
- d. Tegenover dalende prijzen en inkomsten stonden hogere lasten ten gevolge van de omslag van de kosten voor de dijkreparatie.
- e. De kosten van zeewering stegen door hogere zeespiegelstand, sterkere stromingen en als gevolg daarvan de hogere investeringen in paal- en steenwerk.

Beleidsmatige consequenties:

- f. Verbod op verlaten van landerijen

- g. Mogelijkheid tot overdracht van grond aan de provincie; per 1711 mogelijkheid tot terugkopen van land met vermindering van de floreenbelasting; dit beleid werd gefrustreerd door de eerste veepestgolf van 1713-1719

Indirecte materiële gevolgen:

- h. Afbraak van 50% van de boerderijen
- i. Afname van de bevolking

In een notedop wordt uit het betoog van Vegelin duidelijk dat de overstromingen niet kunnen worden gezien als incidenten die met technische middelen (reparatie zeekeringen) kunnen worden bedwongen, maar als katalysatoren van ingrijpende lange-termijn veranderingen in het gebruik en de bewoning van land, en dus het karakter van het landschap, en in belangrijke aanpassingen van fiscaal beleid om gebruik en bewoning van land te beïnvloeden. Hoewel het *Vertoog* de kwalijke gevolgen van de laagveenontginningen sinds het midden van de achttiende eeuw tot centraal thema heeft, vinden we door het gehele werk telkens weer het streven van Vegelin om waterstaat en landontginning integraal te reguleren.

Naast de hierboven, in het citaat genoemde structurele effecten, noemt Vegelin in zijn tekst expliciet de belastingmaatregelen van 1718 en 1725, de aanpassing van de kustlijn door de ophoging van stranden teneinde 'gierstromen' te vermijden en het provinciale beleid van 1718 om de aanleg van nieuwe polders te stimuleren opdat met een groter aantal afgedijkte gebieden het land beter beschermd is bij overstromingen. Met deze opvattingen en observaties van Vegelin, kunnen de invloeden van de overstromingen van 1701 en 1703 beter gevolgd worden door de achttiende eeuw heen. In de volgende hoofdstukken wordt achtereenvolgens ingegaan op de overstromingen als incident en de directe landschappelijke gevolgen en op de overstromingen als katalysator van nieuw beleid, vooral op fiscaal terrein ter sturing van landgebruik en op het terrein van de ruimtelijke orde en landschapsinrichting.

Figuur 12: Kaart van Friesland uit het Vertoog van Vegelin met daarop de laaggelegen en kwetsbare landen (in het blauw aangegeven).

3.2 De overstromingen van 1701 en 1703: kroniek van gebeurtenissen

In de landschapsgeschiedenis gaat het vooral om de bestudering van lange-termijn-ontwikkelingen, gebruiks- en natuurinterventies en de daaruit voortvloeiende effecten op de inrichting van het landschap. Vanuit deze benadering is de focus gericht op lineaire, doorlopende structurele en beleidsmatige ontwikkelingen. In dit hoofdstuk komen de directe betrokkenen aan het woord: de bewoners en bestuurders van getroffen gebieden en de overheden die verantwoordelijkheid droegen voor waterstaat en landinrichting. In de archieven van de Staten van Friesland heb ik enkele belangrijke getuigenissen van de impact van de overstromingen van 1701 en 1703 aangetroffen. Hier wordt een beknopt chronologisch overzicht gegeven van bronnen waarmee de verschillende effecten van de overstromingen van 1701 en 1703 kunnen worden geïllustreerd. Daarmee worden een aantal observaties en conclusies geformuleerd.

Tot 1701

Waarom hebben de overstromingen van 1701 en 1703 zoveel schade kunnen aanrichten? Één van de redenen hiervoor was de slechte staat van de dijken en het achterstallige onderhoud in de (tientallen) jaren ervoor. Vanuit de Staten van Friesland werd aangestuurd op de verbetering van de dijken, echter kwam hier in de praktijk weinig van terecht. De volgende geparafraseerde stukken uit het archief van de Staten van Friesland geven inzicht in de slechte staat van de dijken van de Tjonger en de wens van de Staten van Friesland om deze dijken te verbeteren. Hier is ook te zien hoezeer de waterstaat van Friesland afhankelijk is van die van Overijssel, in het grensgebied van Kuinre. In dit hoofdstuk volgen we de gebeurtenissen op hoofdlijnen. In de bijlage is een gedetailleerde beschrijving van alle relevante besluiten en beraadslagingen opgenomen.

Herhaaldelijk is er correspondentie tussen de Staten van Friesland en die van Overijssel over de aanleg en het onderhoud van dijken in het grensgebied rond Kuinre. Duidelijk is telkens dat voor de Friezen de urgentie groter is dan voor de Overijsselaars. Cruciaal is hier de invloed van de rivieren Tjonger en Linde die bij overstromingen het water diep landinwaarts in Friesland voeren, terwijl voor de Overijsselaars de effecten geringer zijn door de landschappelijke situatie van het relatief hooggelegen Land van Vollenhove.

Missive aan de Staten van Overijssel, houdende instantelijk verzoek tot het doen herstellen der doorgebrokene Zeedijken, tusschen Friesland en de Kuinre gelegen, en voornamelijk bij Veenhuizen, waartegen zwarigheden waren geopperd door den Schout en de Regering van de Kuinre, met adsertie van het voornemen, dat de Provincie, indien daarin niet wordt voorzien, tot eigen behoud eenen bekwamen dijk zal leggen, tot keering van het zeewater, waardoor de toestand van de landen van Overijssel zeer zoude verergeren.⁴⁷

Werkzaamheden gaan echter niet snel. Enkele jaren later komen weer archiefstukken tevoorschijn die wijzen op de gebrekkige staat van de dijken.

---

⁴⁷ Tg 5.07, p 34-35, 24 februari 1694

Een nieuwe dyk en sluis te leggen in de Zevenwouden, wanneer die van de Kuinder binnen twee maanden zig niet in redelykheid laten vinden, omtrent het opmaaken van haarlieder Dyken,⁴⁸

Er bestond ook een verschil tussen de alledaagse realiteit en de van boven af opgelegde regelgeving. De eerder beschreven gemeenmaking van het onderhoud van de dijken is blijkbaar tot in het einde van de 17^e eeuw nog niet overal gerealiseerd, blijkende uit het onderstaande fragment:

Alle Dyksgerechten erntig aan te maanen, tot verhooginge der Dyken, en 't onderhoud derzelve gemeen te maken, daar zulks nog particulier is.⁴⁹

Het beeld dat aan de hand van deze archiefstukken ontstaat is dat het slecht gesteld is met het dijkwezen in het onderzoeksgebied. Dijken worden niet naar behoren onderhouden, waarschijnlijk spelen hier de nog steeds grotendeels particuliere onderhoudsplichten een rol. Verantwoordelijkheid voor het onderhoud van de dijken wordt tussen de verschillende bestuurlijke lagen, van particulier naar de Staten van Friesland, afgeschoven, waardoor er in de praktijk weinig gebeurt aan de daadwerkelijke verbetering van de dijken. Ook blijkt dat de gemeenmaking in grote delen nog niet gerealiseerd is, de dijken worden nog in een 'middeleeuws' systeem beheerd.

De overstromingen: oktober 1701-december 1703

De overstroming van 1701 vindt op 17, 18 en 19 oktober plaats. Er zijn geen directe berichten van de gebeurtenissen bekend. In de archiefstukken van de Staten van Friesland wordt echter snel gereageerd op de overstroming. Op 29 oktober wordt een bedrag van 40 a 50.000 gulden aan de contributie van de Zevenwouden geaccordeerd.

Aan de contributie in de Zevenwouden, tot opmaakinge van haare ingespoelde dyken geaccordeerd een zomme van 40 a 50.000 Guldens, tegens vier ten honderd.⁵⁰

Dit lijkt een eerste noodreactie te zijn op de overstromingen. Een maand later wordt er opdracht gegeven om een uitgebreide inspectie van de dijken te maken '*Inspectie te neemen van alle Zeedyken den 11 nov. 1701*'. De inspectie laat zien in wat voor slechte staat de dijken zijn, grote delen zijn weggespoeld en het achterliggende land is geïnundeerd. De Staten manen aan om de beschadigde dijken zo snel mogelijk te repareren, maar dan is het inmiddels al enkele maanden later. Het is in alle stukken opmerkelijk hoezeer het winterseizoen de uitvoering van werkzaamheden belemmert: '*De Linde Dyken in bekwaame staat te stellen, en te houden, den 10 April, 26 aug., en 16 sept 1702*'

De Staten besluiten dat naast het herstellen van beschadigde dijken, ook nieuwe dijken aangelegd moeten worden.

Een nieuwe Zeedyk in 't Quartier van de Zevenwouden te leggen, de plaatze waar, manier hoe, en conditien waar op, den 10 April 1702. & 't besteeden en leggen van den nieuwen Dyk ten spoedigsten voort te doen gaan, den 13 May 1702 (tg 5.05, p 187). En: de nieuwe Zeedyk

---

⁴⁸ Tg 5.05, p 187, februari 1698

⁴⁹ Tg 5.05, p 187, 28 februari 1700

⁵⁰ Tg 5.05, p 187, 29 oktober 1701

bewesten Slykerburg, te doen sluiten aan die van Overysel, en in goeden staat te onderhouden; voorts met die van gedagte provincie een Kadyk te leggen, op den voet van de oude geabondeerde Dyk, hoog zeven en breed zestig voeten, den 20 Aug. en 16 sept. 1702 en 27 sept. 1704 (tg 5.05, p 187)

De eerste reacties vinden dus plaats in de maand van de overstroming, maar de rest van het jaar blijkt uit de archiefstukken dat er 'niks' gebeurt. Pas in het voorjaar van 1702 wordt er weer werk van de directe en indirecte rampenbestrijding gemaakt. De reden hiervoor ligt, zoals gezegd, in de strenge winter, die werkzaamheden aan de dijken onmogelijk maakte. Dit heeft moeten betekenen dat de landen achter de dijken minstens een gehele winter geïnundeerd waren.

In het gehele seizoen van 1702 en van 1703 werden wel noodmaatregelen genomen, maar de tijd was te kort om de bescherming in het gehele gebied structureel te verbeteren. Er kwam in 1702 slechts één grootschalig werk tot stand in de vorm van de aanleg van de nieuwe Statendijk tussen Lemmer en Schoterzijl. Voordat er echter daadwerkelijk met de grote plannen ten westen van Lemmer en in de omgeving van Kuinre begonnen kon worden, werd het gebied getroffen door de overstroming van 8 december 1703 en werd veel pas gereedgekomen werk tenietgedaan. De omvang van de ramp kennen we uit een visitatieverslag dat rond de Kerstdagen van 1703 werd opgemaakt door vertegenwoordigers van de Staten die een inspectietocht maakten van Lemmer tot Kuinre.

Verslag (verbaal) van de vertegenwoordigers van de Staten van Friesland van hun inspectie van de 'doorgespoelde en geruineerde zeedijken van de contributie van Sevenwolden' en voorstel voor de te nemen besluiten tot het 'dammen der kolken' en andere maatregelen. Enkele passages uit het verslag:

Bij Tacozijl uitgegaen zijnde hebben wij de dijk vandaer na de Lemmer lopende gevisiteert en bevonden dat het aerdwerk op verscheyde plaetsen tot op de grond was weg gespoelt, het paelwerk geruineert en uitgeslaegen. Even boven de Teroelster kolk waren twee doorgaende gaten, het eerste lang tien roeden en diep doorgaens veertien a vijftien voeten. Het tweede doorgaende gat is lang achtien roeden en diep doorgaens 20, 30 tot 43 voeten(...) Den 25en december, na deerste predicatie, zijn wij de dijk langs gegaen van de Lemmer over Slijkenburg tot aende Cuijnre en hebben bij die occasie bevonden dat de Contributie-Dijk doorgaens zeer gebroken is en dat verscheyde groote gaten tot op de grond vande dijk doorgespoelt zijn. De inlaege van de Contributie dijk hebben wij bevonden doorgaens weg gespoelt te wezen. De Provinciale Dijk is doorgaens tot opde kruyn weg gespoelt (...) De sluijting van de grote Staetendijk tot aen Slijkenburg is op twee plaetsen doorgeslaegen en de rijdsdam dicht aan de Molenwerff mede geruineert. De nieuwe Cuijnredijk hebben wij op verscheyde plaetsen doorgeslagen gevonden en generalyk alle de huysen en hovingen van de plaets van achteren ingespoelt en wegh geslaegen (...) Op verscheyde plaetsen is ons notoir gebleeken dat er paelwerk deficieert sonder welk het nieuw te maekene aerdwerk onmogelijk zal kunnen worden geconserveert' (Staten inv. Nr. 413, december 1703)

3.3 De overstromingen van 1701 en 1703: van incident naar structuur

Aan de hand van de archivalia uit het archief van de Staten van Friesland kunnen de directe beleidsmatige aanpassingen en de daaruit voortvloeiende concrete maatregelen op hoofdlijnen gevolgd worden (zie voor een gedetailleerd overzicht van beraadslagingen en besluiten de archiefbijlage). Hieronder volgen enkele geparafraseerde stukken uit het archief van de Staten van Friesland⁵¹ in chronologische volgorde zodat we het proces in tijd kunnen volgen. Daarna wordt ingegaan op de structurele effecten op langere termijn.

3.3.1 Beleid en maatregelen 1702-1704

maart 1702 De Staten bespreken de besluiten van de Staten van Overijssel inzake het herstel van de dijken bij Kuinre naar aanleiding van de doorbraken van 1701. Uitgangspunt voor alle overleggen tussen Friesland en Overijssel is de conventie over de Kuinredijken van 20 mei 1698, waarin de ingezetenen van de Heerlijkheid Kuinre verantwoordelijk worden gesteld voor een belangrijk deel van de financiering van het dijkonderhoud. De Staten van Overijssel geven aan dat Kuinre niet in staat is om zijn deel op te brengen voor het herstel van de schade. Maar duidelijk is ook het grote verschil in belang van de dijk voor Friesland en Overijssel. Waar Friesland voor een groot deel van zijn grondgebied afhankelijk is van de bescherming van de Kuinredijken, daar is het voor Overijssel slechts een lokaal probleem dat niet teveel geld mag kosten. Voor Overijssel is een goede zomerdijk voldoende. Ook maakt Overijssel ernstig bezwaar tegen het vergraven 'van veel schone landen'. Overijssel wil niet de op 1689 gebaseerde 50%, maar slechts 25 % bijdragen in de kosten van de door Friesland gewenste nieuwe dijk.

Overeenkomst – 'Conventien'- tussen de grietmannen van Lemsterland, Doniawerstal, Gaasterland, Haskerland en Schoterland over de 'gemeenmaking' van de dijken, d.w.z. de financiering van dijkonderhoud en –herstel op basis van een omslag en niet meer op basis van het dragen van de lasten door de directe bewoners langs de dijken. De 'conventien' worden door de Staten geratificeerd in 1702 en 1704

zomer 1702 De ontvangers van de belastingen in de grietenij Doniawerstal melden aan de Staten van Friesland dat zij niet in staat zijn om de belastingen te innen. Door de overstroming is het land in de grietenij zeer beschadigd. Het zoute land brengt geen gras en hooi op en de boeren zijn genoodzaakt hun vee te verkopen. Door het grote aanbod van vee, dalen de prijzen sterk.

juli 1702 Rekest van de grietman en de ingezetenen van Haskerland waarin wordt geklaagd over het uitblijven van het herstel van de dijk bij Teroele (Lemmer) waardoor er geen tijd meer zal zijn om voor het nieuwe herfst- en winterseizoen de dijk te repareren. Zij spreken de vrees uit voor 'geruineerde en desolate landen'.

Verzoek van de Staten van Overijssel aan die van Friesland om snel te overleggen. Friesland heeft besloten om een nieuwe dijk aan te leggen, maar het is niet duidelijk hoe de nieuwe dijk en de Overijsselse dijk op elkaar zullen aansluiten.

---

⁵¹ Tg 5.05

zomer 1702 Rekest van de vertegenwoordigers van de 'vlecke' Joure om in de nieuwe Schoterzijk een schutsluis te bouwen. Zij vrezen dat er slechts een enkel stel deuren wordt geplaatst waardoor de scheepvaart van Joure naar de Zuiderzee ernstig wordt gehinderd.

augustus 1702 Rekest van Claas Heins om ontzien te worden in de betaling van pacht omdat hij door het bederf van zijn landerijen door zout water bijna de helft van zijn koeien heeft moeten verkopen. Van de nog aanwezige veestapel wordt weinig melk en boter gewonnen.

Memorie van de Staten van Overijssel over infrastructurele maatregelen waarbij overleg met Friesland noodzakelijk is: de aansluiting van de Friese en Overijsselse dijken bij Slikenburg, over de sluis bij Kuinre en over de noodzaak van het behoud van het eiland Ens in verband met de belangen van handel en scheepvaart.

september 1702 Rekest van de grietenij Lemsterland om snel maatregelen te nemen om de deplorabele staat van de dijken te verbeteren. Er wordt gesignaleerd dat er ontvolking plaatsvindt in de getroffen gebieden.

1703 Verzoek om schadevergoeding voor een eigenaar van erf en land dat nu buiten de nieuwe zeedijk valt en bloot staat aan de zee.

Diverse rekesten uit de grietenijen Haskerland, Gaasterland, Lemsterland en Schoterland om vermindering van lasten te mogen genieten naar aanleiding van de overstroming van 1701.

september 1703 Rekest van de inwoners van de dorpen Wartena, Warstiens en Grouw in de grietenij Idaarderadeel om ook onder de resolutie van 15 september 1703 te mogen worden gesteld om dezelfde korting op de floerenbelasting te mogen genieten als de inwoners van Eernewoude naar aanleiding van de schade door de overstroming van 1701

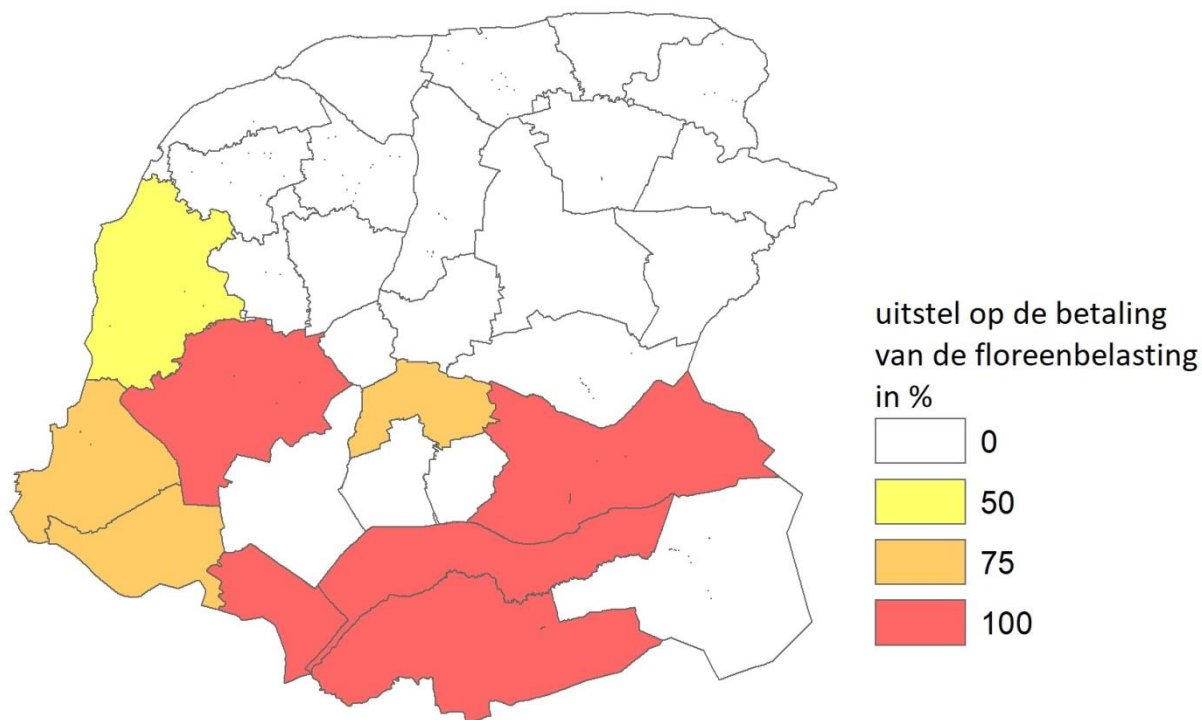
december 1703 Op basis van de inspectie van Kerst 1703 besluiten de Statenleden dat de kolk van Teroele door een dam moet worden afgesloten van de zee. Daarna moeten ook alle ander gaten worden gedicht, in eerste instantie door de aanleg van kistwerk.

februari 1704

Beleidsadviezen -'Consideratien'- van de bestuurders van Westergo aan de Staten van Friesland om overstromingen te voorkomen, waarbij de nadruk wordt gelegd op de verbetering en aanleg van binnendijken.

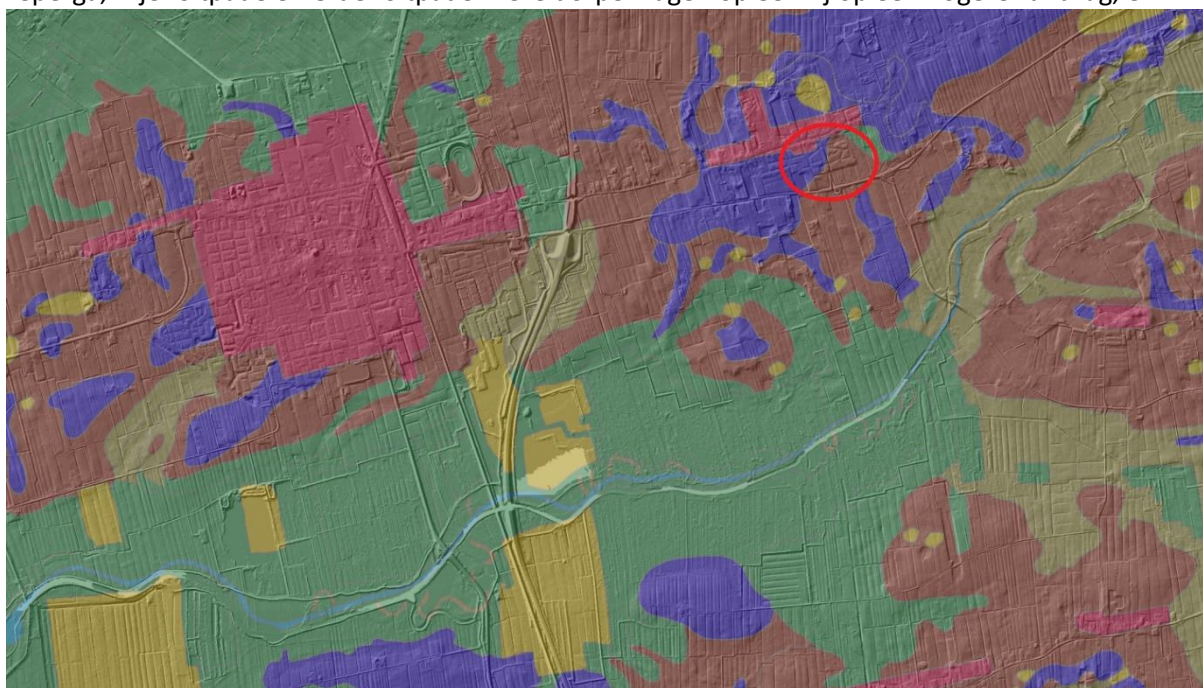
Interessant in dit overzicht is het herhaaldelijke initiatief van burgers om de overheid tot maatregelen te brengen. Het gaat zowel om herstel- als om compensatiemaatregelen. De Staten raken door de vele rekesten overtuigd van de noodzaak tot compensatie en besluiten in juli 1702 tot het doen van onderzoek naar de ernst van de schade in de verschillende grietenijen. Op basis van dity onderzoek komt een vrijstellingsregeling tot stand waarbij, afhankelijk van de schade, vrijstellingen van betaling van floerenbelasting kunnen worden verleend van resp. 100, 75 en 50 procent.

Wanneer we de vrijstellingen per grietenij in kaart brengen, ontstaat een goed beeld van de omvang, geografisch en financieel, van de overstroming van 1701.

Figuur 13: Figuur op basis van de resolutie van 17 juni 1702 (tg 5.05, inv. 399) inzake het verlenen van uitstel op de betaling van de floerenbelasting voor de landerijen *'de welke door de laeste inundatie en daerop gevolgde schrale droogte bedurven en buit buiten staet waren geraekt om enige vrugt te geven'*.

De toekenning van de compensatie vond plaats op basis van een nauwkeurig onderzoek, waarbij ook binnen de grietenijen nog werd gekeken naar de verschillende omstandigheden. Zo bedroeg in de zwaargestroffen grietenij Weststellingwerf het uitstel 100% van de floerenbelasting, maar er werd een uitzondering gemaakt voor het gebied van de dorpen Boijl, Noordwolde, Vinkega, Steggerda, Peperga, Nijeholtpade en Oldeholtpade. Deze dorpen lagen op een rij op een hogere zandrug, en

Figuur 14: dorpsgebied van Oldeholtpade (rood omcirkeld) gelegen op hogere zandruggen (bruin & blauw) waardoor het niet door de overstromingen is getroffen zoals dat wel het geval was voor de lager gelegen gebieden.

waren daarmee beschermd, terwijl het dal van de Linde geïndeerd was (zie fig. 14). Ook in Opsterland waar de vrijstelling 100% bedroeg werd voor enkele hooggelegen dorpsgebieden, zoals Luxwoude en Beets, een uitzondering gemaakt. Voor de grietenijen met enkel lage gronden, zoals Lemsterland zijn zulke uitzonderingen niet terug te vinden in de archieven en hier zullen dus alle dorpsgebieden de effecten van de overstromingen hebben gevoeld.

3.3.2 Beleidsontwikkeling 1702-1704: van buiten naar binnen

Uit bovengenoemd overzicht van de representatieve bronnen voor de periode 1701-1704 ontstaat het beeld van regionale en centrale gewestelijke overheden die aan de ene kant grote moeite hebben om het hoofd te bieden aan de directe, incidentele problemen, maar aan de andere kant ook tot het besef te komen dat het probleem van de overstromingen en de waterhuishouding om fundamentele en structurele maatregelen vraagt. Belangrijk is dat er een duidelijke samenhang wordt aangebracht tussen de infrastructurele, fiscale, economische en demografische effecten van de overstromingen van 1701 en 1703.

De eerste maatregelen worden genomen op basis van de overstroming van 1701 en zijn infrastructureel van aard (aanleg Nieuwe Statendijk, e.a.). Op basis van de burgerrekeningen in 1702 wordt ook een compensatiebeleid ontwikkeld. Maar de werkelijk structurele aanpak vindt plaats na de inspectie van 1703 en de interventie van de bestuurders van Westergo. De aandacht verplaatst zich dan van de directe zeeverende maatregelen naar meer fundamentele infrastructurele, bestuurlijke en fiscale veranderingen voor het gehele gewest Friesland. Op basis van de bronnen kunnen deze beleidsmaatregelen als volgt samengevat worden.

De inspectie van Kerst 1701 heeft de Statenleden niet alleen tot het nemen van directe herstelmaatregelen gebracht, maar heeft hen ook doen overtuigen van de noodzaak voor meer structurele maatregelen. De advisering van de inspecteurs aan de Staten is gericht op de langere termijn:

- In het gehele achterland, i.c. Zevenwolden, zijn de dijken te laag, maar omdat de lasten ongelijk zijn verdeeld en de directbetrokkenen de kosten van herstel en versterking niet kunnen dragen, vindt er nauwelijks verbetering plaats. Het advies is om de lasten gelijk over alle grietenijen te verdelen.
- Publieke aanbesteding van alle werken aan de dijken en scherpere controle op uitvoering van de werken
- Aanpak van de problematiek van de 'insolvente landen'.

De beleidsmaatregelen naar aanleiding van 1701 zijn nog sterk gericht op de zeevering. In 1704 vindt een belangrijke koerswijziging plaats door de adviezen van de bestuurders van Westergo, die veel meer de integrale landinrichting als structurele maatregel bepleiten. Belangrijk is dat het Westergo is dat de schade van de overstromingen in Zevenwolden als een algemeen Fries probleem onder de aandacht brengt. In feite wordt de situatie naar aanleiding van 1701/1703 naar een hoger plan getild en wordt het gewestelijke beleid op het terrein van de waterstaat aan de orde gesteld. In het advies wordt ook teruggerepen op een resolutie van de Staten van Friesland van 18 juli 1633, waarin infrastructurele maatregelen, met name inpoldering en droogmakerij, op gewestelijk niveau worden gereguleerd. In het advies worden de volgende maatregelen aanbevolen:

- Strikte regulering van de omvang en samenstelling van het dijklichaam van de Leppedijk

- Idem van de binnendijken van Rauwerderhem, Vijf Delen, Wonseradeel en Wimbriseradeel
- Waar mogelijk aanleg van polders met goede molendijken
- Dat de gewestelijke overheid mede investeert in de aanleg van polders en de financiering van grote projecten reguleert en stimuleert

3.5 Samenvatting

Op basis van het *Vertoog* van Vegelin van Claerbergen, de archivalische kroniek van gebeurtenissen en het overzicht van beleidsmatige besluiten en maatregelen, kunnen de effecten van de overstromingen van 1701 en 1703 als volgt samengevat worden.

Op incidenteel niveau is uit de bronnen duidelijk dat herstelwerkzaamheden steeds langzaam op gang komen. Het uitblijven van herstel van de schade van 1701 leidt in de herfst van 1702 tot verontruste reacties uit diverse grietenijen. De acties concentreren zich op de nieuwe dijk tussen Lemmer en Schoterzijl, maar enkele zwakke plekken worden niet aangepakt waardoor in 1703 de ramp zich nogmaals herhaalt. Vanaf 1703 worden de directe problemen opgelost.

Op demografisch en economisch niveau geven de bronnen een beeld van ontvolking van de getroffen gebieden (Vegelin stelt dit op 50%) en een sterke daling van opbrengsten in gras en melkproducten en een sterke daling van de vee prijzen door afstoting van dieren op grote schaal. Wat heel duidelijk naar voren springt is de directe relatie tussen de overstromingen, hun economische effecten en het fiscale beleid. Via sturing op de floerenbelasting probeert de overheid slachtoffers tegemoet te komen en probeert zij de door het zoute water 'insolvent' geraakte landerijen weer in ontginning en gebruik te krijgen. In de literatuur is altijd gewezen op de grote financiële lasten voor het gewest van de oorlogen van de Republiek, maar het is uit de bronnen duidelijk dat de overstromingen van 1701/1703 gedurende enkele decennia de gewestelijke financiën en het fiscale beleid in belangrijke mate hebben bepaald.

Op landschappelijk niveau is het moeilijk om de omvang van de effecten van de overstromingen op juiste waarde te schatten. Het is duidelijk dat het zoute water gedurende vele jaren landschapsgebruik en vegetatie heeft beïnvloed. Tot diep in de provincie, zelfs tot in de omgeving van Wartena en Eernewoude, zijn de landerijen 'verzouten en verarmd'.⁵² Door het verlaten van de landerijen en de afbraak van boerderijen, ook hier komen percentages van 50% naar voren, moet het landschap een ingrijpende verandering hebben ondergaan. Zoals uit het *Vertoog* van Vegelin blijkt, werden de gevolgen van de overstromingen nog 10 tot 15 jaar na de ramp gevoeld en zelfs verergerd door de effecten van de eerste veepestgolf. Het is niet overdreven te stellen dat de overstromingen van 1701/1703 gedurende het gehele eerste kwart van de achttiende eeuw het landschap van een groot deel van Friesland hebben bepaald. Nader onderzoek zou kunnen uitwijzen of deze situatie nog veel diepere gevolgen heeft gehad voor landschap en landinrichting. Duidelijk is natuurlijk dat enkele belangrijke ingrepen in het landschap tot op de dag van vandaag zichtbaar zijn.

Juist door de ernst van de situatie in de jaren 1701-1704 zien we ook de groei van beleidsmatige inzichten op gewestelijk niveau. Daarbij gaat het om verdere reglementering van de directe

---

⁵² Tg 5.07, p 48, 16 mei 1704

zeewerende waterstaat, maar vooral ook om een meer integraal waterstaatkundig beleid in de gehele provincie. De maatregelen genomen tussen 1701-1704, vooral blijkend uit de 'Consideratien' van Westergo van 1704, laten een overheid zien die niet meer, zoals in de zeventiende eeuw, de uitwassen van particulier initiatief, met name inpolderingen, probeert te beteugelen, maar zich actief aan de zijde van het particulier initiatief schaart om de aanleg van polders ter hand te nemen.

Gedurende de gehele achttiende eeuw zoekt de overheid naar manieren om particulier initiatief ten goede te laten komen aan de publieke zaak. Het *Vertoog* van Vegelin laat zien dat particuliere ondernemers steeds het initiatief hebben en dat de overheid daarop reageert. Maar het verdient nader onderzoek om de effecten van 1701/1703 op een veranderende houding van de overheid naar meer regulering en overheidsinitiatief op waarde te kunnen schatten. Het lijkt erop dat 1701/1703 een tussenfase van ruim een eeuw inluidt van gemengd particulier/overheidsbeleid, volgend op het primaat van het particuliere initiatief van de zeventiende eeuw en voorafgaand aan het primaat van de overheid na de grote overstromingen van 1825.

4. Veranderingen in het landschap 1702-1735

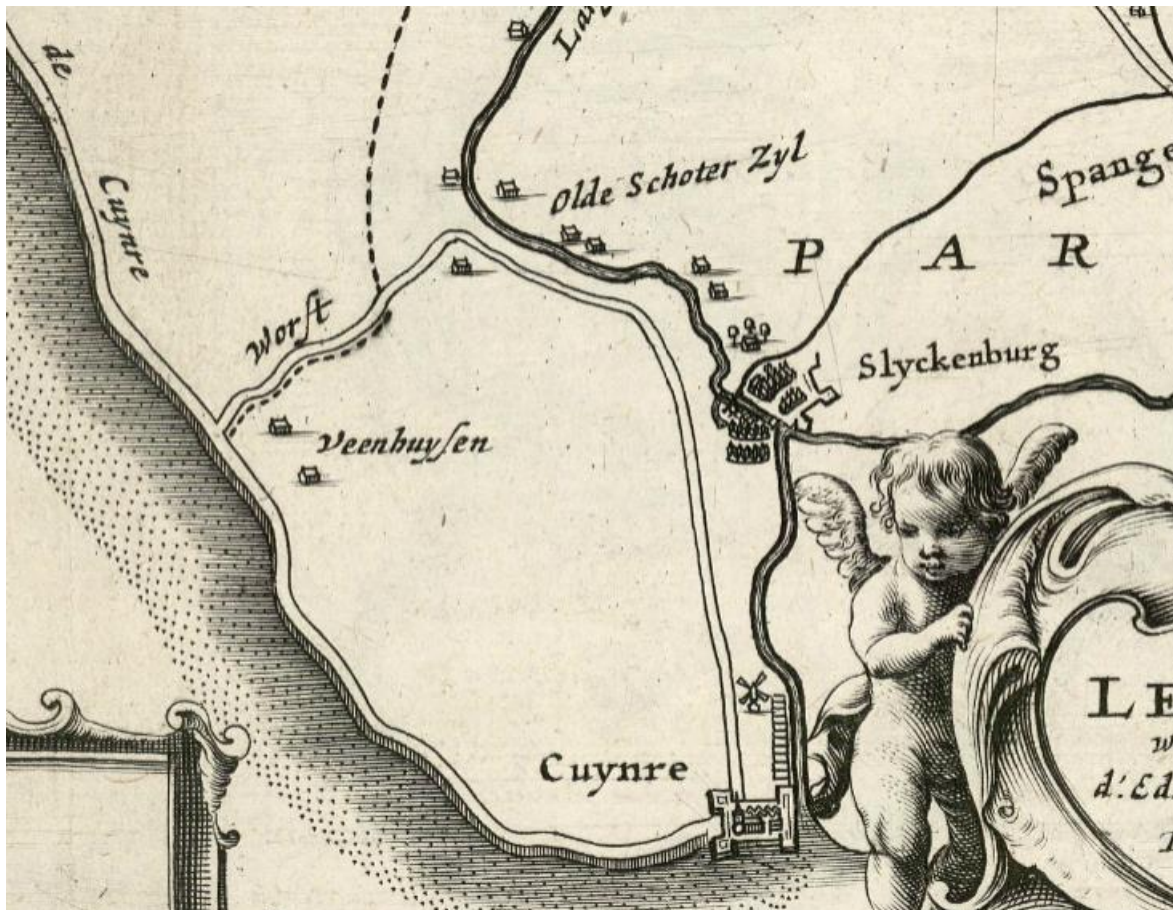
Uit de analyse van de archivalische bronnen, samen met het *Vertoog* van Vegelin van Claerbergen, is duidelijk naar voren gekomen dat de tot nu toe onderbelichte overstromingen van 1701 en 1703 op diverse terreinen tot diep in de 18^e eeuw een grote invloed hebben gehad: economisch, demografisch, politiek-bestuurlijk, fiscaal en waterstaatkundig. In dit hoofdstuk gaan we in op de structurele en blijvende effecten die deze overstromingen hebben gehad op het landschap van ons onderzoeksgebied. We kijken naar de belangrijkste infrastructurele werken die tot op de dag van vandaag zichtbaar zijn in het landschap van Zuidoost-Friesland.

4.1 Directe maatregelen: Nieuwe Dijk en Statendijk tussen Slijkenburg en Lemmer (1702)

Na de overstroming van 1701 werd op snelle wijze het besluit genomen tot de aanleg van een nieuwe zeedijk langs het meest bedreigde deel van de kust. Ook werd dit grotschalige werk in de zomer van 1702 op daadkrachtige wijze in uitvoering genomen. Zo kwam medio 1702 de nieuwe dijk tot stand op het traject van Slijkenburg, langs de noordoever van de Bij-Linde tot Schoterzijl, en vandaar richting westen tot de bestaande zeedijk. Deze dijk is op de kaart van Eekhoff aangeduid als de 'Statendijk' tussen het traject Slijkenburg en Schoterzijl, en als de 'nieuwe dijk 1702' tussen Schoterzijl tot de aansluiting met de zeedijk bij Lemmer (zie fig.X).

De reden voor de aanleg van deze nieuwe Statendijk is in direct verband te brengen met de overstroming van oktober 1701, maar aan de hand van de archiefstukken wordt ook duidelijk dat de overstromingen van 1701 hier de spreekwoordelijke 'druppel' zijn in een lang proces van weinig adequate zeeverende maatregelen in de overgang van de 17^e naar de 18^e eeuw.

De Statendijk van 1702 loopt van Slijkenburg langs de noordoever van de Bij-Linde naar Schoterzijl. Vanaf Schoterzijl loopt de dijk verder naar het westen tot hij aansluit bij de aldaar gelegen zeedijk.

Figuur 15: Situatieschets van het 17e eeuwse landschap rond Kuinre en Schoterzijl op de kaart van Schotanus 1664.

Vóór de gebeurtenissen van 1701 stond het gebied ook al in verhoogde belangstelling. Op 24 februari 1694 schreven de Staten van Friesland aan de Staten van Overijssel dat uit rapportages van de dijkgraaf bleek dat de zeedijk tussen Friesland en Kuinre er slecht voor stond.⁵³ Zodanig zelfs dat de onderhoudsplichtigen in Overijssel niet zelf in staat waren om het benodigde onderhoud uit te voeren zonder steun van bovenaf, waarop zij aan de Staten van Friesland om hulp vroegen.⁵⁴

Het lijkt op het eerste gezicht wellicht vreemd dat de ingelanden van Overijssel niet naar de eigen provincie om hulp gingen, maar naar Friesland. De Kuinder zeedijken waren echter voor Overijssel alleen van plaatselijk belang, zij hadden geen algemene betekenis. Braken zij door, dan liep de Kuinderpolder onder water, maar verder geen ander Overijssels gebied. Voor Friesland was dat niet het geval, de dijken daar waren enkel binnendijken en boden niet genoeg bescherming om bij storm het zeewater te keren en het laaggelegen Friese achterland te beschermen.

Friesland was echter niet direct van plan om bij te dragen aan de dijken op Overijssels grondgebied, ondanks het belang van deze dijken voor het Friese grondgebied.⁵⁵ De Friese Staten drongen daarom herhaaldelijk aan bij de Staten van Overijssel om hun verantwoordelijkheden na te komen, zoals in hoofdstuk drie al is geïllustreerd.

⁵³ Rienks & Walther 1954, online H.14.4

⁵⁴ Rienks & Walther 1954, online H.14.4

⁵⁵ Rienks & Walther 1954, online H.14.4

Uiteindelijk werd op 26 maart 1694 besloten om de in slechte staat verkerende bestaande dijken geheel te vervangen door een nieuwe zeedijk tussen Veenhuizen, langs de Worst en Tjonger naar Slijkenburg (zie fig. 4 als situatieschets voor dit gebied).⁵⁶ De aanbesteding van deze nieuw aan te leggen dijk wordt gemaakt op 20 juli 1696, waarbij de werkzaamheden door de Staten van Friesland betaald zouden worden, en het onderhoud bij de Zevenwouden zou komen te liggen.⁵⁷ Van de aanleg van deze 'nieuwe' dijk kwam echter niet meteen iets terecht. Er werd namelijk een deal gesloten tussen de ingelanden van de Kuinre en de Staten van Friesland om de dijken toch eerst te herstellen in plaats van een nieuwe dijk aan te leggen. Wellicht dat geld hier een rol speelde in de beslissing om niet meteen een nieuwe dijk aan te leggen. De herstelwerkzaamheden schoten echter niet op zoals beoogt, waardoor in 1698 toch weer werd besloten om de nieuwe dijk wél aan te leggen: '*ter voorkoming van verdere inundatie door de openliggende Kuinredijken*'.⁵⁸ Onderdeel van de werkzaamheden zou ook het aanleggen van een nieuwe sluis in de Linde of Kuinre zijn, om de scheepvaart tussen Friesland en Overijssel niet te belemmeren (zie h4.3).⁵⁹

Vervolgens blijft het even stil en lijken er geen echte werkzaamheden plaats te vinden totdat in oktober 1701 het gebied getroffen wordt door de zware overstroming. De overstroming van 1701 heeft grote gevolgen voor de plannen om een nieuwe dijk aan te leggen. Na enkele inspecties van de dijken in het najaar van 1701 en het voorjaar van 1702 tussen Lemmer en Kuinre wordt in 1702 besloten om de dijk, zoals in de eerste plannen in 1694, op een geheel nieuw traject te leggen:

*Resolutie genomen ten gevolge van het rapport der ingestelde Commissie, bij Resolutie van 9 11., tot onderhandeling met de Staten van Overijssel, waaruit blijkt, dat deze weigeren te continueren in het herstel der Kuinre-Zeedijken, en waarbij nu wordt vastgesteld, een nieuwen voldoende dijk te leggen in het Kwartier Zevenwouden, beginnende van de Boedsteden af, of daaromtrent, Loopende over de Tjonger, even beneden Oude Schoterzijl tot aan Slijkenburg of de Lindedijken.*⁶⁰

Uit dit stuk blijkt tevens dat Overijssel geen zin meer heeft om geld en tijd te blijven steken in de problematische situatie rond de Kuinre, omdat deze dijken immers voor Overijssel slechts van lokaal belang zijn. Hierop volgend, worden verschillende herstelwerkzaamheden aan ingespoelde dijkvakken verricht, en wordt er begonnen met de aanleg van de nieuwe dijk.

De aanleg van de Statendijk heeft grote effecten op het lokale landschap, tot meerdere jaren na de overstroming. Voor de aanleg van de dijk zijn bijvoorbeeld veel landen vergraven en zelfs boerderijen afgebroken, getuige onderstaande archiefstukken:

*De Floeren van de Landen tot den Staatendyk vergraaven, by provisie te vergoeden; des naderhand by betaalinge aan de eigenaars van haare getauxeerde schaade, 't zelve wederom kortende, den 25 sept. 1706.*⁶¹

---

⁵⁶ Landag, tg 5.07, p 35, 26 maart 1694

⁵⁷ Landag, tg 5.07, p 35, 20 juli 1696

⁵⁸ Landag tg 5.07, p 38, 1698, 28 februari; ⁵⁸ Landag tg 5.07, p 38, 1698, 11 juni

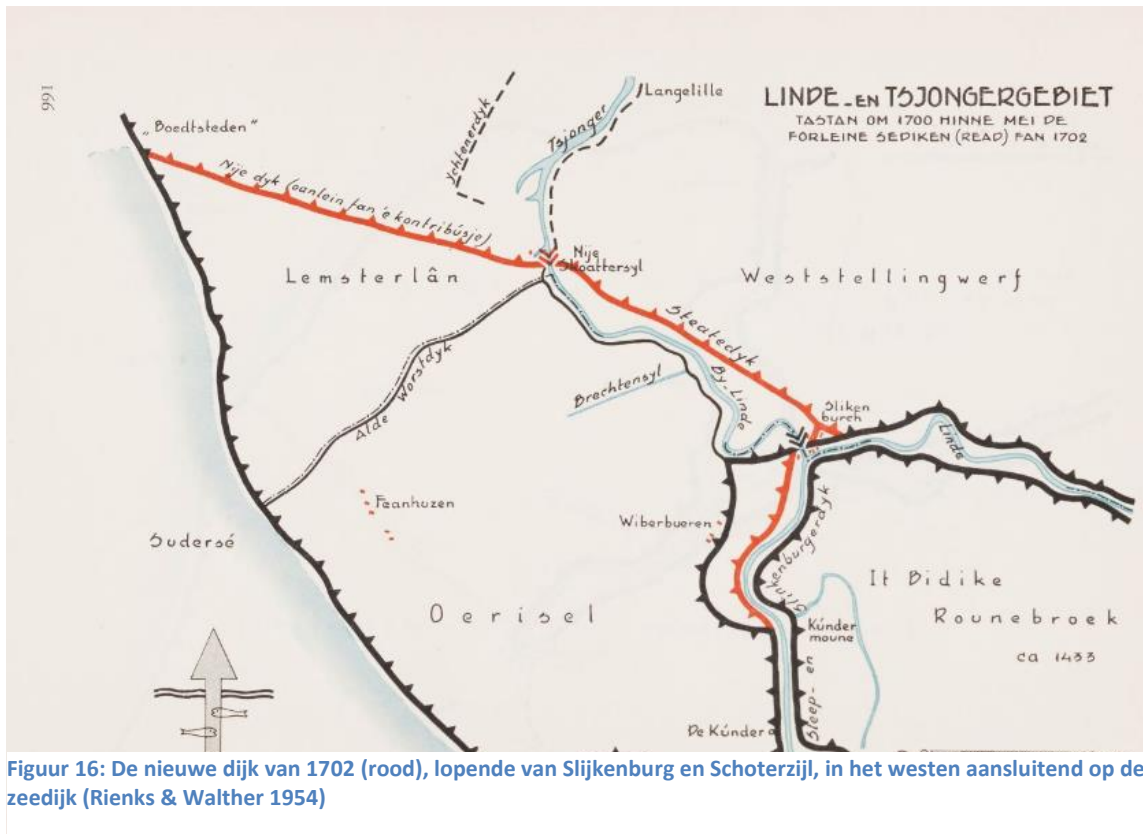
⁵⁹ Landdag tg 5.07, p 38, 1698, 11 juni

⁶⁰ Tg 5.07, p 41, 10 april 1702

⁶¹ tg 5.05, p 188, 25 september 1706

Aan de Eigenaars van twee huizen, afgebroken ter gelegenheid van het leggen van den nieuwen Dyk in de Zevenwouden, ter vergoedinge geaccordeerd, voor het eene huis 700 Guldens, en voor het andere 300 Guldens, den 26 Febr. 1711.⁶²

Het zou nader onderzoek verdienen om de effecten van de grote vergravingen in het kustgebied nader te onderzoeken. Uit aanbestedingen, werkplannen en rekesten van boeren, komen veel cijfers naar boven over hoeveelheden vergraven gronden en de economische schade door de verarmde afgegraven gronden. Voor heel Friesland zou op deze wijze de financieel-economische last van het dijkonderhoud in het Ancien Régime beter op waarde geschat kunnen worden.

Figuur 16: De nieuwe dijk van 1702 (rood), lopende van Slijkenburg en Schoterzijl, in het westen aansluitend op de zeedijk (Rienks & Walther 1954)

4.2 Directe maatregelen: Nieuwe Schoterzijl en functieverlies Slijkenburgerzijl (1702)

De Slijkenburgerzijl was in de 17^e eeuw een belangrijke zijl in de Linde. De naam Slickenberg komt in 1398 al voor, en de vorm Slijkenburg vanaf 1573.⁶³ De Slijkenburgerzijl verloor echter haar functie als zeeverende zijl na 1702, door de aanleg van de nieuwe dijk.⁶⁴ Er was echter nu wel een nieuwe zijl nodig, hiertoe werd besloten om een nieuwe zijl aan te leggen:

Resolutie, waarbij Gedeputeerde staten worden gelast aan te besteden en spoedig te doen uitvoeren het maken van eene opene Zijl, met twee vleugels van steen en een paar deuren,

⁶² tg 5.05, p 226, 26 februari 1711

⁶³ Rienks & Walther 1954, H14.4

⁶⁴ Rienks & Walther 1954, H14.4

voldoende tot behoorlijke waterlossing en waterkeering in den nieuw te leggen Zeedijk in 't Kwartier der Zevenwouden.⁶⁵

Deze nieuwe zijl kwam te liggen in de Tjonger, tussen het traject van de dijk van Slijkenburg-Tjonger en Tjonger-Boedsteden (zie fig. 7). Deze zijl werd bekend als de 'Nieuwe Schoterzijl'. De Nieuwe Schoterzijl had maar één paar deuren, en dat leidde meteen na de aanleg al tot klachten van schippers.⁶⁶ Daarom werd in 1704 besloten om een tweede paar sluisen aan te leggen. De verplaatsing van de sluis had grote gevolgen voor Slijkenburg. Slijkenburg bloeide in de 16e eeuw op door tolinkomsten van de sluis. Toen de sluis zich echter verplaatste met de dijk mee verloor Slijkenburg haar voornaamste inkomstenbron, waardoor het in de loop van de 18^e eeuw terugliep tot slechts enkele boerderijen

Figuur 17: Slijkenburg rond 1700 (tg 323-01, 1193)

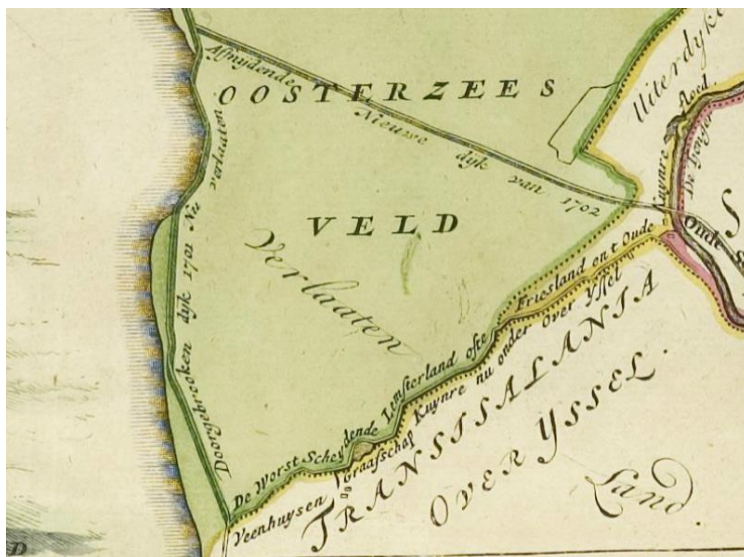
⁶⁵ Tg 5.07, p 43, 14 juli 1702

⁶⁶ Rienks & Walther 1954, H14.4

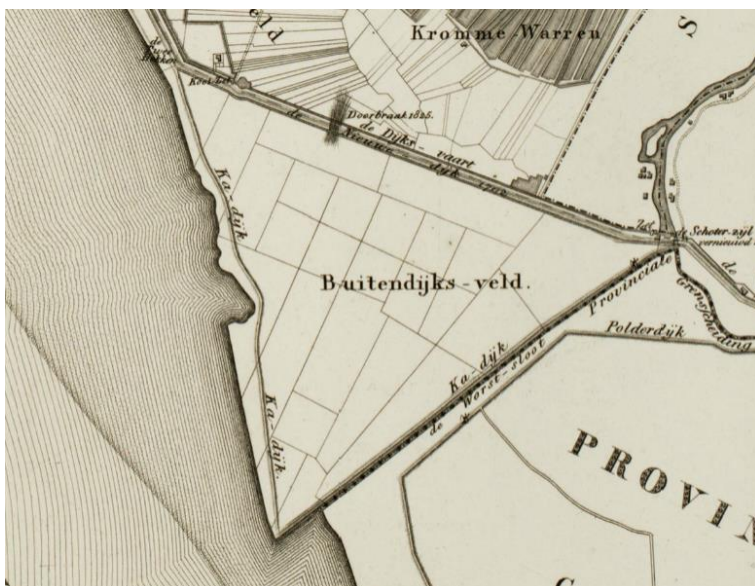
4.3 Directe maatregelen: De Kuinder kadijk en buitendijks land bij Schoterzijl (1702-1720)

De directe maatregelen zoals hierboven beschreven, leidden ook tot het nemen van een belangrijk besluit over de toekomst van een omvangrijk stuk land bij Schoterzijl, namelijk het land dat door de aanleg van de Nieuwe Statendijk buitendijks kwam te liggen. Men besloot in eerste instantie om dit stuk land niet te omgeven met extra bescherming, maar de zee er de vrije loop te laten. De nieuwe Statendijk van 1702 vervulde nu de rol van zeeverende dijk. De oude zeedijk werd nu afgewaardeerd tot kadijk (een lage zomerdijk). Wel besluit men om deze dijk waar nodig te repareren en opnieuw te bouwen:

Resolutie, waarbij den Dijkgraaf en het Dijksgeregte der Contributie van de Zeven Grietenijen en de Stad Slooten wordt gelast, om met de Ingelanden van de Kuinre te leggen een Kadijk op den voet der oude Zeedijken (...).⁶⁷

Figuur 18: het 'oosterzeesveld' of 'buitendijksveld' op de kaart van Schotanus-Halma 1716 (boven) en Eekhoff 1849-1859 (onder).

⁶⁷ Tg. 5.07, p 42, 15 april 1702

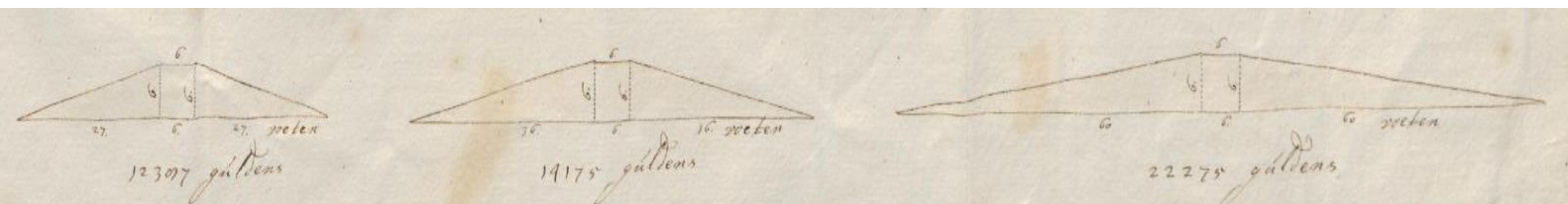
Op de kaart van Schotanus staat de kadijk echter nog niet als zodanig aangegeven. Uit de archiefstukken blijkt dat geldproblemen de aanleg van de kadijk meerdere jaren heeft uitgesteld. In 1707 worden namelijk de grietenijen Schoterland en Lemsterland nogmaals aangemaand om de kadijk te leggen op de voet van de oude zeedijk.⁶⁸ Er lijkt uit deze stukken ook naar voren te komen dat er wederom onenigheid is tussen Overijssel en Friesland over wie voor de kosten op moet draaien. Op de kaart van 1710 is echter wel een nieuw stuk dijk, genaamd 'nieuwe kuinder dijk', in de Zuidoosthoek de Worstpolder te zien (fig. 20). Overijssel was zelf namelijk al begonnen met het aanleggen van een deel van de nieuwe dijk:

*Rescriptie aan de Staten van Overijssel, - die te kennen gaven dat zij een begin hadden gemaakt met het leggen van een Kadijk op hun grondgebied, tot aan de Worst bij Veenhuizen, en verzochten, dat deze Provincie dien dijk zouden vervolgen op haar territoir en aansluiten aan den grooten Zeedijk, - waarbij alsnog door de Staten van Friesland, om redenen, wordt gedifficulteerd.*⁶⁹

De Friese Staten reageren hier blijkbaar niet direct op. In 1720 vinden nog besprekingen plaats, en de rest van de kadijk zal dus pas enige tijd na 1720 daadwerkelijk in zijn geheel aangelegd zijn:

*Resolutie, houdende last op Ged. Staten, tot benoeming van eene Commissie, om met de Staten van Overijssel te concerteren nopens de voltrekking van de Dijkagie tusschen de Kuinre en den nieuwen Statendijk in de Zevenwouden, volgens Conventie van den jare 1702; zullende de Commissie zich hebben te reguleren naar de punten en bepalingen, in deze resolutie omschreven, en rapport in te leveren, om daarin finaal te beslissen.*⁷⁰

In figuur 9 is te zien dat er in het buitendijksveld enkele boerderijplaatsen aanwezig zijn. Deze zullen tijdens de overstromingen van 1701 ook grote schade hebben opgelopen.

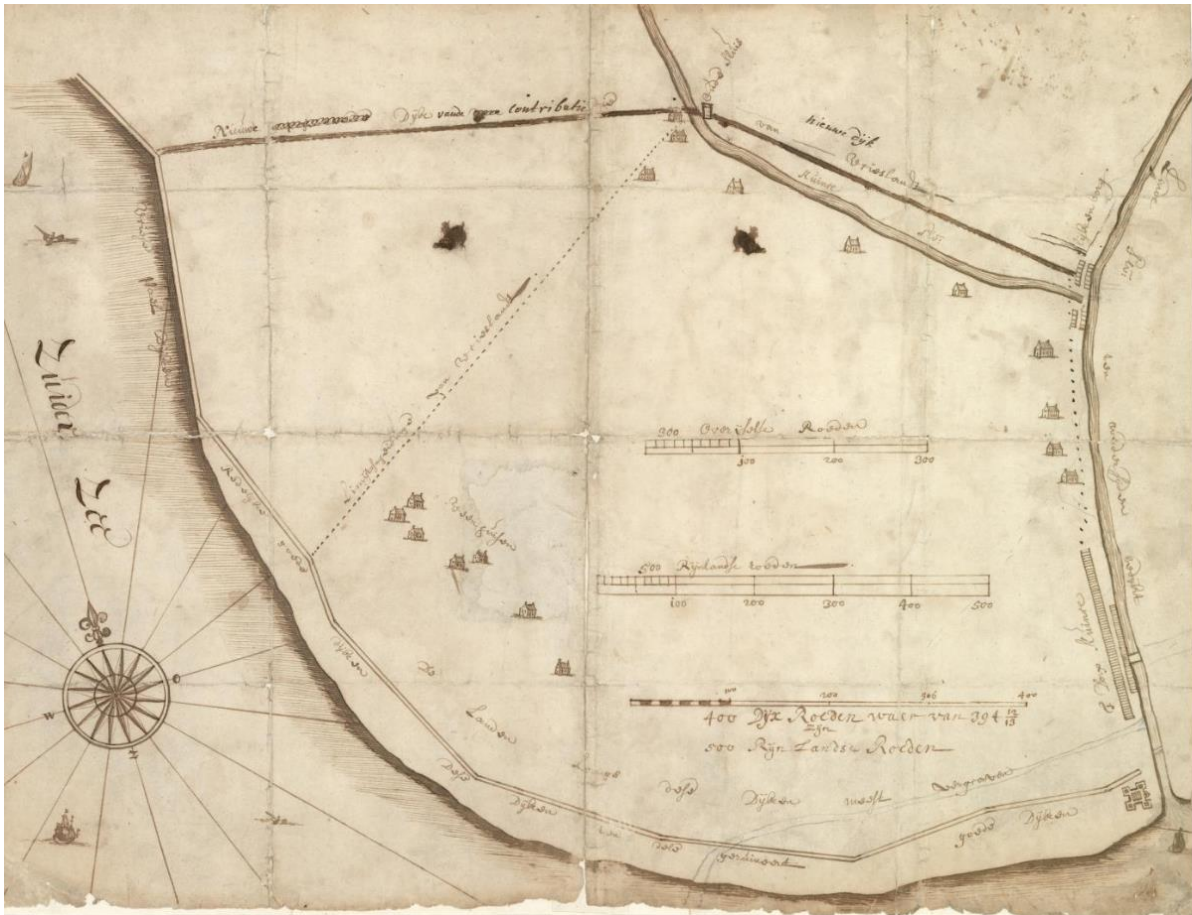

Figuur 19: ontwerpen voor de aan te leggen kadijk om het buitendijksveld met kostenraming uit 1720 (invt. 396, kaartnr. 13292)

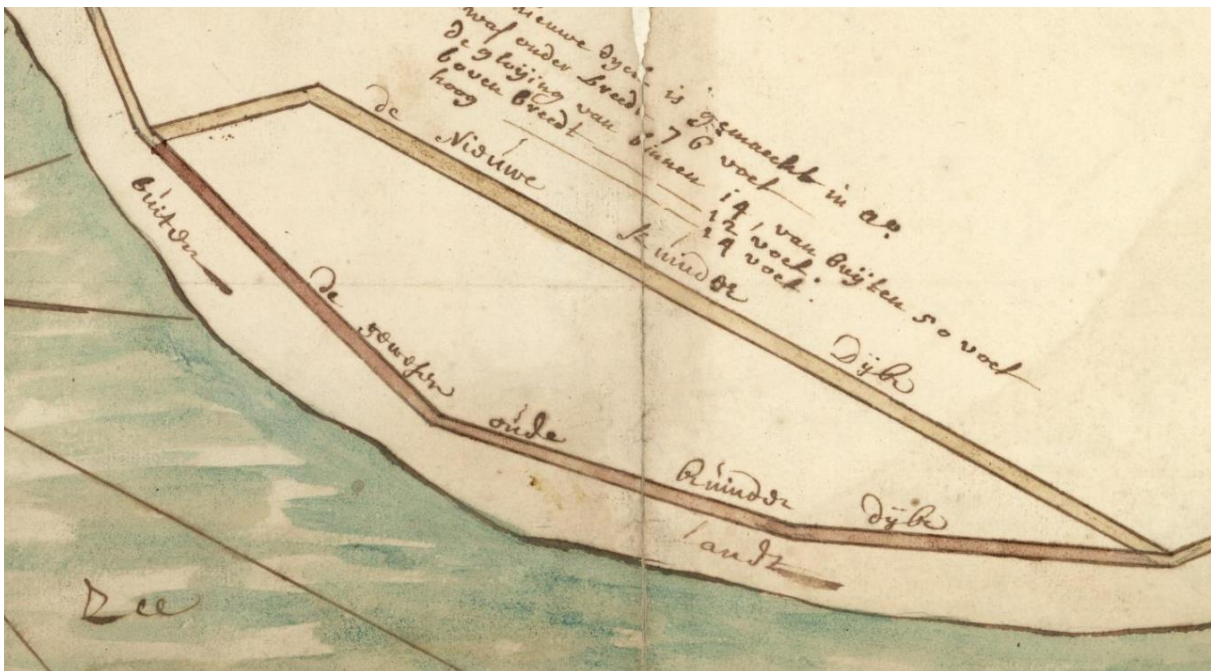
⁶⁸ Tg. 5.07, p 51, 17 maart 1707

⁶⁹ Tg. 5.07, p 54, 14 maart 1711

⁷⁰ Tg. 5.07, p 67, 2 mei 1720

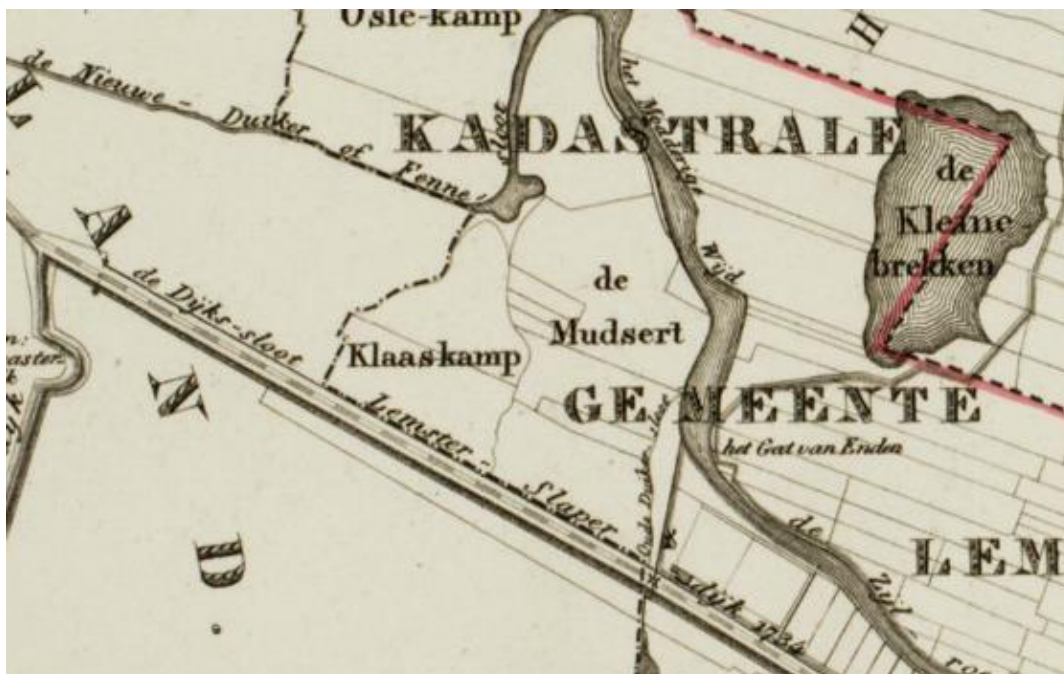
Figuur 20: Kaart van de polder (de Worstpolder) tussen Kuinre en het Buitendijksveld na de aanleg van de Statendijk van 1702 uit het familie archief van Vegelin van Claerbergen (tg 323-01, invt. 1193, kaartnr. 11)

Figuur 21: kaart van de Worstpolder uit 1710 met daarop een deel van de door Overijssel aangelegde nieuwe kadijk (tg 323-01, invtnr. 1193, kaartnr. 12)

4.4 Latere landschappelijke effecten: De Lemster Slaperdijk van Lemmer naar Tacoziel (1729-1734)

De Lemster Slaperdijk loopt van Lemmer naar Tacoziel. Op de kaart van Eekhoff (zie figuur 22)⁷¹ is aangegeven dat deze dijk in 1734 is voltooid, de aanleg van de dijk begon echter al in 1729.⁷² De vroegere aanleg van deze dijk is een belangrijk gegeven in de vraag naar de effecten van de overstromingen van 1701 en 1703. Lange tijd werd aangenomen dat de dijken zoals de Lemster en Sondeler Slaperdijk het gevolg waren van de houtwormplaag die in 1733 de dijken rondom de Zuiderzee teisterde.⁷³ De aanleg van de dijken begon echter al voordat de houtwormplaag een belangrijk probleem werd voor de Friese dijken. We komen hier dus tot de belangrijke conclusie dat de reden voor de aanleg van de Lemster Slaperdijk dan ook niet gezocht moet worden in de later opspelende houtworm-problematiek, maar in de waterstaatkundige infrastructuur van de 17^e eeuw en de gebeurtenissen van de vroege 18^e eeuw, waaronder de overstromingen van 1701 en 1703. De aanleg van de nieuwe slaperdijken was een reactie op de eerdere overstromingen die duidelijk maakten dat er ingrijpende infrastructurele veranderingen nodig waren.

Figuur 22: Lemster slaperdijk op de kaart van Eekhoff, gedateerd op 1734

⁷¹ Atlas Eekhoff, 1849-1859.

[<http://digicollectie.trezoar.nl/object.php?object=232&menu=1&zveld=Lemsterland>]

⁷² Rienks & Walther 1954, H 19.5

⁷³ Persoonlijke mededeling M.Schroor

Op 14 september 1728 werd door de volmachten van de Zeven grietenijen en de stad Sloten besloten om een binnendijk (slaper) aan te leggen tussen de Doniagerkolk en de Lemmer; *om 'd' ingesetenen te beveiligen door het afdijken van de extra ordinere diepe colken en periculeuse stranden'*.⁷⁴ Van deze kolken was de Teroelsterkolk, tegenwoordig een water in-/uitlaat bij het Woudagemaal, de grootste (zie fig. 3). De Teroelsterkolk is ontstaan bij de overstroming van 1701. Dit blijkt uit een door Hessel Vegelin van Claerbergen geschreven brief aan zijn zwager (Hector van Glinstra) betreffende de dijkdoorbraak bij Tacoziyl.⁷⁵

De slaperdijk tussen Lemmer en Tacoziyl zou de tweede linie van bescherming vormen tussen de zeedijk van de Lemsterhoek en het achterliggende land. De Lemsterhoek was door zijn in de Zuiderzee uitstekende vorm en ligging gevoelig voor dijkdoorbraken en overstromingen. Toen de slaperdijk nog niet aangelegd was had de zee vrij spel om het binnenland in te stromen zodra de zeedijk doorbrak.

De eerste voorbereidingen voor de aanleg van de dijk begon in 1728.⁷⁶ Op 23 april 1729 begonnen de daadwerkelijke bouwwerkzaamheden en werd de dijkgraaf gemachtigd om een van vak van 125 a 150 roeden aan te leggen.⁷⁷ Na het begin van de aanleg lijken de werkzaamheden echter enige tijd stil gelegen te hebben. Een van de oorzaken daarvan was de in 1733 uitgebroken paalwormplaag. Uit de Landdagstukken blijkt dat er een gebrek aan financiering was om de dijk af te maken én om de paalwormplaag weerstand te kunnen bieden:

*Van den Dijkgraaf der Contributie van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten, R. van Andringa, om opschot van 50 a 60 000 gulden tot het leggen van een slaperdijk tuschen Takozijl en de Lemmer en voorziening in den door zeewormen verwoeste palagie (3 Febr. 1733).*⁷⁸

In 1734 werd de dijk eindelijk voltooid, na de financiële steun van 60.000 gulden. De paalworm is dus niet de aanleiding geweest voor de aanleg van deze Slaperdijk, dat waren de overstromingen van 1701 en 1703. Daarentegen heeft de paalworm wel invloed gehad op de aanleg van de dijk tussen Lemmer en Tacoziyl. Het land tussen de twee dijken, het Oudemirdumer Veld genaamd op de Topografische militaire kaart van 1864, was onbebouwd en werd enkel als weidegrond gebruikt. Aan het onderhoud en het op hoogte houden van de dijk lijkt echter vrij snel na de voltooiing niet veel meer aan gedaan. Door inklinking en verzakking op de zachte veengronden is het waterwerende karakter van de dijk vrij snel geheel verdwenen.⁷⁹ De dijk is in het huidige landschap een doorgaande weg, genaamd de 'plattedijk' (zie fig. 23).

---

⁷⁴ Rienks & Walther 1954, online H.19.5

⁷⁵ Familiearchief Vegelin van Clearbergen, tg 323, inventarisnummer 3910, p 359

⁷⁶ Familiearchief Vegelin van Clearbergen, tg 323, inventarisnummer 4355, p 388

⁷⁷ Rienks & Walther 1954, online H.19.5

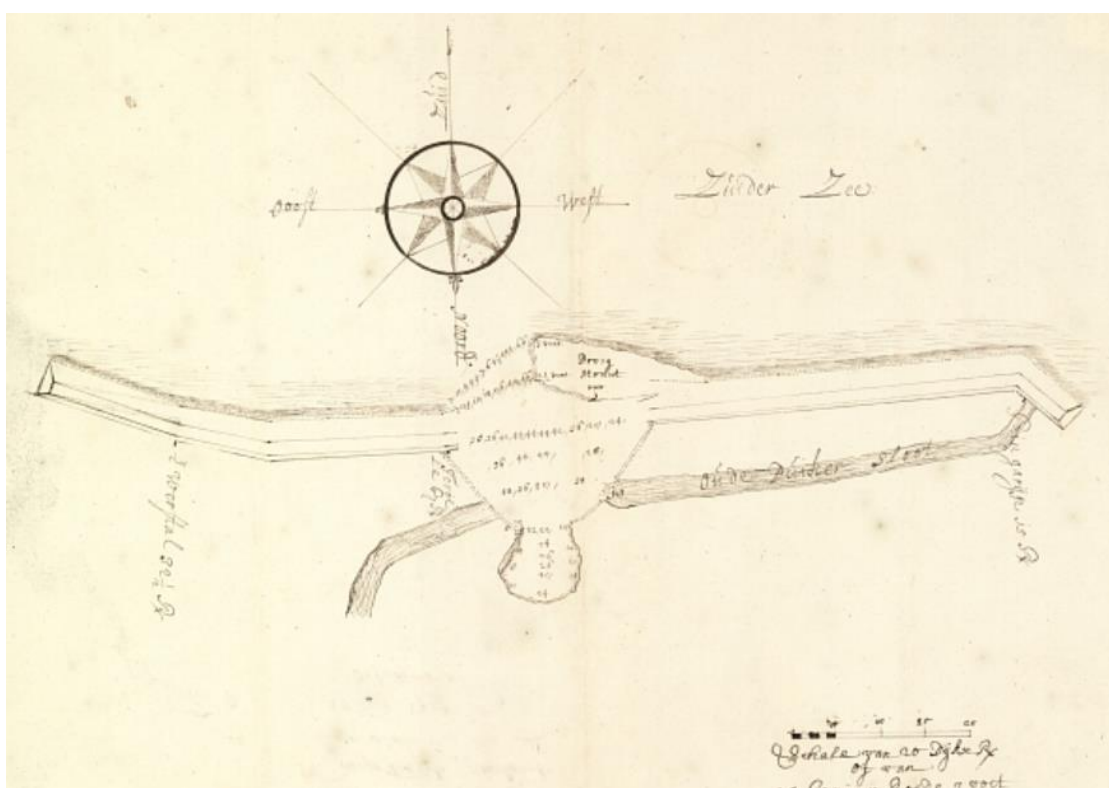
⁷⁸ Tg 5.11, p 579

⁷⁹ Rienks & Walther 1954, online H.19.5

Figuur 23: Ter Oeler (Teroelster) kolk op de kaart van Schotanus-Halma van 1718 over de huidige topografische kaart. In de linkerbovenhoek is de Donijgaer kolk te zien, waarschijnlijk ook een gevolg van de overstromingen van 1701/1703.

Figuur 24: Schets van de door de dijkdoorbraak van 1701 ontstane kolk nabij Teroelster (de Teroelster kolk): In dorso: "Kaerte van 't gat in de zeedijk bij de Lemmer----gescheurt door den storm van den 15en, 16en, 17en en 18en October 1701". EVC archief tg. 323-01, inventarisnummer 1184

4.5 Landschappelijke effecten: Inpolderingen (1704-1735)

In hoofdstuk 3 is naar voren gekomen hoe ook dieper landinwaarts de effecten van de overstromingen werden gevoeld en hoe er door de bestuurders en door particulieren werd nagedacht over adequate maatregelen. Belangrijk zijn hier de gememoreerde 'Consideratién' van de bestuurders van Westergo. Op de landdag van 25 februari 1704 kwam Westergo met een voorstel voor meer maatregelen in de strijd tegen het water.⁸⁰ Doorbraken in de zuidelijke zeedijken konden grote gevolgen hebben tot diep het binnenland in. Een overstroming zou daarmee niet enkel invloed hebben op lokale landerijen, maar ook op de Gewestelijke belastinginkomsten.⁸¹ Een van de voorgestelde maatregelen was het zoveel mogelijk inpolderen van land en het aanleggen van slaperdijken, om bij een dijkdoorbraak het zeewater zoveel mogelijk te kunnen keren.⁸² In de jaren volgend op de overstromingen van 1701 en 1703 werden er in Zuid-Friesland verscheidene polders aangelegd, de meeste op instigatie van de familie Vegelin van Claerbergen.⁸³ Uit het *Vertoog* is al gebleken hoezeer Johan Vegelin van Claerbergen hechtte aan inpoldering.

- Aanleg van de Heerema en de Zwarte polder bij Joure in 1704
- Polder Hasdijken, 1717
- Polders Haskerhorne omstreeks 1717
- Grote Polder Haskerhorne, begin op papier in 1669, 1697 ingezetenen kwamen bijelkaar onder Vegelin, *'bedroefde toestand onser zeedijcken mitsgaders de swaere gevolgen die door het invloeyen der solte zeewateren konnen veroorsaekt werden'*. Op deze bijeenkomst werd besloten tot het verbeeden van zomerdijken, echter ging langzaam aangezien in 1702/3 nog documenten ondertekend werden (en gecommiteerden die overleden zijn). In 1716 wordt er vervolgens weer echt werk van gemaakt.
- Vegelinspolder Langweer, 1731
- Dorpspolder van Dijken rond +-1731
- Polder van Boornzwaag 1735

4.6. Samenvatting

Wanneer we de infrastructurele veranderingen in de eerste helft van de 18^e eeuw nader bekijken, dan valt op hoezeer de beide catastrofes van 1701 en 1703 blijvende invloed op het landschap hebben gehad (zie ook hoofdstuk 5). Er is duidelijk sprake van een 'wake-up-effect' van de overstromingen. Tot die tijd kwam de uitvoering van zeeverende maatregelen door de belangentegenstellingen tussen Friesland en Overijssel slechts moeizaam tot stand, na 1701 blijkt het toch mogelijk te zijn om grootschalige projecten in betrekkelijk korte duur te ontwerpen en uit te voeren.

De realisatie van directe zeeverende maatregelen wordt met vaart ter hand genomen en leidt in 1702 tot de Nieuwe Statendijk tussen Lemmer en Slikenburg en de daarin opgenomen Nieuwe Schoterzijl. De Nieuwe Statendijk is duidelijk ontstaan uit de noodzaak om snel en direct maatregelen te nemen. Een scenario om het grote stuk land bij Schoterzijl alsnog op te nemen binnen een nieuwe dijk werd niet ontwikkeld en men was bereid om dit land op te geven in de directe bescherming. Met

---

⁸⁰ Louman 2007, 310-311

⁸¹ Louman 2007, 310

⁸² Tg 5.11, p 410, 5 februari 1704

⁸³ Gildemacher & Van der Vaart 2007, 67-68

dit offer leek groter onheil voorkomen te kunnen worden, maar de grote storm van 1703 liet zien dat de zeewering nog erg kwetsbaar was.

De storm van 1703 toonde aan dat alleen zeewering niet voldoende was om het land veilig te maken. Vanaf dat jaar zien we de ontwikkeling van beleid om landinwaarts, ook als de zeedijken zouden doorbreken, de schade te beperken. De overstromingen van 1701 en 1703 vormden de impuls voor landschappelijke lange-termijn effecten in de vorm van de aanleg van een complex systeem van slaperdijken en inpolderingen. Interessant is hier dat ons onderzoek de reden tot aanleg van de slaperdijken in verband brengt met de overstromingen van 1701 en 1703 en de invloed van de paalwormplaag relateert.

5. Conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek

In een belangrijke dissertatie uit 2015, behandelt A.D. Sundberg de vraag of 'nature-induced disasters' in de periode 1672-1764 de neergang van de Republiek der Verenigde Nederlanden mede hebben veroorzaakt.⁸⁴ Centraal in zijn studie staan enkele rampen die grote impact hebben gehad: de Kerstvloed van 1717, de veepestepidemieën van 1713-1720 en 1744-1764 en de paalwormplaag van de jaren '30 van de 18^e eeuw. Sundbergs stelling is dat de opeenvolging en de intensiteit van deze rampen een definitief einde hebben gemaakt aan de Gouden Eeuw. In de post-Gouden Eeuw periode veroorzaakten de rampen een dodelijk synergie die weerslag had op alle sectoren van de samenleving.

Wanneer de visie van Sundberg met dit onderzoek wordt geconfronteerd, dan is het in de eerste plaats opvallend dat de Kerstvloed van 1717 als casus wordt behandeld en niet de overstromingen van 1701 en 1703. Dit geeft nog eens aan hoezeer deze overstromingen van het eerste decennium van de 18^e eeuw verdwenen zijn uit het moderne onderzoek. Ten onrechte, want 1701 en 1703 hebben meer structurele invloed gehad dan het 'incident' van 1717. Duidelijk is hier ook het fenomeen dat bij rampen de laatste altijd de ergste is en de vorige 'overschrijft', zoals 1825 die van 1717 heeft 'overschreven'.

In de tweede plaats komt bij de nadere bestudering van de overstromingen van 1701 en 1703 naar voren dat er weliswaar sprake is van ernstige schade aan de welvaart en de economie, maar dat deze 'nature-induced disasters' een lange-termijn en blijvende invloed hebben gehad op innovatie van beleid en uitvoering.

In de volgende stellingen kunnen enkele conclusies betreffende de 'nature-induced disasters' van 1701 en 1703 geformuleerd worden. Gekoppeld aan de conclusies, kunnen ook aanbevelingen voor verder onderzoek worden gegeven.

1. De overstromingen hebben 10-15 jaar lang geleid tot neergang door de verzilting van landerijen, de ontvolking van het platteland en de afbraak van boerderijen. De Friese agrarische economie kwam onder druk te staan door de verminderde huurwaarden (floeren) van de landerijen en de dalende vee prijzen door de grootschalige afstoting van veestapels.

Nader onderzoek is gewenst naar de omvang van de financiële lasten van het waterstaatsbeheer in relatie tot de totale gewestelijke financiën. In navolging van Sundberg is een integrale vraagstelling naar de effecten van de 'nature-induced disasters' van de eerste helft van de 18^e eeuw erg interessant. In Friesland vinden binnen een tijdsbestek van 30 jaar vier grote rampen plaats (twee overstromingen, een veepest- en een houtwormplaag), in combinatie met verhoogde oorlogslasten door de betrokkenheid van de Republiek bij diverse internationale conflicten.

2. De herstelwerkzaamheden aan de dijken en de aanleg van nieuwe dijken heeft een tot nu toe onbekende invloed gehad op de kwaliteit van de landerijen in de nabijheid van de dijken en de verandering van vegetatie. De vruchtbare bovenlaag werd afgegraven ter ophoging en bouw van dijken. In de bronnen vinden we veelvuldig klachten van boeren over de verminderde opbrengsten van hun verschaalde landerijen.

---

⁸⁴ Sundberg 2015

In het onderzoek naar 'nature-induced' rampen worden dergelijke bijkomende effecten nog te weinig onderkend. Nader onderzoek naar het grondverzet en de verarming van gronden is zowel economisch als landschappelijk van belang. Aanbestedingen en bestekken geven een goed inzicht in de volumes aan grond die nodig waren voor het waterstaatsbeheer in de provincie.

3. De omvang van de overstromingen van 1701 en 1703 is in belangrijke mate bepaald door de fysisch-geografische gesteldheid van het gebied tussen Lemmer en Kuinre. De autoriteiten hadden duidelijk moeite en weinig ervaring met het controleren van het complexe deltagebied van de Linde en Tjonger. Complicerende factor was ook de verdeling van de bestuurlijke verantwoordelijkheid over twee politieke eenheden: Friesland en Overijssel. Overijssel handelde uit een beperkt belang omdat de effecten van de overstromingen door de begrenzing door de keileemhoogten van het Land van Vollenhove beperkt waren, terwijl in Friesland het water diep landinwaarts kon binnendringen.

Nader onderzoek naar waterstaatkundige technieken en kennis in de 18^e eeuw zou erg interessant zijn. Het is niet bekend in hoeverre de zeewerende maatregelen waren gebaseerd op kennis van getijdenwerking in de Zuiderzee, de effecten op dijkvoeten van 'gierstromen' en de invloed van de in zee uitmondende rivieren Linde en Tjonger.

4. Naast de duidelijke invloed van de overstromingen op het verval van de 18^e-eeuwse agrarische en algemene economie, hebben de 'nature-induced disasters' ook duidelijke innovatieve effecten gehad:

Waterstaat en landinrichting: na de eerste fase van directe zeewerende maatregelen als de aanleg van de Nieuwe Statendijk en de Nieuwe Schoterzijk, volgde een nieuwe fase van beleidsvorming en –uitvoering in de vorm van de planning en bouw van slaperdijken als tweede verdedigingslinie. In een derde fase werd de landinrichting bepaald door de aanleg van polders en polderdijken. Een technische nieuwigheid, vooral ingegeven door de paalwormplaag, was de overgang van paalwerken naar beschoeiing met Scandinavische basaltblokken.

5. Bestuur en fiscaliteit: de overstromingen noodzaakten tot een versnelde invoering van het principe van 'gemeenmaking' om dijkonderhoud en –herstel effectief aan te kunnen pakken. De gemeenmaking en de verdeling van de financiële lasten over de gehele provincie maakte de invloed van landeigenaren en de invloed van de landinwaarts gelegen grietenijen op het gewestelijk bestuur groter. Er is ook een duidelijke overgang van particulier initiatief op het gebied van landinrichting (met name de inpolderingen) naar een mengvorm van particulier en overheidsinitiatief te zien. De periode van 1703-1825 was een overgangperiode naar de grote overheidsinvloed en – verantwoordelijkheid in de 19^e en 20^e eeuw.

Voor verder onderzoek is de relatie tussen rampen en mentale en culturele processen van belang. Hoe moeten we de relatie zien tussen de 'nature-induced disasters' en de maatschappelijke onrust en democratische bewegingen in de tweede helft van de 18^e eeuw. In hoeverre spelen waterstaats- en landinrichtingszaken een rol in de politieke discussie? Het

bestuur van de familie Vegelin van Claerbergen in de grietenij Haskerland en hun relatie met de burgers zou een goede casus kunnen zijn.

Samenvattend kan gesteld worden dat de overstromingen van 1701 en 1703 niet alleen in hun directe gevolgen op mens en omgeving van groot belang zijn geweest, maar ook vanuit een benadering als 'nature-induced disasters' een tot nu toe onderschatte invloed hebben gehad op langere-termijn ontwikkelingen in Friesland op economisch, politiek-bestuurlijk en landschappelijk terrein. Het bijzondere is dat deze onbekende overstromingen zo duidelijk tot op de dag van vandaag hun sporen in het landschap hebben nagelaten. Dit zou een stimulans kunnen zijn om meer aandacht te besteden aan het 'erfgoed van 1701-1703'. Op geen enkele wijze wordt in het betreffende gebied kennis overgedragen over de belangrijke gebeurtenissen. Toch leent de route tussen Kuinre en Lemmer zie hier uitstekend voor. Bij het beroemde Woudagemaal herinnert de Teroelsterkolk op een prachtige wijze aan de overstromingen. Voorbij Lemmer rijdt men over de Nieuwe Statendijk naar Schoterzijl. Ook al is de zijk later nog weer vernieuwd, toch is deze mooie plek aan de monding van de hier nog natuurlijke Tjonger een echte 'plaats van herinnering'. Ook is het buitendijkse 'verlaten land' nog heel goed herkenbaar in het landschap en kan ook de oude zeedijk, die later kadijk werd, nog worden waargenomen en bezocht. Via Slijkenburg voert de route naar de historische plaats Kuinre, waar Linde en Tjonger bij elkaar komen en de complexe waterstaatkundige situatie van het gebied zichtbaar is. Kortom, het verhaal van 1701 en 1703 kan nog op een prachtige wijze in het landschap worden verteld.

Figuur 25: Het buitendijksveld, waar een weg loopt over de voormalige zee-, en kadijk (linksboven). De Teroelsterkolk, een gevolg van de overstroming van 1701, nu een waterinlaat van het Streamkanaal op het ijsselmeer bij het Woudagemaal (rechtsboven), de Schoterzijl (linksonder) en de Statendijk van 1702 tussen Lemmer en Schoterzijl (rechtsonder) (foto's van auteur).

Literatuur

- Bont, C. de., 2008. Vergeten land: ontginning, bewoning en waterbeheer in de West-Nederlandse veengebieden (800-1350). Wageningen University
- Bos, J., 1995. Archeologie van Friesland. Matrijs Uitgevers
- Eekhoff, W., 1851. Beknopte geschiedenis van Friesland in hoofdtrekken, bevattende een overzicht van de lotgevallen der Friezen en van de voornaamste gebeurtenissen, gedurende bijna tweeduizend jaren in dit land voorgevallen.
- Gabbema, S., 1703. Nederlandse watervloeden, of naukeurige beschrijvinge van alle watervloeden voorgevallen in Holland en de naaburige landen. Uitgegeven door Lucas Cloppenburg
- Gildemacher, K.F. & Van der Vaart, J.H.P., 2007. Een Rijk Bezit: Skarsterlân op de achttiende-eeuwse kaarten van Johan Vegelin van Claerbergen. Matrijs
- Gottschalk, E., 1971. Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland, de periode 1600-1700. Van Gorcum
- Gildemacher, K.F., 2015. Het Friese water. Bornmeer Uitgevers
- Haartsen, A., 2009. Ontgonnen Verleden Regiobeschrijvingen provincie Friesland. Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
- Mol, J.A., 2011. De middeleeuwse veenontginningen in Noordwest-Overijssel en Zuid-Friesland: datering en fasering, In: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis 14*: Hilversum, p 46-90.
- Obreen, H.T., 1956. Dijkplicht en waterschappen aan Frieslands westkust. Bolsward
- Pleijster, E.J. & Van der Veeke, C., 2015. Dijken van Nederland, Na010 Uitgevers Rotterdam
- Pfister, C., 2009. Learning from Nature Induced Disasters, in: (ed.) C. Mauch & C. Pfister. *Natural Disaster, Cultural Responses: Case Studies toward a Global Environmental History*. New York, Lexington Books
- Rienks, K.A. & Walther, G.L., 1954. Binnendijken en slieperdijken in Fryslân. Online geraadpleegd: <https://www.noordpeil.nl/dijken-fryslan/>
- Rooijendijk, C., 2011. Waterwolven een geschiedenis van stormvloeden, dijkenbouwers en droogmakers. Olympus Pockets
- Schroor, M., Mennens, A., & Boer, P., 2017. Cultuurhistorische IJsselmeerbiografie Friesland. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- Schroor, M., 1989 „Droogmakerijen in Friesland (1600-1800)”, in: *Noorderbreedte 13*, p. 73-77.
- Schroor, M., 1993. De wereld van het Friese landschap, Noordhoff Uitgevers
- Schroor, M., 2000. Van Middelzee tot Bildt, Uniepers
- Schroor, M., {online}. Dijken in Fryslân - Verkenning en overzicht, te verschijnen in: *Fries dijkenboek {2020}* Bureau Varenius.
- Slofstra, J., 2008. De kolonisatie van de Friese veengebieden ca. 900-1200 In: *Diggelgoud*. 25 jaar Argeologysk Wurkferbân: archeologisch onderzoek in Fryslân. p 206-230
- Stouthamer, E., Cohen, K., Hoek, W., 2015. De vorming van het land. Geologie en geomorfologie. Van Gorcum
- Sundberg, A.D., 2015. Floods, Worms, and Cattle Plague: Nature-induced Disaster at the Closing of the Dutch Golden Age, 1672-1764. University of Kansas

- Vos, P., 2015. Origin of the Dutch coastal landscape: Long-term landscape evolution of the Netherlands during the Holocene, described and visualized in national, regional and local palaeogeographical map series. Barkhuis

De georeferereerde kaarten van Lemsterland en Weststellingwerf van Schotanus-Halma 1716, met dank aan Louwrens Hacquebord.

Bijlage

Archiefstukken met betrekking tot de overstromingen van 1701 en 1703.

Index op de resoluties van de Staten van Friesland (1570-1780) (toegang 5.05)

pagina	Omschrijving
4	Aardwerken, Nadere aanmaning ten dien einde gedaan, aan de Grietenyen van Schoterland en Gaasterland, den 21 maart 1704
187	Dyken, een nieuwe dyk en sluis te leggen in de Zevenwouden, wanneer die van de Kuinder binnen twee maanden zig niet in redelykheid laten vinden, omtrent het opmaaken van haarlied Dyken, den febr 1698
187	Dyken, alle Dyksgerechten ernstig aan te maanen, tot verhooginge der Dyken, en 't onderhoud derzelve gemeen te maken, daar zulks nog particulier is, den 28 febr. 1700
187	Dyken, het doorsteeken van Dyken tot sluitinge van 't water gemaakt, scherpelijk verboden, den 29 octob. 1701
187	Dyken, Aan de contributie in de Zevenwouden, tot opmaakinge van haare ingespoelde dyken geaccordeerd, een zomme van 40 a 50.000 Guldens, tegens vier ten honderd, den 29 octob. 1701
187	Dyken, inspectie te neemen van alle Zeedyken, den 11 nov. 1701
187	Dyken, een nieuwe Zeedyk in 't Quartier van de Zevenwouden te leggen, de plaatze waar, manier hoe, en conditien waar op, den 10 April 1702
187	Dyken, de Linde Dyken in bekwaame staat te stellen, en te houden, den 10 April, 26 aug., en 16 sept 1702
187	Dyken, de Aardwerken der contributie Dyken, gemeen te maaken, en de differenten daar over te begeeven aan uitsprak van arbiters, den 12 april en 17 juny 1702 en 8 maart 1704
187	Dyken, 't besteeden en leggen van den nieuwen Dyk ten spoedigsten voort te doen gaan, den 13 May 1702
187	Dyken, Te besteeden zoo wel de Contributie als den Staaten Dyk en zulks pari passu te doen, op den voet en conditien ten Resolutie gemeld, den 17 juny 1702
187	Dyken, de nieuwe Zeedyk bewesten Slykerburg, te doen sluiten aan die van Overysel, en in goeden staat te onderhouden; voorts met die van gedagte provincie een Kadyk te leggen, op den voet van de oude geabondeerde Dyk, hoog zeven en breed zestig voeten, den 20 Aug. en 16 sept. 1702 en 27 sept. 1704
188	Dyken, Alle Dyksgerechten geordonneerd, om haarlied respective Dyken binnen 14 dagen bekwaamelyk te doen repareeren; by gebreke dies, zal 't Collegie der Heeren Gedeputeerden daar ordre op doen stellen, tot kosten van de Gebrekigen, den 16 sept. 1702
188	Dyken, De Landen tot het leggen van den Staaten Dyk vergraaven, te meeten, vervolgens door onpartydige persoonen te doen taxeeren de schaade, die de Eigenaars daar by hebben geleden, den 8 Maart 1703
188	Dyken, Ordre aan de Gecommitteerden tot de insolvente resten, om dezelve te taxeeren, den 15 Sept. 1703
188	Dyken, Die van de Contributie der Zevenwouden geordonneerd, om haar ingespoelde Dyken weder op te maaken, ten overstaan van twee Commissarien, waar toe genomneerd zyn de Heeren Goslinga en Schuurman, de penningen daar toe gerequireerd, uit 's Lands cassa te ontleenen, wordend verder de betaalinge der intreen en rembursement van 't capitaal verder ter Resolutie gereguleerd, den 17 Dec. 1703

188	Dyken, Commissie op de Heeren van het Mindergetal, om te consereeren over de manier hoedanig de Zeedyken 't best te verhoogen en te verzwaaren, den 17 Dec. 1703
188	Dyken, de geruineerde Dyken weder op te maaken, door wie, op wat voet enz. en verder Reglement omtrent de Palagie, Aardwerk, verscot, remboursement van penningen en betaalinge van intressen van dien, ampel ten Resolutie gemeld, den 12 April 1704.
188	Dyken, aan de Aannemers van het Paalwerk aan de Contributie Zeedyken, voor drie Grietenyen te avanceeren uit 's Lands Cassa twaalf stuivers per Floeren, des omgeslagen en binnen 't jaar gerembourseerd wordende, den 12 April 1704
188	Dyken, de gedaane taxatie van de onkosten aan de Dyken moedende worden besteed, aan de Eigenaars der Landen te communiceren, en haarlieder de helft te offereeren van de prys, waarop getaxeert zyn, en by afslag die door 't Hof laten taxeren, den 19 July 1704
188	Dyken, Aan de Eigenaars van twee huizen, afgebroken ter gelegenheid van het leggen van den nieuwen Dyk in de Zevenwouden, ter vergoedinge geaccordeerd, voor het eene huis 700 Guldens, en voor het andere 300 Guldens, doch zonder intressen, den 26 Febr. 1711
188	Dyken, de Heeren gedeputeerden geautoriseerd, om ordre te stellen tot reparatie, verbeteringe, verzwaaringe, en verhooginge der Zeedyke, alsmede om dezelve met sufficant Paalwerk te voorzien, den 16 maart 1715
188	Dyken, geaprobeerd de ordres door de Heeren Gedeputeerden gegeven ten aanzien van de gebrokene Zeedyken, den 19 febr. 1718
188	Dyken, Missive aan de Gecommitteerden ter Generaliteit, raakende 't herwaarts zenden van een gedeelte der Militie, om aan 't herstellen der gebrokene Dyken te helpen arbeiden, den 5 Maart 1718
188	Dyken, Resolutie, raakende het verbeteren en herstellen der gebrokene Zeedyken, den 7 Maart 1718
188	Dyken, Ut supra betreffende 't gemeenmaken van het onderhoud der Zeedyken, in de Grietenyen daar zulks noch niet is geschied, den 11 dito
188	Dyken, Uit supra, raakende de arbitrage van 't Hof Provinciaal, nopens de zwarigheden over het gemeen maaken van 't onderhoud der Zeedyken, der 28 April 1718
189	Dyken, Resolutie, raakende 't maaken van de wederzydsche Dyken, tuschen deeze Provincie en die van Overysel, met Missive aan de Heeren Staaten van Overysel, daar toe relatuff, den 29 april 1720
189	Dyken, Gestatueerd, dat de aannemers van Zeedyken en Paalwerk, haare aangenomene perceelen zullen moeten voltrekken, by poene van bannissement in s' Landschaps Tucht- en Werkhuis, voor 3 jaaren, den 30 april 1718
190	De Heeren Gedeputeerden geautoriseerd, om Gecommitteerden uit den haaren te benoemen, om ter tyd en plaatze met de Heeren Staaten van Overysel in conferentie te treden, over het voltrekken van een Dykagie tuschen de Kuinder en den nieuwen Staatendyk in de Zevenwouden, des zig regulerende naar de poincten in de Resolutie geëxprimeert, den 2 May 1720
191	Dyken, de Heeren Gedeputeerden geautoriseerd, om zig na de situatie der Landen te informereen, op welke de zogenaamde Slaperdyk of Binnendyk zoude worden gelegd, en loopen van Workumer Nieuwlands-Dyk over Coudum, langs Galamadammen tot aan 't Hoog van Gaasterland enz. den 8 Maart 1732
191	Dyken, De Heeren Vegelin en Coehoorn bedankt, voor haar genomene moeite en aangewende devoiren, als mede voor 't gedaane rapport, nopens het doen leggen van een Slaperdyk tuschen Workumer Nieuwland en Hemelumer Nieuwbuuren, den 2 Maart 1733

194	Dykgerechte, geapporbeerd de concept instructie voor het Dykgerechte van Ferwerderadel, Oost en Westdongeradeel, Collumerland, Achtcarspelen van de Contributien in de Zevenwouden, door de heeren Gedeputeerden geformeerd, den 6 Maart 1719
226	Floeren, de Floeren van de Landen tot den Staatendyk vergraaven, by provisie te vergoeden; des naderhand by betaalinge aan de eigenaars van haare getauxeerde schaade, 't zelve wederom kortende, den 25 sept. 1706
226	Floeren, Approbatie van de uitrekeningen en verdeeling der Floeren leggende op de Landen, tot den Staatendyk vergraaven, den 26 maart 1712
367	Inundatie, Ordre gegeven tot het maaken van Registers der Landen die door de laatste Inundatie of geheel of ten deele zyn bedorven, en by provisie eenig remis geaccordeerd, den 16 Maart 1703, - Dezelve te laten taxeren door de Gecommitteerden tot de Insolvente resten, den 15 Sept. 1703
390	Kuinderdyken, De Heeren Staaten van Overysel verzogt, om die van de Kuinder te houden tot behoorlyke reparatie van haarlieders Zeedyken, den 24 febr. 1694. - geweigerd, om in de onkosten daar van te concurreren, met denuntiatio van een nieuwe Dyk op het territoir van deeze Provincie te zullen leggen, in cas dat gebrekig in het doen van reparatien blyven, den 26 maart 1694. - Approbatie van het accoord met de Ingelanden over het leggen en onderhouden dan dien Dyk gemaakt, den 29 May 1696
390	Kuinderdyken, Commissie op den Heere Scheltinga, om uit te werken, dat de schaade aan de Kuinderdyken werden gerepareerd, ingevolge van de gemaakte conventie, den 24 sept. 1697
391	Kuinderdyken, Ingevalle die van de Kuinder zich binnen twee maanden niet laten vinden in redelykheid omtrent het opmaaken van hunne Dyken, zal de resolutie van den 26 Maart 1694 worden geëxecuteerd, den 28 febr. 1698
391	Kuinderdyken, Approbatie van de conventie met de Heeren Staaten van Overysel, over het maaken van voorschreeven Dyken gesloten, zullende, wanneer zulks niet wel wordt nagekomen, een nieuwe Dyk worden gelegd; voorts auctorifatie op het Collegie der Heeren Gedeputeerden, om met Hooggedagte Provincie te spreken, en te accordeeren over het leggen van een sluis in de Linde of in de Kuinder, den 11 july 1698
391	Kuinderdyken, De gemaakte conventie over het leggen van een sluis in de Kuinder, geapporbeerd, den 16 july 1698
391	Kuinderdyken, Commissie gedecerneerd naar Overysel, om de Heeren Staaten van de van die Provincie, te induceeren tot het weder opmaaken der weggespoelde Kuinderdyken, den 27 maart 1702
391	Kuinderdyken, de contributie van de Zevenwouden geordonneerd, om, zo doenlyk is een Kadyk tot haaren kosten, te zaamen met die van de Kuinder te leggen op den voet van den ouden Dyk, en indien dit niet wel kan geschieden als dan op den grond, daar de nieuwe indykinge is voorgenomen, den 14 april 1702. - Het zelve als nog uitgesteld, den 30 juny 1708, den 9 maart 1710 en 14 maart 1711
398/99	Landen 1705/6 ??
399	Landen, Informatien te neemen van de aangetaste en verbruikte Landen, tot het maaken van den nieuwen Staatendyk in de Zevenwouden, en hoeveel aarde uit die landen is gegraven en geëmployeerd, den 23 febr. 1706
399	Landen, Last aan de Gecommitteerden tot de insolvente resten, om tot informatien te neemen van de Landen, zedert de laatste inundatie geabonneerd; mitsgaders van de Eigenaars daar van, en derzelve qualificatien, den 27 febr. 1706

399	Landen, De Floeren leggende op de Landen, tot den nieuwen Staatendyk vergraaven, by provisie te vergoeden, des dezelve weder kortende aan de Eigenaars by de betaaling van de prys, waar op voorschreven Landen getaxueerd zullen wezen, den 26 sept. 1706
737	Sluisen, Een bekwame sluis in de nieuw te maakene Dyk in de Zevenwouden, op kosten van 't Land te leggen, den 14 July 1702
787	Tauxatien, Tweederlei Tauxatie van de Landen tot den Staaten Dyk geëmployeerd, te maaken; en die op drie termynen te betaalen, den 27 Febr. 1706

Index op de resolutieboeken Staten van Friesland; Register op de Openbare Werken (toegang 5.07)

pagina	Jaar	Omschrijving
34-35	1694, 24 Febr.	Missive aan de Staten van Overijssel, houdende instantelijk verzoek tot het doen herstellen der doorgebroke Zeedijken, tusschen Friesland en de Kuinre gelegen, en voornamelijk bij Veenhuizen, waartegen zwarigheden waren geopperd door den Schout en de Regering van de Kuinre, met adsertie van het voornemen, dat de Provincie, indien daarin niet wordt voorzien, tot eigen behoud eenen bekwamen dijk zal leggen, tot keering van het zeewater, waardoor de toestand van de landen van Overijssel zeer zoude verergeren. - 24 februarij
35	1694, 26 Maart	Contrarescriptie aan de Staten van Overijssel, waarbij wordt beweerd de ongehoudendheid der Provincie Friesland tot het mededragen van den last der herstelling van de Zeedijken, boven vermeld, - de weigering daartoe en het besluit tot het leggen van een nieuwen dijk. - 26 maart
36	1695, 20 Juli	Resolutie, waarbij wordt vastgesteld, om ter voorkoming van het te wachten nadeel door instroming van het Zeewater, uit hoofde van den slechten toestand des Kuinredijks, volgens het gemaakt project, door Gedeputeerden Staten een nieuwen dijk en zijk, op 's Lands kosten, te leggen, doch onder bepaling, dat het onderhoud zal komen ten laste der Zevenwouden. - 20 Julij
36	1696, 29 Mei	Resolutie, waarbij wordt goedgekeurd het provisioneel accoord, met de Ingelanden van de Kuinre gesloten, over het repareren en onderhouden van hunne Zeedijken, ingevolge Commissie op Gedeputeerde Staten, bij het besluit van 20 Julij 1695 ingesteld, om besteding te doen van een' nieuwen Zeedijk, loopende met het eene einde van de Kuinre-zeedijken af, langs de Worst over de Tjonger en verder tot aan Slijkenburg. - 29 Mei
36-37	1697, 24 Sept.	Resolutie, waarbij Martinus van Scheltinga, Grietman en Volmagt van Schoterland, wordt gecommiteerd, om de Ingelanden van de Kuinre te permoveren tot spoedige opmaking en herstel der Kuinredijken, door den zwaren storm in den nacht van den 20 dezer maand beschadigd en ingebroken, ingevolge het accoord, den 29 Mei 1696 gesloten, en, ingevalle gem. Ingelande daarin zwarigheden maken, zich te adresseren aan Gedeputeerden Staten van Overijssel, ten einde de Ingelanden daartoe te verpligten. - 24 September
37	1697, 30 Oct.	Resolutie, waarbij aan Bernardus Schotanus toegestaan wordt, het Stavorensche Zuidermeer, op zijne kosten, droog te maken, op de bepalingen en voorwaarden, in het Besluit omschreven. - 30 October
37	1697, 26 Nov.	Resolutie, waarbij wordt verklaard, bij nadere elucidatie van het Besluit van den 30 October II., dat Bernardus Schotanus, in aanmerking genomen dat de participanten van de Stavorensche Zuidermeer reeds hebben geabandonneerd, zal kunnen volstaan met te accorderen over de hypothecaire schulden van gem. Meer, zonder tot eenig ander accoord verpligt te zijn. - 26 November

37	1698, 28 Febr.	Resolutie, ten gevolge der Remonstrantie van de Grietslieden en Volmagten der Zevenwouden genomen, waarbij Gedeputeerde Staten worden gelast, dadelijk ter executie te leggen het Besluit van den 20 Julij 1695, tot het maken van een Dijk en Zijl in gedacht Kwartier, ter voorkoming van verdere inundatie door de openliggende Kuinredijken; met de Ingelanden van de Kuinre daarover te handelen, accoord te sluiten en rapport te doen. - 28 Februarij
37	1698, 5 Maart	Resolutie, houdende prolongatie van het Octrooi voor de Participanten van het Stavorensche Zuidermeer, voor 13 jaren. - 5 Maart
38	1698, 11 Juni	Resolutie, waarbij wordt goedgekeurd het accoord, ingevolge het Besluit van 28 Februarij II. Met de Gecommitteerden van de Provincie Overijssel, nopens het herstellen en onderhouden van de Kuinre-Zeedijken, opgerigt, met last, indien van den kant van Overijssel daaraan niet wordt voldaan, alsdan overeenkomstig vorige Resolutien een nieuwen dijk, ten koste van deze Provincie, te leggen; wijders in een nadere conferentie te treden met de Gecommitteerden van Overijssel, over het maken van eene bekwame Sluis, ten koste van wederzijdsche belanghebbende Ingelanden, hetzij in de Linde of in de Kuinre; wordende de Staten van Overijssel verzocht, inmiddels het opmaken van den Lindendijk op te houden, - 11 Junij
38	1698, 11 Juni	Missive aan de Staten van Overijssel, houdende verzoek dat dadelijk met het maken van een' nieuwen dijk om het Friesche Broek moge worde opgehouden, tot na de te houden conferentie, op den 20 Julij bepaald.- 11 Junij
38	1698, 16 Juli	Resolutie, houdende goedkeuring der Conventie, door de Commissie uit Gedeputeerde Staten met de Gecommitteerden van Overijssel gesloten, over het leggen van eene Zijl in de Rivier de Kuinre.- 16 Julij
38-39	1700, 28 Febr.	Resolutie, houdende last en autorisatie op Gedeputeerde Staten, om aanschrijving te doen aan de respectie Dijksgeregten, en dezelve in de krachtigste termen en middelen van inductie aan te manen en te bewegen, om de zeedijken, onder hun district behoorende, voldoen te verhoogen; met recommandatie, ten einde dit te beter te effectueren en de gemaakte werken te onderhouden, om het voorsc. onderhoud der dijken, waar dit nog particulier is, tuschen de gezamenlijke contributanten in ieder district gemeen te maken, gelijk dat in verschillende districten met goed gevolg is bewerkstelligd; met verderen last, daarvan een concept op te maken en ter Vergadering in te dienen. - 28 Februarij
39	1701, 29 Oct.	Resolutie, waarbij aan de Volmagten van de Contributie van de Zeven Grietenijen in de Zevenwouden en de stad Sloten wordt toegestaan, van de Landen, tegen 4 ten honderd rente, op te nemen eene som van 40000 a 50000 Gulden, om te gebruiken tot herstel van de beschadigde en ingespoelde dijken hunner Contributie - 29 october

39	1701, 19 Nov.	Resolutie, houdende last op Gedeputeerden Staten, tot het doen nemen van oculaire inspectie van den toestand der Zeedijken in deze Provincie, en daarvan een pertinent en specifiek verbaal te formeren, benevens een omstandig rapport ter Vergadering te brengen - 19 november
39	1702, 6 Febr.	Punt 4 (zie <i>gewone Landsdag</i>) houdende melding van de overlevering der verballen van de Commissiën tot de oculaire inspectiën en visitatiën der zeedijken, krachtens Staats-Resolutie van 19 November II. Loopende van Veenhuizen tot aan Stavoren; van Stavoren tot aan Dijkshoek; van Dijkshoek tot aan Dokkum en van Dokkum tot aan Munnekezijl; verzoekende daarop voorziening..
39-40	1702, 6 Febr.	punt 5, houdende verzoek tot beslissing van zeker verschil tusschen de Ingezetenen van Oudemirdum, Mirns en Bakhuizen ter eener, en het Dijksgeregt van de Contributie der Zevenwouden der Zeedijken ter andere zijde, over het onderhoud der Zurfenster Zeedijken, en dat de beschadigde dijk mag worden hersteld
40	1702, 25 Febr.	Missive aan de Staten van Overijssel, houdende kennisgeving van de benoeming eener Commissie, tot onderhandeling over het herstel der doorgebroken Zeedijken bij de Kuinre - 25 Febr.
40	1702, 7 Maart	Resolutie waarbij eene Commissie wordt benoemd, om zich te begeven naar Overijssel, ten einde de Staten dier Provincie te induceren en te bewegen tot het dadelijk herstellen der beschadigde Zeedijken, loopende van de Kuinre tot aan de Worst, welke voor een groot gedeelte, volgens Conventie, in den jaren 1698 met de Ingelanden van de Kuinre, onder approbatie der Staten van beide Provinciën Friesland en Overijssel, gesloten, zijn aangelegd en opgemaakt geworden; met last aan de Commissie, van haar wedervaren rapport te doen. 7 Maart
40	1702, 1 April	Resolutie waarbij Gedeputeerde Staten worden gelast, dadelijke orde te stellen op de digtmaking van een bij Slijkenburg ingespoeld gat in den Zeedijk, en de daartoe vereischte kosten te betalen bij provisie, voorbehoudens het regt van repartitie, van wie zulks behoren - 1 April
40	1702, 1 April	Resolutie, houdende goedkeuring van eene acte van autorisatie, door de Contributie der Zeven Grietenijen in de Zevenwouden en de Stad Sloten gepasseerd op den Heer Regnerus van Andringa, Grietman van Lemsterland en Dijkgraaf, in dato 30 Maart 1702, betrekkelijk het digt maken van het gat in den Zeedijk van het dorp Teroele; met aanbeveling der Staten, tot spoedige voorziening, en belofte van maintien van gem. Dijkgraaf, nopens dezen arbeid. - 1 April
41	1702, 10 April	Resolutie genomen ten gevolge van het rapport der ingestelde Commissie, bij Resolutie van 9 Maart 11., tot onderhandeling met de Staten van Overijssel, waaruit blijkt, dat deze weigeren te continueren in het herstel der Kuinre-Zeedijken, en waarbij nu wordt vastgesteld, een nieuwen voldoende dijk te leggen in het Kwartier Zevenwouden, beginnende van de Boedsteden af, of

		daaromtrent, Loopende over de Tjonger, even beneden Oude Schoterzijl tot aan Slijkenburg of de Lindedijken; wordende wijders bepaald, welke kosten en verplichtingen ten laste der Contributie van de Zeven Grietenijen en de Stad Slooten en welke door de Provincie zullen worden gehoed; met verdere bepalingen, daartoe relatief. - 10 April
41	1702, 10 April	Resolutie houdende ten gevolge van het vorengemelde besluit, last en autorisatie op den Grietman van Weststellingwerf, den heer Van Haren en zijne Opvolgers in officio, om te zorgen dat de Lindedijken door de Ingezetenen van gem. Grietenij in den bekwamen toestand worden gebragt, tot zekerheid voor doorbraak en inspoeling, alsmede tot het noodig onderhoud; zullende, bij weigering en verhinderig, voorsc. Grietman worden beschermd en gemaintineerd, als zijnde de genoemde Ingezetenen tot dit werk verplicht, uit krahte van het groot Aribtrament van den 7 April 1533. - 10 April
41	1702, 12 April	Resolutie, waarbij wordt toegestan, voor zoo veel betreft de landerijen, aan de Provincie behoorende en gelegen in het district der Contributie van de Zeven Grietenijen en de Stad Slooten, dat de Aardwerken der Contributie-Zeedijken onder de respectie contribuanten worden gemeen gemaakt, als mede, dat de verschillen, die nopens de voorgeschreven gemeenmaking nog overgebleven zijn, door Arbiters worden vereffend, met berusting in hunne uitspraak; onder verplichting der Contributie, tot overlegging jaarlijks van eene Kopij harer Dijksrekeningen.- 12 April
41-42	1702, 12 April	Resolutie, waarbij wordt gedifficulteerd in de onkosten, ten laste van de Pastorijen van de dorpen Oldehorne, cum annexis, Oldeschoot, cum annexis, St. Jansga gebragt, voor het opmaken der ingebrokene Schoterlands-Zeedijken; zullende worden gevalideerd en goedgegaan, wanneer aan de Staten gebleken is hoe veel aan gem. reparatie voor rekening van gedachte pastorijen, in verband met hetgeen door andere pastorijen is betaald, is gebragt.- 12 April
42	1702, 13 April	iets over inpolderen?
42	1702, 15 April	Resolutie, waarbij den Dijkgraaf en het Dijksgeregt der Contributie van de Zeven Grietenijen en de Stad Slooten wordt gelast, om met de Ingelanden van de Kuinre te leggen een Kadijk op den voet der oude Zeedijken, ten koste van voorsc. Contributie en Ingelanden, doch zoo deze laatsten onwillig zijn, en dus de Kadijk niet op den voet van den ouden Dijk kan worden gemaakt, dan den Kadijk te plaatsen op den grond, waar de nieuwe indijking zal geschieden, te weten; van de Boedsteden af tot aan Oude Schoterzijl op kosten van de Contributie, en van Oude Schoterzijl tot aan Slijkenburg op kosten van de Provincie. - 15 April

42-43	1702, 13 Mei	Resolutie, houdende last op Gedeputeerden, om ten spoedigsten de Staats-Resolutie van 10 April II., betrekkelijk het besteden en leggen van den nieuwen Zeedijk in 't kwartier van de Zevenwouden, ter executie te leggen, overeenkomstig het Besluit an 13 April II.- 13 Mei
43	1702, 17 Juni	Ampele resolutie, houdende verschillende bepalingen, zoo nopens de gemeenmaking der Aardwerken van de Zeedijken, behoorende tot de Contributie van de Zeven Grietenijen en de Stad Slooten, en de wijze van bekostiging, als ten opzichte van de te leggen nieuwe Zeedijk in 't Kwartier der Zevenwouden, met de uitwatering van de Kuinre, en vaststelling wegens de kosten, daartoe benoodigd, en vergoeding van dien voor de te vergraven landen; op Gedeputeerden tot uitvoering en voltooiing dezer zaak. - 17 Juni
43	1702, 14 Juli	Resolutie, waarbij Gedeputeerde staten worden gelast aan te besteden en spoedig te doen uitvoeren het maken van eene opene Zijl, met twee vleugels van steen en een paar deuren, voldoende tot behoorlijke waterlossing en waterkeering in den nieuw te leggen Zeedijk in 't Kwartier der Zevenwouden, overeenkomstig de Besluiten van 10 April en 17 Junij II. - 14 Julij
43	1702, 15 Juli	Resolutie, houdende last op Ged. Staten, tot herstel van den ingebrokenen Zeedijk van het dorp Teroele, op kosten van de Ingezetenen. - 15 Julij
43	17023, 29 Juli	Resolutie, waarbij de Ingezetenen van het dorp Teroele wordt toegestaan, uit 's Landskas, onder garand, te ligten zoodanige gelden, als zij tot herstel van hunnen Zeedijk zullen noodig hebben; met last op Ged., een omslag dier kosten op den Floreen te maken en voor de teruggave der opgeschoten gelden te zorgen.- 29 Julij
43	1702, 29 Julij	Missive aan de Staten van Overijssel, betrekkelijk het leggen van den nieuwen Zeedijk in de Zevenwouden.- 29 Julij
44	1702, 26 Aug.	Resolutie, houdende last op Ged. Staten, aangezien was vastgesteld, dat de nieuw aangelegde Zeedijk in de Zevenwouden zoude aansluiten aan dien Provincie Overijssel, om deswege de noodige afbakening, opmaking en bestedingen te doen, als mede te zorgen voor de verhooging en verzwaring der Lindedijken enz. - 26 Augustus
44	1702, 26 Aug.	Resolutie, waarbij aan de Contributie in de Zevenwouden wordt toegestaan, om, behalve de reedss 50.000 Gulden, nog twintig duizend Gulden uit 's Lands kas te leenen, tot verdere bekostiging van het opmaken harer Zeedijken, des daarvoor behoorlijke Obligatie passerende; onder verpligting tevens der Contributie, om den Kadijk in behoorlijken staat te brengen.- 26 Augustus
44	1702, 16 Sep.	Resolutie, waarbij Ged. Staten worden gelast, de respective Dijksgeregten aan te schrijven en te ordonneren, om de defecte Zeedijken. Elk in hunnen bedrijeve, binnen den tijd van veertien dagen, te herstellen; zullende bij gebreke dies daarvan ten hunnen koste de aanbesteding geschieden. - 16 September

44	1702, 16 Sep.	Resolutie, houdende last op Gep. Staten, om het stuk dijks van den nieuwen provincialen dijk te doen opmaken en te doen sluiten aan den dijk van Overijssel, ten koste der Provincie; voorts den Officier van Weststellingwerf aan te schrijven, dat hij de Lindedijken doe verzwaren en verhoogen, ingevolge de Staatsbesluiten van den 10 April en 26 Augustus II., bij gebreke waarvan Ged. Staten worden geautoriseerd, zulks ten koste van de Ingezeten van voors. Grietenijen te doen bewerkstelligen. 16 September
44	1703, 8 Maart	Resolutie, waarbij de Landschaps Landmeter wordt gelast, opmeting te doen van de vergraven landen tot den nieuwen Provincialen Dijk in de Zevenwouden en den dam door de Tjonger waarna door Deskundigen Tauxatie zal plaats hebben en de vergoeding volgen, overeenkomstig het staatsbesluit van den 7 Junij 1702.- 8 Maart
45	1703, 17 Dec.	Resolutie, waarbij bepaald wordt, dat de op nieuw ingebroken dijken van de Contributie der Zeven Grietenijen en de Stad Slooten, zoodra het seizoen van het jaar dit eenigszins zal toelaten, zullen worden hersteld, en dat ondertuschen ten spoedigste de ingespoelde gaten zullen worden gedempt en tegen gewone vloeden verzekerd. - 17 December
45	1703, 17 Dec.	Resolutie, bevattende eene Commissie op de Heeren van het Mindergetal, om in overweging te nemen op welk eene wijze de Zeedijken van de Provincie het best zouden verhoogd en verzwaard worden, daarvan eene besogne te formeren en dezelve ter Vergadering der Staten in te brengen. - 17 December
46	1704, 8 Maart	Aanschrijving der Staten aan de Grietslieden...gemeen maken van de Aardwerken der Contributie-Zeedijken...
46	1704, 21 Maart	Resolutie, houdende last op de Gecommitteerden tot de insolvente Resten, om, bij de inspectie van de door de nieuwe inundatie overstroomde landen, tevens te onderzoeken, of het Stavorensche Zuidermeer, waarop aan Dr. Bernardus a Sterringa Octrooi is verleend, thans is drooggemalen en bedijkt, en daarvan rapport te doen, ten einde aan den geotroijeerde de beloofde premie uit te reiken.- 21 Maart
47	1704, 21 Maart	Aanschrijving aan en autorisatie op de Grietslieden van Gaasterland en Schoterland, om de Ingezetenen bij een te roepen, de Conventie over de gemeenmaking der Aardwerken tot de Zeedijken in de Zevenwouden, met de staats-Resolutie daartoe betrekkelijk, hun voor te houden en hen te doen verklaren, of zij die aannemen of niet; met last, de originele besognes der stemming over te zenden. - 21 Maart
47	1704, 12 April	Ampele resolutie over het opmaken en herstellen van de ingebrokene en beschadigde Zeedijken in het Kwartier van de Zevenwouden, waarvan de publieke aanbesteding door de Contributie van de Zeven Grietenijen en de Stad Slooten, ten overstaan van Commissariën uit Ged. Staten, moet geschieden; zullende de

		onkosten van het Paalwerk door de Contributie, doch die van het Aardwerk door de Grietenijen Doniawerstal, Haskerland, Schoterland, Lemsterland en Gaasterland worden gedragen, terwijl de Grietenijen Engwierden en Opsterland met de Stad Slooten hun eigen aandeel dijken zelve zullen besteden, opmaken en onderhouden; met verdere bepalingen en voorwaarden, in de Resolutie omschreven. - 12 April
47	1704, 12 April	Resolutie, waarbij wordt bepaald, dat de geschillen, ontstaan over de Gemeenmaking der Aardwerken van de Zeedijken in de Zevenwouden, en de proportie van hetgeen ieder der vijf Grietenijen van Doniawerstal, Haskerland, Lemsterland, Schoterland en Gaasterland in de voorsc. Aardwerken zullen moeten contribuieren, worden gesteld ter arbitragie en decisie van het Hof Provinciaal, om daarvan uitspraak te doen de plano en zonder vorm van proces, zoo in dier voege als hetzelfde ex aequo et bono zal verstaan te behooren. - 12 April
48	1704, 16 Mei	Resolutie, houdende commissie op Gecommitteerden tot het zuiveren der insolvente Floorenrenten, om oculaire inspectie te nemen van de landerijen in 't Kwartier der Zevenwouden en elders, welke, door de laatste inbreuk der Zeedijken, met zout water overstroomd en beschadigd zijn; en van hunne bevinding schriftelijk rapport in te leveren.- 16 Mei
48	1704, 21 Juni	Ampele resolutie, genomen op de weigering der Grietenijen Schoterland en Gaasterland, tot de gemeenmaking der Aardwerken en tot onderwerping aan de arbitrage van het Hof, waarbij andermaal, ter oorzake de ongefundeerde oppositiën en tergiversatiën, de in de Resolutie van 12 April jl. genoemde Grietenijen worden gelast, in die Gemeenmaking op de vastgestelde Voorwaarden te berusten, waartoe een reglement zal worden gemaakt, als mede dat zij zich zullen onderwerpen aan 's Hofs beslissing; zullende ingevalle van verdere onwiligheid vigoureuser maatregelen worden genomen.- 21 Junij
48	1704, 19 Juli	Resolutie ten gevolge het schriftelijk rapport van de Gecommitteerden tot de insolvente resten genomen, over het meten en taxeren van de vergraven landen, tot het maken van den nieuwen Statendijk in het Kwartier der Zevenwouden benoodigd, waarbij is goedgevonden, aan de Eigenaars dier landen visie van voors. mmeting en taxatie te geven, ten einde zich daarop te verklaren; doch zwaarigheid vindende zulks te nemen, zal de taxatie door 't Hof geschieden.- 19 Julij
49	1704, 19 Juli	Resolutie, volgens welke Dr. Schotanus a Sterringa, voor de droogmaking en bedijking van het Stavorensche Zuidermeer, van nu aan zal genieten de voordelen, bij Staats-Besluit van 30 October 1696 bedoeld, en vervolgens hem jaarlijks uit 's Lands kas zal toekomen de toegezegde premie van 200 Gulden, onder behoorlijk bewijs van het droog blijven van het meer en van de goede zorg voor de dijken.- 19 Julij

49	1704, 27 Sep.	Resolutie, op voorstel van de Staten van Overijssel, tot het weder opmaken van het door de laatste inundatie weggespoelde stuk dijks bewesten Slijkenburg tot aan de Kuinre, en het sluiten daarvan aan den dijk der Provincie Overijssel, ingevolge onderlinge conventie van den jare 1702; wordende het voorstel tot het leggen van den Kadijk rondom het Buitendijksland van de Kuinre in nadere overweging genomen. - 27 September
49	1705, 20 Junij	Missive aan de Staten van Overijssel, waarbij deze worden geïnformeerd, dat uit hoofde van gebrek aan de noodige fondsen, alsnog niet kan worden voldaan aan hun verzoek, om den dijk bij Slijkenburg te verhoogen, de Schutdeuren aan de Kuinre-brug te maken en den Kadijk van de Kuinre tot aan den ouden Frieschen dijk te leggen.- 20 Junij
49-50	1706, 23 Febr.	Resolutie houdende last op Ged. Staten, tot inspectie der Contributie Zeedijken der Zevenwouden, met informatie welke landen tot herstel dier dijken zijn verbruikt of verminderd; ...
50	1706, 27 Febr.	Resolutie, waarbij, ten opzichte van de tauxatie der landen, vergraven tot het maken van den nieuwen Statendijk, wordt vastgesteld, dat eene dubbele afbakening of linie zal worden gemaakt, om daarna eene Sloot of Grift te graven langs den voorschreven dijk, naar welke afbakening tweederlei tauxatiën zullen plaats hebben, met verdere bepalingen dienangaande.- 27 Februarij
50	1706, 25 Sept.	Resolutie, houdende bepalingen op welke zal worden voorzien in de betaling van den floreen, welke de Eigenaars van de vergraven landen tot den nieuwen Statendijk en van die, waarop de dijk is gelegd, moeten voldoen, tot zoo lang de bij vorige Besluiten vastgestelde tauxatie zal zijn goedgekeurd, aangenomen en bevestigd. 25 Sept.
50	1706, 17 Dec.	Resolutie, bevattende de herhaalde bepaling van het graven van eene Sloot of Grift, langs de verbruikte landen tot den nieuwen Statendijk, en de tauxatie van dien, met de wijze van betaling aan de Eigenaars. 17 December
51	1707, 8 Maart	Aanschrijving aan de Grietenijen Schoterland en Lemsterland, op de aanmaning van de Staten van Overijssel, tot het leggen van een Zomer- of Kadijk op den voet van den ouden Kuinre-Zeedijk, om over te zenden eene lijst van de grootte der landen in gemelde Grietenijen, welke door de nieuwe indijking zijn afgesneden en niet vergraven zijn geworden; van de Floreen, daarop liggende en de namen der Eigenaars.- 8 Maart
51	1707, 13 Aug.	Resolutie, waarbij de Heeren in het Mindergetal worden gecommiteerd tot examinatie van de uitspraak van tauxatie door het Hof, betrekkelijk de landerijen, omtrent Slijkenburg gelegen of verbruikt tot het maken van den nieuwen Statendijk; met last om van hunne bevinding te rapporteren.- 13 Augustus

52	1708, 10 Maart	Resolutie, houdende goedkeuring van de taxatie der landerijen, die tot het leggen van den nieuwen Statendijk zijn verbruikt, gedaan door de Commissarissen uit het Hof, des dat de Eigenaars der landen in betaling aannemen Lands Obligatiën, met de voorwaarden, in het Besluit omschreven.- 10 Maart
52	1708, 7 April	Resolutie, waarbij Octrooi verleend wordt aan de Ingezetenen van Lemsterland, tot het maken van een klein Verlaat, in de plaats van de vervallen houten Brug over de rivier de Rijn, en voorts op het einde van de Vaart in den Zeedijk een of twee duikers, tot genoegen van het Collegie der Gedeputeerden Staten en de Contributie-Zeedijken in de Zevenwouden.- 7 April
53	1708, 30 Juni	Missive aan de staten van Overijssel, tot rescriptie op de hunne van 26 Mei II. En 26 Junij II., betrekkelijk het leggen van een Zomer- of Kadijk, op den grond van den geabondonneerde Kuinrezeedijk, en de plaats hebbende handelingen met de Ingezetenen van de Kuinre. 30 Junij.
53	1709, 2 Maart	Missive aan de Grietslieden van Scheltinga en Andringa, tot het verzenden van een' pertinenten staat of lijst van de grootte der landen, liggende binnen en buiten den nieuwen Zeedijk in de Zevenwouden, van welke landen de afgraving heeft plaats gehad.- 2 Maart
53	1709, 2 Maart	Rescriptie aan de Staten van van Overijssel, over eene te houden conferentie nopens het leggen en aanbesteden van den Kuinre-kadijk.- 2 Maart
53	1709, 30 Maart	Resolutie, houdende ordonnantie tot betaling aan Eigenaars van de vergraven landen tot den nieuwen Statendijk bij Slijkenburg, met Landschaps-Obligatiën.- 30 Maart
53-54	1710. 22 Febr.	Resolutie, houdende autorisatie op het Collegie, tot inspectie der Zeedijken in de Zevenwouden, en onderzoek nopens de tot den nieuwen Statendijk vergraven landen van Jan Gerrits cum sociis, welke vergoeding vragen, als ook Jan Hartmans, wegens het afbreken van hunne huizen en hooiberg. 22 Februarij
54	1710, 29 Maart	Rescriptie aan de Staten van Overijssel, waarbij men zich als nog onvermogend verklaart tot het leggen van den geprojecteerden Kadijk bij de Kuinre, overeenkomstig de gemaakte Conventie.- 29 Maart
54	1711, 14 Maart	Rescriptie aan de Staten van Overijssel, - die te kennen gaven dat zij een begin hadden gemaakt met het leggen van een Kadijk op hun grondgebied, tot aan de Worst bij Veenhuizen, en verzochten, dat deze Provincie dien dijk zouden vervolgen op haar territoir en aansluiten aan den grooten Zeedijk, - waarbij alsnog door de Staten van Friesland, om redenen, wordt gedifficulteerd. 14 Maart
57	1715, 18 Mei	Resolutie, - genomen ten gevolge van het verzoek van de Staten van Overijssel, om, naar luid der Conventie van den 26 Augustus 1702, een Kadijk op de geabondonneerde Kuinre-Zeedijken op het grondgebied van Friesland te leggen, beginnende van den Zeedijk naar den kant van de Lemmer en gesloten wordende

		aan den Kadijk van Overijssel,- waarbij het Collegie wordt geautoriseerd, zich te informeren op het nu en de noodzakelijkheid van gemeld werk, een overslag te doen maken van de onkosten, daartoe vereischt wordende en daarvan rapport te doen; met verderen last, om den inhoud dezès door eene Notificatie bekend te maken.- 18 Mei
58	1717, 13 Maart	Resolutie, genomen op het Request van de Volmagten der Contributie van de Zeven Grietenijen en de Stad Slooten, aangaande de betaling van het aan haar door de Provincie verstrekte opschoot tot herstel der Zeedijken, in 1701 en 1703, waarbij aan de Requestranten geaccordeerd wordt kwijtschelding van de interessen op de kapitalen, hun opgeschoten, onder zoodanige bepalingen en voorwaarden, als in de Resolutie zijn omschreven.- 13 Maart
67	1720, 2 Mei	Resolutie, houdende last op Ged. Staten, tot benoeming van eene Commissie, om met de Staten van Overijssel te concerteren nopens de voltrekking van de Dijkagie tusschen de Kuinre en den nieuwen Statendijk in de Zevenwouden, volgens Conventie van den jare 1702; zullende de Commissie zich hebben te reguleren naar de punten en bepalingen, in deze resolutie omschreven, en rapport in te leveren, om daarin finaal te beslissen.- 2 Mei

Index op de resoluties van Gedeputeerde Staten (1600-1754) (toegang 5.09)

Inventaris nr.	pagina	Omschrijving
2502 (deel1)	319	Dijcken, de Heren Burmania en Harinxma, den 10 Maj 1701
-	319	Dijcken, de Heren Goslinga en Burmania, den 29 April 1702
-	319	Dijcken, de Heren Glinstra en Schurman, den 28 April 1703
-	319	Dijcken, de Heren xxx en Burmania, den 29 April 1704
-	319	Dijcken, de Heren Haersma en Camstra, den 29 April 1705
-	324	Dijcken, de Heren Burmania en Frieswijk gecommiteert tot visitatien van de Provinciale Zevenwouden Dijcken, den 29en April 1705
-	324	.... P 324 benoemingen dijk controle/inspecties
-	324	Haren en Lycklama, den 30 April 1708, Rapport en ... van Commissie
-	655	Kuinder, de Heren ... en Wielinga gecommiteert tot het maken van een nieuwen nieuwe dijk en Zijl, ontrent de Kuinder, den 22 Julij 1695. Rapport en voorstel van Gecommitteerden van de Kuinder, den 9 Maj 1696, Nader rapport en besoignes daarover gehouden den 19 Julij ... van de Kuinder aangeschreven, om volgens de gemaakte conventie de Dijcken te laten repareren den 19 Maj 1697. Nadere commissie op de Heren ..... en secretaris Wijckel om met Gecommitteerden van Overijssel en de Contributie van de Zevenwouden over 't maken van een nieuwen dijk te concerteren den 30 April 1698. Rapport en een Conventie gesloten den 26 Mai. Nadere Commissies den 11 Junij. Rapport en

		de Bestedinge geaprobeert den 19 Julij. ... Rapport van de heren Commissarijen met overleveringe van enige gearresteerde punten van consideratie den 26... Nadere commissie op de Heren ... en Wielinga en secretaris Wijckel over 't werk te doen perfect.... den 29 Mai 1699. Missive daar over aan de heren van Overijssel den 7 Julij 1700. Verbaal en liquidatie over het opgenome werk den 11en october
-	656	Kuinder, propositie van de Heer Roijer wegens de zeedijken bij de Kuinder, den 5 sept 1709
-	656	Kuinder, het accoordt over de vergravende Landen aan de Kuinder dijken, tuschen de Oldt secretaris R. Bruinsma ... en 's lands Advocat ..ierssen geaprobeert - 12 November 1711
-	656	De here Scheltinga en Frieswijk gecommiteert om met heren Gecommitteerden van Overijssel over het ... van de Kuinderdijcken te ... den 13 April 1720
2503 (deel2)	12, 13	Lemmer visitaties landschapswerken in de Lemmer 1702 etc.
-	14	Lemmer, een sergeant met 36 soldaten naar de Lemmer gesonden om aan de Zeedijcken te arbeiden, den 25 dec. 1703

Landagsstukken (1683-1750) betreffende waterstaatszaken, (toegang. 5.11)

Inventarisnr	Datum van Landsdag	Omschrijving
393	6 febr. 1702	Rapporten van de Here Goslinga en Wilinga van de visitaties der Zeedijken van Veenhuizen tot den Stavoren.... Allen bevattende de schade aan de Zeedijken toegebracht door de storm van de 17 en 18 October 1701
393	6 febr. 1702	Memorie van de Grietslieden en Volmagten van de Zevenwouden; over de herstelling en verbetering hunnen Zeedyken
393	6 febr. 1702	Missive aan de staten van Overijssel; kennisgevend van des dag hunnen Statenvergadering; tot onderherdeling over het maken en onderhouden der doorgebrokenen Zeedyken by de Kuinder.
393	6 febr. 1702	Conventie gesloten tijdens tusschen Overijssel en Friesland over het maken en onderhouden der Cuinder Zeedyken den 20 Mei 1698
393	6 febr. 1702	Instructies voor de Heren Gecommitteerden van Overijssel over de herstelling der Kuinder Zeedijken
394	29 maart 1702	Missive van de riolderschappen en steden van Overijssel meldende de Gecommitteerde uit Friesland wel ontvangen te hebben en willen.. Credentiaal te verlenen.
394	29 maart 1702	Verbaal van s.v. Burmania, J. van den Waagen, R. van Andringa en J. Banga, gecommiteerden; alles over den herstelling der Kuinder Zeedijken
397	6 juli 1702	Request van de Ingezetene van den dorpe Ter Oele om opschot van 14000gulden tot opmaking hunner Zeedyken
397	6 juli 1702	Request van de Grietmannen en Ingezetenen van Haskerland om voorziening in de herstelling van de doorbraak ... Ter Oele
398	27 july 1702	Missive van de staten van Overijssel, tot benaming van een ... om de Zeedijken bij de Kuinder ... te doen sluiten

399	22 aug. 1702	Request van de Volmagten als Opzieners der ... .. zaken van de ... en Diakenes der ..... Om twee paar deuren te maken, in plaats van een pond in de te maken nieuwe Zijl in de Tjonger, ten plaatse alwaar de oude Schoterzijl is geweest.
399	22 aug. 1702	Credentiaal van de Staten van Overijssel voor de gecommiteerden Rechten en Royer, over de aansluiting der Zeedijken bij Slijkenburg; over den valdeuren van de brug van de Kuinre en de conservatie van het eiland ...
399	22 aug. 1702	Memorie van genoemde Gecommiteerden aan den Staten van Friesland daarover
406	6 febr. 1703	Request van ... om meting en waardering der Landen gebruikt tot den nieuwen dijk, van af de Tjonger tot Slijkenburg
406	6 febr. 1703	Request als boven, resolutie van de staten over hetzelfde onderwerp
410	6 sep. 1703	Missive van Gedeputeerde Staten van Overijssel; houdende approbaties der conventie over 't maken van de valdeuren aan den Kuinderbrug en over 't eiland Ens
413 (nr. 32)	5 febr. 1704	Rapport en verbaal van Sico van Goslinga en Abraham Schuringa, gecommiteerden uit de Staten; over de inspectie den doorgespoelden en overstroomde Zeedijken in de Zevenwouden enz. ----- Inspectie en peiling den doorbraken door den Secretaris van de Contributie der Zevenwolder Zeedyken --- Begroting der kosten tot herstel
~ (nr. 33)	5 febr. 1704	Request van de ingezetene van Zevenwouden, geïnteresseerd bij de dykagie loopende van Oude Schoterzijl tot het Roode Klif; van ondersteuning tot het maken hunner dijken
~(nr. 34)	5 febr. 1704	Memoires van de Heeren van Westergoo; aantonende de noodzakelijkheid om meer binnendijken te leggen en het maken of afsnijden tegen de overstromingen. ---- bij. Staatsresolutie van den 18 july 1633 over den inpoldering enz.
~ (nr. 41)	5 febr. 1704	Request van R. van Andringa, Grietman van Lemsterland, over het gemeenmaken der Zeedijken, met Doniawerstal, Gaasterland, Haskerland en Schoterland
414 (nr. 12)	17 maart 1704	Rapport over het ... en verbeteren van de beschadigde zeedijken behorende tot de Contributie van de 7 Grietenijen en de stad Sloten.
414 (nr. 18)	17 maart 1704	Missive aan de Grietenijen van Schoterland over de gemeenmaking der aardwerken van de contributie Zeedijken
415	8 april 1704	Besognes over hetzelfde onderwerp in de Grietenijen Schoterland
416	16 juni 1704	Twee requesten van gelijken in ... van De ... Ingezetene van de tien westersde dorpen van Schoterland, en een van de ... ingezetenen van Gaasterland, om hen te laten buiten de gemeenmaking der aardwerken, van de dyke en het op de oude wijze te laten blijven.
	1704	Missive van Gedeputeerde Staten van Overijssel over het maken van een perceel... dijk, digt aan Slijkenburg gelegen op Fries territorium, ingevolge ... de conventie van 26 aug. 1702
418 (nr. 19)	22 sept. 1704	Aanschrijving van Gecommiteerden van Gedeputeerde staten van Overijssel tot het gezamenlijk opmaken der dijken by Slijkenburg enz. volgens conventie van 26 aug. 1702
~ (nr. 26)	22 sept. 1704	Credentiaal voor Gecommiteerden uit de staten van Overijssel nopens hetzelfde onderwerp

~ (nr. 27)	22 sept. 1704	Missive aan denzelfden, over het zelfde onderwerp
421	2 febr. 1705	Missive van Gedeputeerde Staten van Overijssel tot opmaking van den Kadijk bij de Kuinre
422	16 juni 1705	Missive van de ... ..de staten van Overijssel, over het maken van den kadijk achter de Kuinre, het ... maken van schutdeuren aan de Kuinre-brug en het verhoogen van den dijk bij Slijkenburg; ... van de Gedeputeerde Staten van Overijssel 23 Mei 1705
427??	1 febr. 1706	Missive van Gedeputeerde staten van Overijssel over hetzelfde onderwerp
?	1 febr. 1706	Request van den Grietsman van Lemsterland, verzoekende een commissie in te stellen tot inspectie der Zeedijken.
428	26 maart 1706	Missive aan de Ridderschap en steden, de Staten van Overijssel over het opmaken van den ka-dijk bij de Kuinre etc.
430	22 sept. 1706	Missive als boven over hetzelfde onderwerp met een Resolutie van de Staten van Friesland van den 26 Aug. 1702. houdende den gesloten conventie tusschen Provincie van Overijssel
432 (nr. 40)	7 febr 1707	Missive van Gedeputeerde Staten van Overijssel over het maken den dijken bij de Kuinre etc.
432 (nr. 41)	7 febr 1707	Request van de Ingezetene van Spangen en ...zijl tot het leggen van een nieuwe kadijk, met eene verklaring van eenige ... over dat onderwerp
436	28 dec. 1707	Brief van Michiel ... aan den Grietman Weststellingwerf , ... over de schade door den ... den zeedijk bij Slijkenburg ...
440	28 juni 1708	Missive van Gedeputeerde Staten van Overijssel over het leggen van een Zomerdijk bij de Kuinre. --- missive van denzelfde van 10 febr. 1707 over 't zelfde onderwerp.
443	5 dec. 1708	Missive van dezelfde over 't zelfde onderwerp
444 (nr. 34)	5 febr. 1709	Missive over hetzelfde als boven
444 (nr. 35)	5 febr. 1709	Begrooting van de kosten benodigd voor het maken van de zomerdijk enz. - .... Notitie van kosten voor het opmaken begrooting door den landmeter B. Olden...
453	4 febr. 1710	Missive van gedeputeerden van Overijssel over het leggen van den Ka- of zomerdijk bij de Kuinre.
454	25 maart 1710	hetzelfde als boven
457	3 febr. 1711	hetzelfde als boven
465	2 febr. 1712	Resolutie van Gecommitteerden Staten betrekkelijk het ..... over hunne landen zyen tot den nieuwen Kuinderdijk vergraven .... Vergraven landen
491 (nr. 18)	5 febr. 1715	Request aan de staten uit Mindergetal van A. van Burum, Grietman en dus bijzitter van Doniawierstal, ... Der ingezetenen van de meeste dorpen in die Grietenij, om te reguleren hoe veel ieder der dorpen moet contribuieren tot de gemeenzaamheid der aardwerken
491 (nr. 31)	5 febr. 1715	Request van de Ingezetenen van Gaasterland, om te kunnen volstaan met de onderhouding van hunne eigene Zeedijken enz.-
492	16 mei 1715	Missive van de Ridderschap en steden van de staten van Overijssel over het leggen van den Kuinder Kadijk
494	30 juli 1715	Missive van de Gedeputeerde Staten van Overijssel over het leggen van den Kuinder-Ka-dijk...

503	27 april 1716	Missive aan de Ridderschap en steden, de Staten van Overijssel over den voorziening n den werken van het eiland Nes en het aansluiten den Kuinder kadijk.
523	6 febr. 1720	Missive van Gedeputeerde Staten van Overijssel over het leggen van den Kuinder zomerdijk.
523	6 febr. 1720	Arbitrament van het hof over de uitbetaaling in de gemeen gemaakte aardewerken der Contributie Zeedijken van de Zevenwouden, en de dorpen van de Grietenij Doniawerstal
526	8 aug. 1720	Rapport van de commissie uit het collegie over de conferentie met gecommiteerden van Overijssel nopens het werk den Kuinder dijken en aankl... van dien
578	5 aug. 1732	Rapport van Gedeputeerden over het leggen van den Slaperdijk met kaarten en profielen enz. Over het wegslaans van duizende palen door de zeewormen verteerd aan de zeedijken in het veluwer Olderphaart... etc.
579	3 febr. 1733	Rapport van den Heeren J. Vegelin van Claerbergen over het leggen van den Slaperdijk tusschen Workumer-nieuwland en Hemelumer Nyeburen. Rekening der uitgaven van dat werk besteed
579	3 febr. 1733	Request van den Dijkgraaf der Contributie van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten, R. van Andringa, om opschoot van 50 a 60 000 gulden tot het leggen van een slaperdijk tuschen Takozijl (?) en de Lemmer en voorziening in den door zeewormen verwoeste palagie
582	8 sept. 1733	Rapport ... over de toestand van de palagie langs de zeekusten, zeeworm
?	1 febr. 1735	Rapport over de toestand van de Lepperdijk

Familiearchief Eysinga-Vegelin van Claerbergen (toegang 323)

Inventarisnr	pagina	Omschrijving
3831	355	Rekest van Hessel Vegelin van Claerbergen aan Gedeputeerde Staten van Friesland om te voorzien in de slechte toestand van de zeedijken, 1712; met beschikking en bijlagen
3834	355	Rapport van Gedeputeerde Staten van Friesland betreffende de mogelijkheden tot bescherming van Friesland tegen watervloede; afschrift, 17de eeuw n
3855	356	Resolutie van de Staten van Friesland betreffende belastingvrijdom voor overstroomde landerijen; afschrift, 1702, 18de eeuw
3894	358	Stukken betreffende werkzaamheden aan de zeedijken, 1630-1709
3898 & 3899	358	Registers waarin besluiten, rekeningen, bestekken, aantekeningen over het schouwen van dijken en ingekomen stukken van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten..
3900	359	Oproepingen en aanschrijvingen van dijkgraven van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten, voor het verrichten van visitaties, rekendagen en andere bijeenkomsten. 1651-1704
3901	359	Tekeningen van zeedijken, 1654, ca. 1700
3902	359	Stukken betreffende uitgaven ten behoeve van de verbetering van dijken. 1669-1712

3903	359	Ingekomen stukken, 1677-1715
3904	359	Lijst van ontvangers voor de periode 1689-1718, met resoluties betreffende inkomsten van dijkgraven, afschriften, 17de eeuw, 1665, 17e eeuw
3905	359	Stukken betreffende problemen met de betaling van aannemers van de zeedijk bij Kuinre, 691-1702
3906	359	Jaaragenda van het dijksgerecht van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten, afschrift. 17e eeuw
3907	359	Aantekeningen van Hessel Vegilin van Claerbergen betreffende het dijkgraafschap van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten, 17de eeuw, 1701, met afschriften van instructies uit 1632 en 1704
~	359	Kaarten van de Worstpolder, thans Buitenpolder achter Kuinre genaamd, ca. 1700-ca. 1710, 4 bladen (n.b. zie kaartenverzameling nrs. 9-12)
3908	359	Aantekeningen van Hessel Vegilin van Claerbergen betreffende het onderhoud van de zeedijk tussen Veenhuizen en het Rode Klif, ca. 1700; met retroacta in afschrift, vanaf 1534
3909	359	Uittreksels uit de dijkboeken van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten van de hand van Hessel Vegilin van Claerbergen, ca. 1700
3910	359	Brief van Hessel Vegilin van Claerbergen aan zijn zwager Hector van Glinstra betreffende de dijkdoorbraak bij Tacozijs; met kaart. 1701
3911	359	Brief van secretaris J. Tadema ingekomen bij Hessel Vegilin van Claerbergen waarin hij verslag doet van de stormschade van 1701, met lijst van beschadigde stukken dijk
3913	361	Resolutie van de Staten van Friesland betreffende het repareren van de dijkswerken die ten laste van de Zevenwouden komen. 1704
3914	361	Deducties van de grietenijen Schoterland, Haskerland, Lemsterland, Doniawerstal en Gaasterland over het onderhoud van de zeedijken; met contra-deductie van het Hof van Friesland. 1704, 1705
~	361	Ontwerptekeningen van twee te bouwen huizen bij de Teroeltsterkolk, ten oosten van Lemmer. 1705
3916	361	Uitspraak van het Hof van Friesland naar aanleiding van resoluties van de Staten van Friesland, waarbij de kosten van werkzaamheden aan de dijken van de Zeven grietenijen en stad Sloten gelijkelijk verdeeld moeten worden over de grietenijen Doniawerstal, Lemsterland, Gaasterland, Haskerland en Schoterland
4080?	370	Manuscripten van het vertoog over de veengraverijen, ca. 1766
4221	379	Aantekeningen van Johan Vegilin van Claerbergen betreffende het dijkwezen in Friesland in de periode 1503-ca. 1700; 18de eeuw
4228	380	Stukken betreffende de overstromingen in de Dongeradelen en in Groningen; met bijbehorende krantenartikelen 1717, 1718
4236	380	Stukken betreffende werkzaamheden van Johan Vegilin van Claerbergen als gecommiteerde van de Staten van Friesland belast met een onderzoek naar de mogelijkheden tot bestrijding van de paalworm en verbetering van zeedijken en de Slachtedijk. 1732-1739
4239	381	Lijst van manschappen die hebben gewerkt aan de aanleg van de Koudumer Slaperdijk; met aantekeningen en kaarten. 1732
4242	381	Uittreksels uit de rekening van de Koudumer slaperdijk, 1732, 1733
4243	381	Akte van verhuur door gecommiteerden uit Gedeputeerde Staten van delen van de Koudumer slaperdijk, 1734; met rapporten betreffende deze dijk; afschriften, 18de eeuw

4244	381	Rapport van Gedeputeerde Staten betreffende het verstrekken van vergoedingen aan eigenaren van landerijen, wegens het aanleggen van de Koudumer Slaperdijk over hun eigendommen. 1733, 1734
4345	387	Bestekken van werkzaamheden aan de dijken van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten, 1704-1750
4351	388	Stukken betreffende opmetingen en berekeningen ten behoeve van de verbetering en aanleg van dijken van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten en de Koudumer Slaperdijk 1714-1737
-	388	Kaart van de Worstpolder, 1725
4355	388	Stukken betreffende de aanleg en het beheer van de slaperdijk nabij Tacozijl; met kaarten. 1728-1767
4357	388	Stukken betreffende plannen voor de aanleg van een nieuwe slaperdijk vanaf de Koudumer Slaperdijk tot aan de grens met Schoterland. 1734
4358	388	Begrotingen van dijkwerken van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten. 1734-1771
4359	388	Stukken betreffende de financiële afrekening tussen dijkgraaf Johan Vegilin van Claerbergen en de dijksontvangers. 1737, 1738
4361	388	Rekeningen van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten, 1739, 1743; afschriften, 18de eeuw; met afschrift en uittreksels uit rekeningen over de periode 1705-1750
4362	388	Almanakken van dijksambten in de Zeven Grietenijen en Stad Sloten, 1749
-	388	Kopie van een kaart van de zeedijke van de Zeven Grietenijen en stad Sloten. 1754
-	388	Kopie van twee kaarten van 1700 van de zeedijke van de Zeven Grietenijen en stad Sloten tussen Veenwhuizen en het Rode Klif, door B. Oldendorp, 1754
4363	388	Bestekken van herstellingswerk aan de dijken van de Zeven Grietenijen en Stad Sloten. 1766-1773
4364	388	Staat van vergraven buitendijkse landerijen in Schoterland, 18de eeuw; met retroacta, 1707
4365	388	Lijst van stukken opgemaakt door Johan Vegilin van Claerbergen, betreffende een gemeenschappelijk door Friesland en Overijssel te onderhouden dijk bij Kuinre, 18de eeuw; met retroacta vanaf 1661